NORGES STAVKYRKOR

ETT BIDRAG TILL

DÄN ROMANSKA ARKITEKTURENS HISTORIA

AKADEMISK AVHANDLING

SOM MED SAMTYCKE AV VIDTBERÖMDA FILOSOFISKA FAKULTETENS I UPSALA HUMANISTISKA SEKTION FÖR FILOSOFISK DOKTORSGRADS VINNANDE OFFÄNTLIGEN FÖRSVARAS

AV

JOHAN BRUUN
FILOSOFIE LICENTIAT

Å LÄROSALEN N:o .... DÄN .... MAJ 1891 KL. .... F. M.

STOCKHOLM
TRYCKT I CENTRALTRYCKERIET
1891

FÖRORD.

Ett offäntligt understöd beredde författaren tillfälle att sistliden sommar stifta bekantskap på ort och ställe med Nordens älsta arkitektoniska monument. Äfter ett längre uppehåll i Kristiania, ägnadt studier av de brottstycken och reproduktioner, som finnas spridda, de förra i universitetsmuseets utställningssalar och magasiner, de senare i dän norska fornminnesföreningens kartonger och samlingar, dän konstälskande privatmannens urbanitet ställde till mitt förfogande — gick jag genom Thelemarken, Numedal, Hallingdal, Valders och Sogn till Bergen, såg de räster, dässa dalar gömma, och hörde bland fjällen förutom ekot av sägner, som pännan skördat, andra hithörande, med däm befryndade. Mött, hvarhälst jag kom, av en högsinnad strävan att lätta tillträdet till det heterogena materialet, fann jag i min uppgift mera av nöje än börda; och tack vare dänna ridderliga handräckning, för hvilken jag stannar i samma förbindelse till dän gamle minnesgode tämpeltjänaren i dän avlägse fjällbygden som till cheferna för huvudstadens offäntliga samlingar, vardt det möjligt att på dän tid, som stod till min disposition, tillgodogöra stoffet — åtminstone det monumentala — på ett, som jag hoppas, tämligen uttömmande sätt. Hvad ett tidigare utbyte av dän i ämnet befintliga literaturen härunder vunnit, lämnar jag med dässa rader offäntligheten, återbördande i någon mon min förbindelse till dänsamma.

Hrr. Professorer vid det konglige norske Frederiksuniversitet L. Dietrichson och Olaf Rygh samt kgl. Fuldmægtig vid riksarkivet Hr. H. J. Huitfeldt emottage i främsta rum min vördsamma tack för dän oföränderliga välvilja, hvarmed de på ett äller annat sätt gingo mina studier tillhanda; och jag beder i dänsamma få inlägga det tacksamma minnets gärd till vårt broderfolk och däss stolta land för allt godt och fagert, som mötte. Må lyckan le mot de fornstora minnens land!

Upsala i Januari 1891.

Författaren.

INNEHÅLL.

Det har talts om en natt i dän mänskliga odlingens tidelängd, en stor åldrarnas natt, hvars väkter voro räknade i hundraden av år; som bröt in, när dän antika kulturens glänsande dag var lyktad; och flydde, när på dän tusenåriga medeltidsdrömmen några dråpliga andens dåd hälsade gryningen av en ny. Man har målat sig medeltiden — intet var vanligare — i nattens bild; och kanske på grund, som var god. Ett är visst, att, om vi, dagens och ljusets förmenta barn, söka leva oss in i dän tid, som med nattens vrångsidor åtminstone förband däss strålande monopol på drömmar och visioner, gripas vi av nattens stämningar. Vi framför allt, senfödda barn av det nittonde seklet, som göra oss ett namn av att dyrka naturen — naturen, sådan dän är, icke sådan dän tilläventyrs borde äller kunde vara — vi varda visserligen gripna av svårmod, om icke av leda äller fasa inför dätta sublima naturförakt, som är medeltidens »qvinta essentia» i livet och i konsten, som är ett livets uttryck. Konsten, sade jag? Det var många — bland däm även »starka andar» — som tvivlade, att medeltiden haft något att skaffa med konstens genius.

Vi hava uppgivit kravet — det är nu åtminstone urmodigt — på någon »förklarad» natur, på antikens olympiska transfiguration. Vi vilja av konsten vår egen, sådan dän är av brister full. Och när någon gång det gives en människas hand att besvärja och liksom i en spegel låta oss skåda just dänna af lyten och vrånghet bemängda natur i dän oförgänglighet, som

är konstens prerogativ gent emot livet, där ila vi till för att höja med mästarens lov vårt evoe för konstens mysterium. Där låta vi ögon och öron upp, ty det är i dän synen något, som griper oss med dän dubbla kraften av natur och evighet; något, som hviskar genom de fixa dragen med en andes makt till vår egen ord, som en klingande stämma biktat: »husker du? ser du? nei, men luk dog dine öjne op! föl noget for dette, du ikke för har lagt mærke til!»[1]) Och med en ny, kärlekens syn på det lilla i livet jubla vi hans hyllning, som fick i faddergåfva av en strålande fé — med dän former och färger besvärjande handen dätta sympatiska öga, som igängav glans åt vårt eget och skärpa att även i det lilla och föraktade fånga spåren av ett oändligt innehåll.

Män dänna förmåga att avlocka universum — icke däss dova, beslöjade grundton, som spelas i »sferernas harmoni», män däss hela liv in i de bjärta, brutna, skärande ögonblickets variationer, mällan hvilka det allt fjärmare förtonande grundakkordet måhända klingar däss ljuvligare, och som vi därför älska, allt medan de såra våra hinnor — dänna förmåga, hvari vi, tidens barn, läsa konstens hemlighet, hvar i någon märkligare skapelse gömmes väl dänna å det vida fält, våra rader öppnade? Äller slumrar här tilläventyrs antikens, som i sin styrkas dagar dristade att gripa äfter det ogrumlade grundakkordet och skapa en värld, högre och härligare än dän, som är? Finnes här konst? Finnes det konst i dänna samling fantastiska fysiognomier av lägre och högre species, däm vi, män och kvinnor, av hvilka många ha kraft att i eget fack tänka både långt och djupt, några att i ord äller bild bikta som bjärtast dän egna tidens lynne — däm vi, säger jag, i bästa fall beskåda en stund med intresset, som väckes av ett kuriosum, och vända ryggen med en misstanke om integriteten i ögats focus äller en axel-

---

[1]) Helene Nyblom, Tendensdigtning, i Letterst. Tidskr. 1887, s. 134.

ryckning över handens vanförhet? Höga, heliga konst, skulle du kunna gömma dig här?

Dän frågan torde — att börja med — förtjäna av några allvarligare tankar ett svar.

Med de mänskliga livsyttringarna delar konsten, som mänsklig värksamhet, ändlighetens grundbestämning. Ett uttryck av människoanden, utvecklar dän sig steg för steg i innerligaste växelvärkan med däss övriga uppenbarelseformer. Män vid dässa övriga — vi tänke på det politiska, sociala, vetenskapliga äller etiskt-religiösa livet — har en genom stigande odling vidgad blick fått syn på en lag, hvilken, en gång hugfäst, är helig som samvetets. Det är lagen för mänsklig dom — humanitetens stora, fundamentala, hvilken bjuder att dömma, i alla instanser, hvad människa gjort äller låtit, äfter de normer för sannt och skönt och ädelt, som gömmas i den domfördes barm; att dömma ett slägte, ett folk, en tid äfter däss egna lagar; korteligen, att lämna rätten till dän s. k. absoluta synvinkeln äller att »sub æternitatis specie» ta fogelperspektiv av universum till dän, det tillbör — det fjärrskådande öga, som tränger till livets urkälla; och som på vår snöda, av tid och rum omtöcknade jord vår Härre skänkt till ett oavundadt monopol åt — dän metafysiske filosofen.

Dänne Cato, romaren, som i en sjunkande tid stred förtvivlans strid för fornromersk dygd och i stridslön skördade av samtid smälek och av framtid ett fräjdadt namn, var han värd dätta fräjdade namn av en dygdens kämpe? Svårligen enligt dän lag, hvars yppersta bud är: älsken bröderna. Män bland det togabärande slägtet var även slavpinaren och ockraren, dän av värdighet och mannakraft bemantlade egoisten, istånd att realisera det sedliga idealet, och försåvidt han med Marcus Porcius gjorde dätta, var han bland romare ett dygdemönster. Och en tid, som inlägger i sitt etos något mera och högre än det »honestum», mot hvilket romaren bytte med jämnmod själva

livet, har väl i en trångbröstad arrogance, män visserligen icke i sin renare sedeuppfattning någon ursäkt, om dän utstöter honom från dän plats, han en gång i tiden intog bland kämparne för ädel sed. Dylika utstötningar ha bedrivits — en tid mycket flitigt och med en flammande och förtärande nitälskan; män vi bedja betonas, att det var icke dän högre sedeuppfattningen, som drev härtill, utan en annan, antydd motor.

Satserna om hypotenusan, om planeternas soldans äro väl ännu i det nittonde seklets vetande fundamentala och som sådana hållna i vördnad, män huru voro de icke i ojämförlig grad stora och märkeliga för de tider, då dän nyfunna sanningen kravde blod av hekatomben äller hotade att kräva blodet av sin tjänare själv!

Äller — en konstens skapelse som dän äldre grekiska tämpelbilden inför en abstrakt konstbetraktelse? Jag fruktar, dän skulle bli misstydd och däss dom en vrång och orättfärdig. Det stela, livlösa, skematiska i dänsamma, dän barnsligt tafatta ställningen, dän outrerade detaljbehandlingen skulle helt visst bli lika många märken på ett primitift konststadium med en rå teknik; äller man skulle med en aning om kronologien förklara det för en travesti. Löjet över en — avsigtlig äller oavsigtlig — oförmåga bleve i båda fallen det subjektiva intrycket. Män skulle man sluta så, slöte man i ena som andra fallet fatalt galet. Vi ha mycket starka skäl[1]) för dän tanken, att greken skapade dylika beläten, ännu sedan en klarnad blick och en uppdriven teknik möjliggjort hans ideala konceptioner värdigare uttryck, samt att han bibehållit dätta primitiva bildningsmanér — icke av löje, utan av dän stick motsatta känslan, vördnad för det heliga och fäderneärvda. Och att dänna vördnadens känsla, som för det grekiska ögat svepte om ofullkom-

---

[1]) Se Thiersch's och Brunn's bekanta värk över antik konst samt Friederichs' och Overbeck's specialframställningar av däss plastiska gren.

ligheten i dän bilden ett försoningens skimmer, och som var icke mindre värklig därför, att dän tilläventyrs ammats av en prästerlig list — att dän varit en stark och djup, kan man fatta därutav, att dän förstod göra sig gällande i konflikt med dän ästetiska.

Vi ha med ovan givna velat antyda vådorna — även å konstens gebit — i dän abstrakt-filosofiska behandlingen av ett historiskt fenomen. Och dänna bevingade makt, som lyfter sig till att »sub æternitatis specie» överskåda existensen, huru dignar dän icke immerfort till jorden igän; dänna stolta synvinkel, som omgriper allt, huru är dän icke »til syvende og sidst» dän famosa slagskuggan av en mindre vidtfamnande — dän egna temporära!

Vi tänke på konsten! Hvilken är normen, även på det högsta stadium av konst äller konstbetraktelse, om icke stundens, som dömmer? Vi hålla dässa s. k. konstvärk för klåparevärk, enär de äj äro formade efter de lagar, som för vår högst egenhändiga konstförmåga och vårt konstmedvetande gälla som enda saliggörande. Män hvem borgar oss för dässa lagars absoluta natur? Åldrar, som farit, ha tänkt som himmelens väder om vägen — om hvad som är sannt i världen, om sedlighetens krav, om det skönas väsen. Vi hasta mot tider, som bida, och erfarenheten lämnar icke dän bittersta utsigt åt våra funderingar att kapslas — ofelbara — som hälgonets ben i förgyllande skrin till framtidens dyrkan.

Och när Ragnarok kommer — slutmönstringen, då tidens led defilera, hvilket är då det ostraffliga, det utan inskränkning mönstergilla? Hvem säger oss dätta?

Finnes då ingen högsta norm för skönheten? Vill jag säga dätta? Bort det! Dän finnes. Dän står i bländande prakt levandegjord för Hans blick, som är härre över tid och rum, män för ändlighetsvarelsen skymtar dän blott i svävande, flyende former liksom huldran i töcknig mo. Här beror det på ögat,

som ser. Tider ha funnits, då ögat, som skådade, var mycket klart och mycket känsligt. Det ögat fångade mycket af huldran. Det fångade så, som ännu äfter tusenden av år intet andra gjort, ljuskonturerna av hännes övermåttan fagra former. Män, ve! hännes ansigte var — likt dän sörjande hjältens på dän grekiske målarens bekanta tavla — beslöjadt. Glansen av panna och ögon, som skolat bikta hännes själ, var icke det ögat givet att skåda. Män hvad det sett, det gengav lydig, konstövad hand årtusenden till en modell att öva sig äfter.[1])

Män hvarför var det ögat så klart och så känsligt och handen så lydig? Ty organismen var frisk. Tidens anda, som skänkte dän saft och näring, var harmoniens anda, som utan strid vunnit frid mällan himmel och jord.

---

[1]) Det är naturligen icke min mening att med dätta bestrida dän grekiska konsten förmågan att uttrycka det psykiska. Skulle jag då icke hört om dän Olympiske Zeus, icke sett »Vaticanens genius» äller skuggan av Niobe — varit blind för det mycket distinkta grepp av själslivets finare skiftningar, som genom anletsdragen låter oss ofta nog med ett ögonkast skilja t. ex. en Hermestyp från en Dionysos'! Näj, så vidt hans konstgenre — plastiken — och, djupare päjladt, hans konstsinne, som i sin tur var ett uttryck för tidens ande — det medgav, igängav redan greken själens stämningar. Män det psykiska, genom hvilket det fysiska varder — icke förklaradt, utan förintadt, och som blott måleriet mäktar i sanning återgiva, det hade han lyckligtvis ingen anledning att befatta sig med. Det psykiska i däss förkrossande härskarskickelse, i däss av det fysiska så vidt möjligt emanciperade väsensrenhet — alltså hvad i strängaste mening kan betecknas som själens bikt — det var och förblev av en inre nödvändighet hellenismen en gåta — en gåta, när dän mäjslade sin marmor, och säkerligen också, när dän blandade färgerna på sin palett. Det är sannt, vi höra märkeliga ting om ögonen hos en Polygnotisk Polyxena, om en Parrhasisk Demos, en Zeuxis' Penelope m. fl. af dän grekiska målarkonstens triumfer. Män hvad i dässa färgläggningar skylla vi målarens konst och hvad rhetorns och epigramdiktarens? Tiden har förmenat oss att slutgiltigt lösa dän frågan, män vi ha mycket starka skäl för en misstanke, att dän senare — om icke blandat färgerna, så åtminstone på det livligaste retoucherat de gamla bilderna.

Så kom en annan tid, ty fridens tid var icke lång. Det blev en skism mällan ande och natur, och bandet brast, när Uranias vingade son vände igän till sin himmel. Då flyktade friden ur hjärtat och livet, och äfter dän flyende sände sin klagan själva de skepnader, konsten band i dän bleka marmorn äller i flammande brons.

Det var en tid av sökan, som finner icke — full av aningar, orolig, jägtande — en tid, som vrider sig till sist med »Laokoon» och flämtar i dödsryckningar med dän »döende Gallern».

Så kom striden — dän avgörande — med blod och tårar och rop av ångest, för hvilka solen skylde sitt ansigte och jorden skalv och de döde i grifterna reste sig — —

Var dätta nog?

Det synes så, ty dän jägtande tanken hvilade, och det oroliga hjärtat vardt stilla, sen i Juda land en man hade dött för folket. Hvad dän döende antiken trånat äfter — trånat i feberdrömmar — dionysiskt dövade feberdrömmar: dän himmelske Eros, som flydde med däss ungdoms harmoni, var på outgrundliga vägar och i en skepnad, som var »judarna en förargelse och grekerna en galenskap», kommen åter bland människors barn med friden under sina vingar. Och människors barn bragte hans hyllning med rop, hvarav skälvde arenans murar, och med rökelsen av flammande bål.

Nuväl, dän tiden sökte också att se, att närma i åskådning sina tankars och känslors brännpunkt, att fånga, hvad dän kunde, i bild för ögat av sin harmoni. Bör det förundra, om dänna bild vardt torftig? Ett öga, som länge gråtit, är icke klarsynt, och ett, som i seklers tårar offrat skärpa och glans, är visserligen dåligt rustadt mot dän dimma, som alltid höljer ifrågavarande objekt. Intet under, om dänna nu tedde sig ogenomträngligare än någonsin. Dän omständigheten, att en

hop gengångare av antika gestalter, sådana, vid hvilka ögat i yrans och orons dagar med förkärlek hvilat, därför att de siade om gärningen, som nu var fylld — dän omständigheten, säga vi, att deras vålnader nu spökade i dänsamma, bidrog icke att klara dän. Nog anade mången bortom dänna skugghop en ny, förklarad gestalt av outsäglig härlighet, män man räddes att dra dän i stoftet genom att giva dän i bild. Man nöjde sig med dän bebådande skuggan äller med ett konstlöst tecken, som därför, att det i sig självt var ett intet, kunde uttrycka allt.

Män dimman lättades. Hades stängde omsider sina portar om skepnader, som, av varmblodig ungdom vane att passera dän gränsen fritt, länge nog vankat fridlöse mällan livet och döden. Hermes »vädurbäraren», dän spelande Orpheus, Helios och Dionysos gingo till sist att dela med Persephone och Euridice, Semele och andra länge sen fridlysta olympiska skuggor en evig ro bortom Lethes vatten. Och blicken vardt klarare. Man skönjde en dallrande utlinie av dän höga gestalten själv, och handen tecknade med djärvare drag, om också ledd alltfort — mer omedvetet — av antikens correlata uttrycksformer — en bild av majestätet — det, som tronar i härlighet med stjärnorna till diadem och jorden till fotapall, äller som från korset breder sin famn mot människors barn.

Män dän synen flöt i en annan, som byter kronan i törnekransen och konungen-översteprästen i försoningsoffret, »människans son», dän de dråpo. Och vid glansen — dän nya, vemodsrika — dän bilden göt om tingen, läste man sfinxens gåta, läste i anletets spegel själens hemlighet. Och det var icke huldrans äller dän grekiska charitens, icke en ängels från himmelen, utan det var hans, som genom en frivillig underkastelse av kval utan mått gäldat, hvad naturen brutit mot anden. Hans ansigte såg man. Är det underligt då, om man vardt blind för allt annat — blind för formen, höljet, t. o. m.

som förklaradt, blind för allt, utom för det oändliga innehåll, som genomstrålade smärtedukens brustna drag! Är det underligt, om för medeltidens människor ansigtet, som speglar en sörjande äller lidande själ, tedde sig som något skönt, ja, som det högsta sköna, och att dän medeltida konsten i och med dän lidandes bild överhuvud intet flitigare handlagt än själva motsatsen till dän ogrumlade natursällhet, hvarom drömmer det antika idealet!

Ty hvad är skönt, om äj — det man älskar?

Män hjärtat, som älskar, är mäktigt av hat, och fantasien är i ena som andra fallet blott ett medium — skärpande skuggor som dagrar. Där skymtar vid vår bild en annan — så nära, som orsak är värkan. En lidandes drag? Hvilken närmare fråga än: hvarför sörjer du, hvadan din smärta? Lidandet plär vållas av något ondt, och dätta stora lidande måtte vållats av något universalondt. Män hvad under det strålande firmamentet kan göra krav på dän titeln äller ens det ondas anspråkslösare? Strängt taget blott det, i hvars natur ligger möjligheten till både ondt och godt samman med friheten att välja. Män dätta är monopolet för det förnuftbegåvade väsendet: människan och de andliga typer för sidorna i hännes eget dubbelväsen, det religiösa medvetandet besvurit till liv i demonerna.

Konsten gav bild åt lidandet. Driven av ett enkelt logiskt krav, ledes dän över till orsaken, sökande motiv för det ondas bild. Hvar finna dätta? I dän omedvetna naturen icke gärna, ty, ehuru besmittad och förbannad genom ondskan i de högre regionerna, är dän i sig själv hvarken god äller ond. Alltså till förnuftets riken! Där möter människan. Män hon, som lånat sina drag åt tidens högsta idealbild, är eo ipso trots sin skuld för helig att stå modell för dän oblandade ondskan. Ja, för dän äro naturens former för heliga. Armodet lånar någon gång däss vidrigaste oantastade, män i regeln antvardas även

dässa en fantasiprocess, som lämnar däm sju resor värre än de mottogos, lämnar däm som värdiga boningar åt det ondas daimon. Och form- och färgpreciserad med sällspord livlighet redan i det religiösa medvetandet, överlåtes skapelsen af dän allmänna fantasien dän konstnärliga, som naturligen med föga möda fyller sin uppgift att utarbeta dänsamma till full konkretion.

Och skulle åskådningsformerna tryta ur egen fatabur, behöver man ändock icke stå brydd. Antiken har skapat en rad befryndade — halft på lek — hvilka för dän kristna konsten bli ett testamente att göra sig nytta av på renaste allvar. Man gjorde så. I dän medeltida konstens motivkrets trängas kring Försonarens centralmotiv det ondas skiftande skepnader.

Vi hava för begripandet av dän medeltida konstanden velat antyda några huvudströmningar i tidens känslo- och fantasiliv. En försoning var vunnen, män icke antikens spontana, liberala, icke en sådan, som i frid befästes mällan likaberättigade parter. Näj, för dänna försoning var det en bitter strid, som brutit väg — med minnen starka nog att svepa sitt sorgedok över ett årtusende och göra det första jublets frids- och sällhetskänslor äfterhand övermåttan svaga och bävande. Så kom det då, att, fastän striden var lyktad, det blev dän och icke däss vinning, som blev arbetsfält för fantasien och stoff för konsten.

Var dätta stoff för konsten ett gynsamt? Endels icke. För dän stora plastiska med däss starka krav på formelement och omedelbar harmoni samman med däss tämligen begränsade förmåga gent emot det psykiska lämpade det sig äj. Bättre för dän oroligare reliefen; och än bättre naturligen för dän konst, hvilken fick till specialuppgift att lösa i harmoni dissonanser och orlov att med »innehållet spränga formerna»: måleriet. Män än djärvare flygt, än friare, lättare luft att bikta sig i fick tidsfantasien i dän tredje av konsterna, dän, som åt anden skapar värdiga rum att tillbedjas i, och som är dän mäst ideala bland sina systrar även därutinnan, att dän, själv en omedelbar hyll-

ningsgärd åt de rena idéerna, gent emot naturen och däss bildningar står oavhängig som ingen annan. Och utan tvivel var det just dätta, som gjorde dän systern i så eminent grad till älsklingen för en tid, som såg sig ur stånd att realisera idéerna utan genom lösgörande från naturen. Här kunde konstnärns genius — icke motad och kväst, män svingande hand i hand med tidens, röra sig fritt över vida rum, lockande fram ur de stora måtten harmoni och rena linier och dätta rhythmiska liv, med hvars »frusna musik» han stämde känslorna till andakt och lyfte mot harmoniens och storhetens värld masken i gruset. Här kunde han skapa rikedom och prakt utan att profanera det heliga och utan att offra åt fåfängligheten — med mäjsel och pänsel i sin tjänst slösa på former och färger — allt till dän Eviges ära.

Så vardt tämplet — måhända i än högre grad, än fallet varit i dän orientaliska och klassiska antiken — i dän kristna medeltidskonsten konsternas brännpunkt och inbegrepp.

Och är vår tanke sann — dän om sambandet mällan konsten och livet, följer med stringensen av ett logiskt slut, att vi här mindre än någonsin ha för oss några löjevärda foster av dän råa slumpen — näj, de mer än vanligt allvarsfulla vittnen, som bikta oss tidens själ.

Och gäller det som en allmän regel, att konstmonumentet är ett kulturmonument, af vigt och betydelse som trots någon präntad pergamentcodex, så gäller dätta i eminent grad om konstminnena i ett land, hvilket har att framvisa å ena sidan så sparsamma, å andra så nationelt-originela som vår egen Höga Nord.

En konstens vildvuxna dotter, hvars dystra fägring i armods drägt intet lockande haft för hopen, som drages blott av glimrande ytas stora later — och för däm, som skriva konstens annaler, in i de sista decennier varit en saga, ville jag här föra

fram för min läsare. Det vore mig kärt, kunde jag bidra att klara bilden och hugfästa minnet av en länge sen döende, till däss hon vunnit dän värdigare minnets gärd, hon emotser av en fräjdad pänna.[1])

[1]) Professor L. Dietrichson, som ägnat ifrågavarande ämne uppoffrande studier under långa år, lämnar oss — vi hoppas med det snaraste — i en större samlad framställning sina resultat, därav några i skisserad form redan givits offäntligheten.

Bland bilder, minnet gömmer av Sagas land åt dän, som var lycklig att gästa det, glider som oftast måhända mällan hägringar av en unik naturstorhet konturen av ett människohandens värk, som bildade ett eget vemodigt unisono med naturens. Var dänna mörk och trotsig och nyckfull och orolig att ständigt allt högre, och var tonen, som hölls av dän sorlande älv i dalens botten och av fjällkrönets lösta vatten, som sprungo i silverdimmor för branterna, stämmande eolsharpor — en klagans över att aldrig få ro, så gav dätta människohandens värk blott ett fullstämmigt eko åt naturtonen. I ett skarpt, oroligt brutet liniespel lyfter sig däss dunkla massa steg för steg — allt mer koncentrerad — terrassformigt mot höjden, och det överbjuder naturformationen endast i resningens djärvhet. Det är mörkt utan och innan — som fjället själft — mörkt nog även utan däss ruvande slagskugga. Och trotsigt och kämpamässigt, rustadt till strid mot bärgafolk och andra av leda vättar, som akta blott på däss ofärd. Dän ringlande takkammen löper, likt hjälmens, ut i krumböjda halsar med glupande huvud — bundna demoner, till skräck för sitt eget slägte värnande den heliga byggnaden. Andra ringla ned äfter gavelfälten, som skyddande vindsked, och svänga sina huvud inåt mot objuden gäst, och ännu andra äro ställda till vakttjänst som imposter å portalernas halvkolonner. Och över dän dystra skepnaden sveper ett av tiden rostfärgadt fjällpansar sitt värn mot rymdens vrede.

Och dänna dova, outtömliga oro, som klagar utan återvändo ur fjällens vatten, där de glida så sakta i likformig dämpad

rhythmus äller dansa fram äfter nyckens takt i kors och tvärs — vi fånga en genklang därav i dätta än av nycken jägtade, än rhythmiskt lagbundna böljeliv utan rast och ände och frid, som dän primitive konstnärens hand ledt om ingången till fridens boning. Ty dätta är en sådan. Bland drakar och odjur uppskjuter tecknet, som besvärjer andarna — korsets.

Vi gå in! Det är, som sagdt, mörkt därinne. Dän lilla dager, som silar in genom några knappa ljusfång uppe vid taket, förmår äj att bringa det utöver en intensiv skymning. Män på altaret stå ljus. De tändas, och från koret smyga strålar ut över skeppet, brytande skymningen i en trolsk, dämpad halvdager, en ypperlig belysning för dässa vid det fulla ljuset stela och kärva bildningar och för de spökfantasier, mästaren framlockat till ett försinligande av de struktiva elementens liv och betydelse. Rundt om det till arealen tämligen oansenliga, män mycket höga centralrummet reser sig ett led av väldiga bärare, från hvilkas toppar vildt grinande ansigtsmasker våndas under bördan av arkitrav och takresning. Helt ofrivilligt faller tanken på dän antike tämpelatlanten, och det låter icke förneka sig, att en grundtanke, som så realiseras av det fullmogna konstmedvetandet, kan — när fattad av barnets naiveté och uttryckt med dän formela oförmåga, som dän barnsliga fantasien vet att supplera så rikt — framträda just på dätta viset; icke förneka sig en gemensamhet i dän drivande idén — av gudafienden, ondskan, som ledes — mirabile dictu — att tjäna och förhärliga, hvad dän traktar att fördärva. Och nog kände publiken, hvad det betydde — de dystre män med huvudet tungt av olösta frågor — och böjda kvinnoskepnader med spörjan och bävan, män ock med en aning om svaren i de blåa ögonens glans och i vindhårda drag som tinade — hopen, som stod därnere i dunkel för själ och kropp, medan prästen i ljus dundrade därframme om avgrundsboningens fasor — om världens »vanitas» — om Honom, som gjort sig andarna lydiga — — äller stod i glans

framför altaret, mässande sitt: »sanctus, sanctus, sanctus Deus Sabaoth» — allt under klockornas klang och rökelseskyarnas doft — —

Javäl, det är ett tämpel, ett kristet tämpel, och under dänna skenbart nyckfulla och sällsamma byggmassa, i hvilken dän flygande fantasien tror sig fånga en reflex av indernas pagoder, skola vi icke utan en viss häpnad återfinna i alla däss stora konstitutiva drag dän kristna kultusboningens formtradition. Och sedan vi övertygat oss, att dätta är ett faktum, torde vår undran ledas i beundran av det sätt, hvarpå en fastslagen formtradition fått sitt uttryck i ett stoff, som just icke böjes av egen drift under lagar, tillkomna och utvecklade i och för ett av helt annat lynne. Ty dätta sätt är icke kopieringens tanketomma och mekaniska. Näj, här ha känsla och tanke varit värksamma i sällspord livlighet och med samfällda krafter — som sed var hos Nordens gissuga folk — löst sina gåtor godt som dän gamle i sagan.

Vi befinna oss därinne; det är för övrigt vanskligare att utifrån reda begreppen. Redan en flyktig blick bekräftar vårt första faktum. Därframme ett kor, som löper ut i en halvrund absis. Här ett långhus med ett högt och resligt midskepp, flankeradt av en lägre omgång. En oklanderlig rundbågearkad, krönt av ett slags triforium, skiljer skeppen åt. Och därovan reser sig klerestorieväggen med ljusöppningarna. Utifrån skulle vi ytterligare konstatera en central tornbyggnad samt en — låt vara skenbar — korsform.

En skarpare granskning skall stadfästa vårt andra faktum: tillämpningens geniala frihet.

Det är närmast ett stoffombyte, som öppnat dän spelrum. Sten — i dässa byggnader — fins i grunden blott; och det järn, som är brukadt, kan gemenligen rymmas i handen; det är skogens kärniga jättar, som lämnat materian. Män dän vekare strukturen hos sistnämda byggämne — även det av yppersta

art — skyr i regeln ett starkare tryck. Det breder sig om rummet i grova, skyddande former, famnande ut i horisontens linie vidt och kraftigt, män det aktar sig för höjden. Det går uppåt så sakta och försigtigt, och när det nått i dän riktningen det allra nödvändigaste, i regeln mycket begränsade måttet göres halt. Icke så här. Vi ha redan från första stund en i träbyggnaden ovanlig känning av smidiga formationer och av en stigning, som förefaller djärv till överdåd. Vertikallinien är dän förhärskande; från dän relatift oansenliga grundarealen drager sig allting uppåt. Omkring oss är det torftigt nog med utrymmet, män över oss är det godt om rum, slösande godt — för det praktiska hvardagssinnet en galenskap, män för sinnet, som sträcker sig utöver livets torftiga behov, en lust och fröjd. Nuväl, dän gamle mästaren, hvars händers värk det är, hade dätta senare sinne — vi bekräfta det till hans berömmelse — i mycket hög grad. Män hur vardt det honom möjligt att i dätta slöa och sömntunga ämne ge igän sina känslors strävande liv? En undersökning av konstruktionens principer skall lämna svaret.

Vi sentera till en början, att massan icke lyfter sig i likformig soliditet. Här äro vida ytor av en skäligen passiv natur, tunna, lätta, föga motståndskraftiga, ägnade, synes det, blott att omsvepa rummet — medan här åter passus, hvilka yppa en kraftens och materialitetens koncentrering av föga mindre intensitet än dän, som driver i rymden det gotiska tämplet med lättade murar och hvalvkappor. Det är icke utan, att någonting gotiskt ligger även i dän djärva vertikalismen. Någon avhängighet av gotiken vill jag härmed äj antyda, män då jag indrager dänsamma, sker det för att påpeka dän slående emotsvarighet i struktiv utveckling, som de båda, stavkyrkan och det gotiska stentämplet, framvisa, hvar å sitt gebit. Och enär det senares utvecklingspunkt torde vara en tämligen fastslagen, och det som en å sin linie högsta möjliga, är jämförelsen icke

utan betydelse för värdemätningens objektivitet. Bleve mig ålagdt att helt kort formulera gotikens struktiva karakter gent utöver de formers, ur hvilka dän uppsprungit, skulle jag beteckna dänna som en till det högsta möjliga driven organisering av de struktiva premisser, som ligga i romanismen. Och hvarför dätta? Emedan dän i en grad, som inom arkitekturen väl näppeligen kan överskridas, realiserat lagen äller principen för dän högre organismens »byggnad» — dän lag, som redan i det döda stoffet artikulerar ett kraftens moment genom att dela dän materiela massan i en bärande stomme och ett buret hölje. Jag menar, dän lagen tillämpats i en grad, som häller svårligen kan överskridas — på trätektonikens gebit — i stavkyrkan. Och är däss radikala tillämpning räknad som en förtjänst och högsta förträfflighet i stenmonumentet, ser jag icke någon anledning, hvarför en byggnad i trä, som utan materialets våldförande på sitt alldeles egendomliga vis lyckats realisera samma idé, skulle nekas dänsamma äran.

Som slutsumma kan noteras, att dän organiska byggnadslag, som kräver en massans fördelning i en bärande stomme och ett buret, som omsveper äller fyller lakunerna, är stavkyrkans första konstruktiva princip, samt att däss sinnrika och följdriktiga realisering, såsom tecken på ett högt struktift utvecklingsstadium, länder mästaren till all heder.

Män hvad är då i grunden det goda, dänna organiseringssträvan förvärkligat? Det är livet. Redan massans delning i element, som i ett äller annat avseende — kraft, funktion, riktning, materiel pondus — bilda kontraster, åvägabringar en mångfald och en relationens livlighet, som är en livets betingning i däss allmännelighet. Och det speciela sätt, hvarpå delningen gjorts — ledd av en byggnadslag, som är normbjudande inom de högre organiska regionerna — giver oss en genklang av livet just i dänna högre potens. Och än vidare. Dätta sätt kan i sin ordning specificeras. Lagen kan utveckla sig i

mycket skiftande former, häntydande på en skala även inom dänna högre potens. Och dän form, som här blivit vald, tyder hän mot höjdpunkten av dänna skala; ty det var en sådan, som genom lyftningens energi som allra skarpast symboliserar frihetsmomentet i materien och däss strävan att emancipera, rycka upp ur sin jordkrypande vanmakt och med skapelsens härre lyfta sina armar mot rymden ovan solar och vintergator.

Så kom då till sist dätta bundna liv, som mästarens hand lockade fram ur sitt slöa, sömntunga ämne, att klappa så sakta i takt med hans egna strävande känslors liv.

Dänna fundamentala, allt genomträngande och livande konstruktiva princip utesluter icke, utan kräver fastmer för sitt förvärkligande fram ett par andra av en mera sekundär äller partiel betydelse. Var dän förra mera ett känslans omedelbart inspirerade värk, gäller det vid dässa senare för dän kvicka tanken att späja äfter utvägar. Dän förra delade, som vi sett, massan i två skilda moment: dän aktiva stommen och dän passiva väggsvepningen. Dän närmaste frågan blir nu om dässas förbindelse inbördes och med hvarandra, och dän frågan löser förbandets princip, hvilken också är genomförd med en det fulländade systemets följdriktighet, och det på ett väsentligen ensartadt sätt i alla tre förbandssystemen: stommens, höljets och deras ömsesidiga. Dän grundläggande tanken är dän onekligen radikala att låta det, som skall bindas, binda sig självt — med undvikande så långt möjligt av yttre mekaniska bindemedel utveckla på ett organiskt sätt bandet ur det bandkrävande materialet. Råämnets vekare struktur, som ännu har kvar något av bastets äller vidjans böjelse för självkoppling, kommer härvid väl tillpass, såsom underlättande det rätt betydliga arbete, ett konsekvent genomförande erfordrar. Principen klargöres helt kort med orden falsning och infällning.

En tredje och sista grundtanke avslutar systemet med dän sällsporda gåvan att icke ramla i de dagar, då stormen kommer

och underkastar grund och fogar sin kritik. I en stöd- och spännprincip, som ger stål åt lederna och spänner banden systemet utöver, män i all synnerhet i det moment, som har att bära, kommer dän tanken till uttryck. »Knäet» och snedsträvan äro däss produkter; knäet formen i stommen, snedsträvan i höljet. Med vertikalismen i höljets hopsättning erhåller äntligen dän första grundtanken en något distinktare formel.

Härmed äro principerna givna; och är enkelhet, minimal numerär och konsekvent realisering i allmänhet på det gebitet en synnerlig förtjänst, torde stavkyrkans konstruktiva principer kunna betecknas såsom mycket välartade.

En sorgfälligt utförd och tillbörligt detaljerad konstruktionsritning giver naturligen det mäst exakta besked, huru vår mästare realiserat sina idéer.[1]) Även vid däss sida torde dock ett kort beskrivande vara på sin plats.[2])

Stommen reses med en komplex av stigande, hvilande och förmedlande moment på ett sådant sätt, att bl. a. för hvarje yta, som skall avstängas, bilda däss lemmar en åt alla sidor

---

[1]) literatur: J. C. C. Dahl, Denkmale einer sehr ausgebildeten Holzbaukunst aus den frühesten Jahrhunderten in den innern Landschaften Norwegens, I—III. Dresden 1837; Alexander Freiherr von Minutoli, Der Dom zu Drontheim und die mittelalterliche christliche Baukunst der scandinavischen Normannen. Berlin 1853; Kugler, Handbuch der Kunstgeschichte; Schnaase, Geschichte der bildenden Künste; Lübke, Geschichte der Architektur; N. Nicolaysen, Mindesmerker af Middelalderens Kunst i Norge, I—V. Kristiania 1854—55; Norske bygninger fra fortiden, I—III. Kristiania 1860—80; Gols gamle stavkirke og hovestuen paa Bygdö kongsgaard. Kristiania 1885; L. Dietrichson, Ejendommelighederne ved stavekirkernes construction, i Letterst. Tidskr. 1887; Hov- og Stavekirker i deres forhold til de angelsachsiske Kirker; Middelalderens Trækirker, et indiedningskapitel til de norske stavekirkers historie, i Letterst. Tidskr. 1885; Sammenlignende fortegnelse over Norges kirkebygninger i middelalderen og nutiden. Kristiania 1888; Foreningens til norske fortidsmindesmerkers bevaring Aarsberetninger. Kristiania 1854—86, — hvarest — liksom i Historisk Tidsskrift, Teknisk Ugeblad m. fl. — spridda notiser.

[2]) Det var min plan att med dässa rader ledsaga ett större monumentalt planschvärk, hvartill, delvis med egen hand, bidrag samlats. Vissa yttre hinder hava tills dato omöjliggjort däss förvärkligande. När någon gång i dän följande framställningen en teckning tilläventyrs vore erforderlig för frågans fulla belysande, beder jag få hänvisa till dänna anm. såsom ursäkt, hvarför textavdelningen i illustrationsväg lämnats som en »tabula rasa».

sluten ram. Stundom gör dock dätta icke tillfylles. Midskeppet t. ex. med däss tunga överparti kräver en förtätning av det vertikala stomvärket, därvid dätta icke blott blir rambildande åt, utan även på vissa reguliera distanser skärande väggytan. Midskeppets vertikala stomvärk har åter sin fortsättning i takets förmedlande och avslutande sparrvärk, hvadan ett likartadt förhållande inträder här. Stommens stigande led tillyxas på enklaste sätt — i en direkt från naturen lånad rundform: dän fria, resliga, uppåt lättade stammens. Däss hvilande åter, mera passiva, beroende, som skola ligga i lugn och ro, medlande mällan det rent passiva väggtäcket och dän aktiva vertikalismen, vinkelskäras till stabila block med rektangulärt snitt. På liknande vis behandlas ock takets övergångsled, blott att dässa på grund av sin lättare uppgift kunna tilltagas i smäckrare mått.

Höljet, som skall omkläda rummet, bildas av ett storvulet plankvirke — extensift i möjligaste mått. Man hade godt om skog på dän tiden, och det var en grovlemmad kärnskog; de bekanta sirade leden i Urneskyrkans vägg — såväl plankorna som stolpen — äro praktprov härpå. Då gick det för sig att taga det bästa och rata rästen. Man knusslade icke. Stammen klövs för kilar och yxa, och hvardera halvan gav äfter slutad behandling — en planka.[1]) Det blev icke mycket, män de fyllde i stället sitt rum, och kärnvirke var det. De insättas i ramen, resta å kant, sida vid sida. En horisontal inläggning vid en stomme och ett förbandssystem av vår art kunde häller näppeligen ifrågakommit — av rent praktiska skäl; och skulle för övrigt i hög grad ha skämt det lätta, lyftiga totalintrycket.

Förbandet karaktersbestämdes med termerna falsning och infällning. Båda formerna äro, som även antyddes, uttryck för samma tanke, falsningen formen vid en längdförbindelse, sådan som plankvärkets, infällningen åter för dän tvärkoppling,

---

[1]) Dietrichson, Ejendommelighederne etc., s. 100.

som binder stomvärket. Vid dätta senares horisontala lag uppträder dän som ett vanligt »blockverband», hvilket i regeln medels ett skarpt insnitt i stolparnas resp. sockel, stam och huvud inbäddas i vertikallederna. De av midskeppets stolpar, som äj äro rambildande, utan genomskära själva väggen (klerestoriets) och sålunda bilda integrerande led i dänna, behandlas vid sin anstötning till det övre horisontallaget i likhet med väggen; och där dänna inre stolpkrans springer upp från stylobatbjälken, tillämpas laget rundt infällningen i en omvänd och lättare form. Insnittet göres nämligen här i bjälken, i hvilken stolpen ingriper medels en motsvarig utskärning.[1]) Bildningen framter en alldeles egen profil, ägnad att underlätta resningen. En gammal välkänd praxis från skeppsbyggeriet till lättnad för mastens resning och sänkning var här utan tvivel impulsgivande.

De breda väggplankorna äro plöjda samman. Hvarje äfterföljande ingriper med en skärpt ägg i dän föregående. Profilerna äro något skiftande allt äfter lokaliteten. Invändigt hela rummet om är fogen sluten på sätt, att en jämn, oavbruten yta bildas. Utombords å klerestorievägg och gavelsköldar — alltså väggpartier, som voro avsedda att gömmas för ögat av spånklädseln — bildas ock medels jämstruken fog en — om man frånser dän lätta kuperingen av hvarje särskild planka — fortlöpande plan yta. Dän av svalgången skyddade delen av ytterväggen framter åter en alldeles egen energisk fogbildning. Fogen är nämligen icke — såsom å de andra partierna, de högre, för ögat oåtkomliga samt innersidans — jämstruken, utan falsens ytterkam springer ut över äggen i en kraftig, tvärskuren profil. Det ger en viss relief — det greppet — åt dän enformiga ytan, och råheten i bildningen förtages i väsentlig mon genom dän enkla listornering, som är typisk för ifrågavarande fogslut. Någon gång anträffas en rikare sådan med

---

[1]) Dietrichson, Ejendommelighederne etc., s. 109.

kyma och vinklar i snittet, män i regeln är det ett enkelt, grundskuret hyvelspår — intet vidare och dock tillräckligt att bilda en angenäm motvigt mot kammens något plumpa utsvällning.

Vid förbindelsen mällan vägghöljet och stommen behandlas plankkomplexen som en enhetlig massa med rundt om löpande ägg, hvilken då av stommen naturligen upptages i en motsvarig fals.

Vid takets klädsel framkallade omständigheter en modifikation af formerna. Stommen kunde under sitt relatift lindriga tryck, och förtätad som dän blivit i takt med midskeppets vertikaler, formeras lättare och smäckrare. Dässa lättare leder tålde äj gärna någon falsning, fungerade dässutom i sin halvliggande ställning med största möjliga bärkraft, om höljet breddes helt över — en form, hvari dätta senare i bemälda fall också bäst motsvarade sin bestämmelse. Borden — ansenligt tunnare än väggplanken — läggas här alltså *utanpå* stommen, skurna kant i kant.

Slutligen tillkommer — män icke som något självständigt bindmedel, utan i de allra flästa fall blott som ett supplement åt det organiska förbandet — *förnaglingen* medels grova trätappar å punkter, där dätta var behövligt, såsom enkannerligen vid infällningarna, [stundom även vid falsningen, ex. knäledernas].

Sedan stommen är rest och ytorna beklädda, avslutas värket med en förstärkning av hvardera momentet, hvilken ger det hela spänning och stadga. I stomledernas vinklar indrivas vinkelskurna »knän» med en i korrekt båglinie insvängd basis. Skänklarna gripa in i falsar i stomvärket och förnaglas. Och de anbringas, hvarhälst en plats finnes öppen för deras motiverade användning — och i alla plan, äj blott det vertikala, såsom i arkaden, triforiet och sparrvärket, utan ock i det horisontala, såsom vid triforietänger och »stavlægjer», och i det halvliggande, som vid stödsparrarnas utsprång.

Täckytorna stödas å innersidorna av snedsträvor, dragna från kant till annan, med ändarna infällda i stomvärket. Tvänne dylika komma äj sällan att skära hvarandra i form av ett ligg- ande kors, och å de extensivare ytorna, såsom ytterväggens långsidor, följa stundom flere dylika kors på hvarann.

Härmed torde de ledande grundtankarna och deras tilllämpningssätt vara klargjorda. Vi skärskåde närmare detaljerna!

Följande resningens gång, iaktta vi till en början ett stenfundament, som väl icke är något cyklopvärk ens i modern raffinering, män sin lättare uppgift fullt vuxet. Det bildas medels några lager skiviga brottstenar med lakunerna utfyllda av smärre. Grävningar, företagna i speciela intressen å några platser,[1]) ge anledning förmoda, att det — delvis åtminstone — äj varit ett ytligt belägg blott, utan rotfäst i jorden. Ovan dätta breder sig ett bjälklag, bildande en yttre och en inre ram, hvilken senare medels sina förlängda bjälkhuvud ligger infälld i dän förra.[2]) Å dätta fundament resas så äfter vederbörlig behandling de vertikala rundstammarna till en inre, högre och en yttre, lägre stolpkrans, dän förra hvilande å dän inre, dän senare å dän yttre bjälkramen. Dän inre stolpkransen är till numerären mycket skiftande — beroende av kyrkans storlek etc. — dän yttre består i regeln blott av de fyra hörnstolparna. Häräfter infälles klerestoriets bjälkfundament; å de ytor, som skola avstängas, inpassas väggtimret, och ramen avslutas med det övre bjälklaget, dän s. k. stavlægjen. Förfaringssättet vid plankinfattningen förtjänar särskild uppmärksamhet.[3]) För att giva väggen behörig slutning bildas de båda plank, som insättas sist — närmast en stolpe, vid inpassningen har man nämligen i de allra flästa fall, jag varit i tillfälle iakttaga, fortgått

---

[1]) bl. a. Urnes och Hoprekstad.

[2]) Dietrichson, Ejendommelighederne etc., s. 101.

[3]) » » s. 102.

från stolpe till annan — kilformigt: dän näst sista med basen nedåt, hvarpå dän sista, fungerande som en värklig kil, indrives med all gevalt, sprängande och tvingande fogarna samman. I klerestoriet fortlöpa som pilasterartade led i väggytan innerkransens stammar upp under det bjälklag, som bildar överväggens slutkrön. De trekantiga gavelsköldarna ha i nämda krön sitt fundament och i dän yttersta takstolen sin stavlægjebildning. Till ytterligare bindning av stommen hoplänkas slutligen långväggarna i klerestoriets stavlægjeskikt av två väldiga tvärbjälkar — en vid hvardera gaveln.

Över dänna på en gång lätta och solida resning uppspringer takets än lättare, fastare och djärvare stomme i ett konsekvent och vackert utbildadt sparrvärk. Dän nämda slutkrönande stavlægjen ledes i tvänne lag, av hvilka det övre emällertid äj framter det sedvanliga rektangulära snittet, utan ett flersidigt, hvars linier bilda en lätt och naturlig övergång från väggens vertikala till takvärkets sneda fall. I dätta övre lag nedbäddas i steg med pilastrarna en takstol, bestående av ett sparrpar med däss stödsparrar och bindare. Grundsparrarna förbindas sinsemällan genom infällda horisontala åsar — en å spetsen och en äller flere utäfter hvardera benet — hvaräfter dän sålunda hopkomna stommen bordlägges och spånklädes. En yttre toppås med rikt ornerad kam i ett genombrutet böljemönster samt likaledes kraftigt ornerade vindsked avsluta och binda takets klädsel.

Så midskeppets »sadeltak». Omgången äller rummet mällan dän yttre och inre stolpkransen täckes med ett »halvtak», springande från utväggens stavlægje in under klerestoriets fundament, hvilket med en utskjutande »vattennäsa» täcker fogen. Däss stomme är av en något enklare art, i det bindaren, som i dän fullständiga takstolen bildar själva enhetslänken, i dänna halverade form bortfaller. Stödsparren utsändes för övrigt i en betydligt trubbigare vinkel mot grundsparren, hvarigenom däss

spännkraft ökas. Dän infälles i dän inre stolpkransen, medan grundsparren i klerestoriets fundament. Horisontalåsar anbringas å toppen samt midten av benet, hvarpå det hela bord- och spånklädes i likhet med sadeltaket.

Det ovan tecknade bildar kyrkans långhus. Till däss östra sida, å hvars bredare midtparti omgången lämnats öppen, ansluter korbyggnaden, som reses på ett likartadt manér. Från dän östra väggen alltså ungefär i flygt med innerkolonnaden [gemenligen en smula längre in] utlägges fundament av sten och bjälklag, begränsande en i det närmaste kvadratisk plan; stolpar resas å de fyra hörnen till samma höjd som långhusets yttre; väggbildningen försiggår på enahanda sätt med ändarest plank, stavlægje etc. Ett par innerstolpar, som stundom befinnas neddragna ända till marken,[1]) som tillbörligt är, äljes — för vinnande av rum i det redan nog trånga koret[2]) — avskäras vid klerestoriets nederkant och löpa i höjd med skeppets, uppbära kormidtrummets sadeltak och bilda de yttre vertikalerna åt däss klerestorium. Inåt äller mot långhuset till synes det, som inga dylika erfordrats, utan ansluter klerestoriet här oförmedladt.

Taken — såväl omgångens halva som sadeltaket — byggas äfter samma skema som långhusets resp. blott med dän skilnad, att det mindre rummet medgiver en något enklare realisering. Vid halvtaket bortfaller sålunda i och med innerstolpen dän mot dänsamma anslutande stödsparren, och sadeltaket är av nog inskränkta mått för att spännas av grundsparrar och bindare.

Ett parti, mot hvars ursprunglighet emällertid tvivel kunna resas, är till sist dän halvrunda absis, som ännu i de båda mönsterkyrkorna avslutar koret mot öster.[3]) Å ett fundament, lagdt i en något överslående halvcirkel och med armarna in-

---

[1]) Hiterdal och Sognkyrkor [Kaupanger, Fortun, Hoprekstad m. fl.].

[2]) Nicolaysen, Gols gamle stavkirke etc., s. 8 f.

[3]) Dietrichson, Ejendommelighederne etc., s. 107.

sträckta mällan hörnstolparna, reser sig en på sedvanligt sätt hopkommen vägg i form av en halvcylinder, hvilken medels en vinkelskuren slutplanka är infalsad i hörnstolpen. Upptill avslutas dän med en likaledes halvcirkelformigt böjd stavlægje i flygt med kor-kvadratens. Vid däss betäckning återgår dän från kor-kvadrat och långhus kända etagebildningen — alltså först ett slags koniskt halvtak, så en klerestoriet motsvarig cylindrisk övervägg, hvarå slutligen en full konisk aftoppning. En midtstav med korsarmar och snedsträvor ger hållning åt överpartiet.

Vår granskning har härmed hunnit omkring det egäntliga kyrkrummet både i ena och andra riktningen. Återstå bihangen. Först då till dänna säregna bildning, som vi måste passera redan för inträde i kyrkan, och som vi allt sedan rört oss i av och an — dän s. k. svalgången! Av grunder, däm vi med en viss säkerhet kunna sluta oss till, och av hvilka måhända dän förnämsta legat i behovet av ett skydd mot elementen i all synnerhet för dän mer än andra blottställda och för byggnadens bestånd vigtiga fundamentbjälken [1]) — leddes byggnaden rundt en täckt omgång. På ett avstånd från väggen, i det närmaste motsvarigt dän inre omgångens bredd, lägges ut ett fundament: några lösligare stenskikt och därovan ett bjälklag. Det följer strängt väggens lopp, däss vinklar och rundning undantagandes å midten av facad och långsidor, hvarest, gemenligen i samband med dörröppningar, det famnar ut till grund för små rektangulära förhallar. Å samtliga vinkelspetsar och som sido-infattning vid portalerna resas stolpar av en dryg manshöjd, och väggen inpassas. Dänna är emällertid icke helt sluten. Det gives olika former av dänsamma, av hvilka dän som mäst typiska torde representeras i Borgunds och Hiterdals ännu be-

---

[1]) Nicolaysen, Mindesmerker etc. I. s. 1; Dietrichson, Ejendommelighederne etc., s. 42.

varade svalgångar. I dässa är blott dän nedre vägghalvan sluten, medan dän övre upptages av en öppen rundbågearkad, stödd av kolonnetter; väggbildning och förband äro av sedvanlig art; taket ett för erbjudande av största möjliga skydd högt uppspringande halvtak, hvars stomme visar — liksom kortakets — en enklare tillämpning av sparrvärket. Grundsparren infälles i skeppsväggens plankvärk och bindes å innersidan av en tränagel, och från benets midt utsändes en slags bindare, som genomtränger och på samma primitiva manér fastgöres vid väggen; alltså en mycket enkel och ogenerad anslutning mällan dän yttre omgången och huvudbyggnaden. Något stöd erhöll näppeligen huvudbyggnaden genom dänna kombination; män det var häller icke meningen. För dän saken var tillräckligt sörjdt inom däss egna väggar. Män det var ett hölje, en sköld, god att ha mot störtskurar och smältande drivor. Och även här har man strävat att så hastigt som möjligt avleda och dämpa det fiäntliga elementet. Man beakte t. ex. det i all sin enkelhet sinnrika avloppssystem, hvarigenom vattnet, som trots all tjärstrykning och fogens förtätning sipprar in i väggen för att samlas i fundamentbjälkens fals — tömmes ur dänna och sålunda fortast möjligt oskadliggöres. Stundom synes man iakttagit dänna försigtighet äj blott vid svalgångens, utan även vid skeppsväggens fundament.[1])

Genom de nämda utsvällningarna av gången framför långsidornas portaler erhåller kyrkan — utifrån sedd — ett slags korsform. Förhallen repeterar nämligen i smått en korrekt gavelfacad, och det icke blott det enkla skeppets, utan hela komplexen från långhusets facad med midskepp och omgång. Och hallens resning är gjord fullkomligt äfter skeppsprincipen med yttre stolpsystem, bärande omgångens halvtak, och inre midskeppets sadeltak. I de mindre kyrkorna (ex.

---

[1]) såsom noterades vid Hoprekstad.

Borgund) avskäras innerstolparna i och med klerestoriet — i likhet med och antagligen av samma grund som korets. Bildningen i däss helhet leder oss ovilkorligen till korsskeppet som impulsgivande. Och det egendomliga, fria sätt, hvarpå motivet här brukats — som yppar sig t. ex. i det blott illusoriska syftet, i treskeppigheten, i höjdförhållandena — var å andra sidan det enklaste och bästa för tillgodoseende av materialets krav.

Över midskeppets midt anbringas en tornbyggnad. Här om någonsin gör dän skäl för namnet »takryttare», ty dän sitter i ordets bokstavliga mening ridande i taksadeln, och däss förbindelse med dänna är en mycket ytlig. Ett par bjälkar läggas på behörigt avstånd tvärs över toppåsen, ändarna förbindas, och de fyra hörnen av dän sålunda hopkomna ramen infällas i vertikala stolpar, som stöta an mot taket ungefär i höjd med sparrvärkets bindare. Långsidorna avstängas med en tunnare brädvägg, ornerad i genombrutna mönster. Gavlarna torde delvis lämnats öppna, bl. a. för ljudspridningen. Mindre klockor voro nämligen hängande här. Taket repeterar i smått till form och ornering stortakets bildning. Däss konstruktion är av samma enklare art som korets resp. — alltså utan något stödsparrvärk, blott med grundsparrar, åsar och snedsträvor. En pyramidal avtoppning i två etager av likartad, blott än enklare struktur och förbindelse samlar till sist i sin spira de energiskt strävande, ideligen brutna linierna i ett triumferande slutakkord.

Sådan är dän norska stavkyrkan i sin rikast utrustade och mäst typiska form.

Vid sidan av dänna givas enklare former och inom dänsamma skiftningar i detaljernas bildning. Vi betrakta till en början de förra, hvilkas väsentliga skiljemärke från huvudformen ligger i dän enklare skeppsbildningen. Medan dänna visar treskeppighet, är sålunda långhuset i antydda sidformer enkelt äller tudeladt.[1]) De konstruktiva principerna äro för övrigt desamma, det enklare rummet tar däm blott mindre i anspråk.

Vid dän enskeppiga stavkyrkan erfordras sålunda blott en fundament-ram och ett enda stolpsystem. All inre resning bortfaller — rummet blir ett enkelt, odeladt. Ytter- och övervägg falla samman, och de fyra väggstolpar, som bilda ram åt väggytorna, bli sadeltakets bärare. Takkonstruktionen är dän sedvanliga. Någon enstaka gång anträffas den enklare formen med blott grundsparrar och bindare tillämpad även i långhuset. Takryttare och svalgång torde anbragts som i dän treskeppiga formen.

De tvåskeppiga särtecknas av en centralstav, som med sina bågsystem tudelar rummet i både längd- och breddriktning — liksom i dän treskeppiga formen dän inre resningen tredelar rummet såväl i längd som bredd. Å diagonalpunkten av det rektangulära skeppsplanet reses en stam, löpande upp under takstommens toppås, som infälles i dänsamma. Till dän yttre

---

[1]) Det är möjligt, att det enkannerligen av kenotaphiekapellen fortplantade centralskemat tillämpats även i stavbyggnad. Dietrichson, Vore stavekirker i Sagn og Saga, i Norsk Maanedsskrift udg. af Meidell. 1885. V. s. 384. f. Om så varit, brister oss dock för kännedom om dän typens art hvarje hemul.

väggstommen ansluter dän dässutom medels horisontalt utsända korsarmar, som under rät vinkel stöta an mot stavlægjen och infällas mällan däss dubbla lag. I de vinklar, korsarmarna bilda med dän nedre stamhalvan ävensom med väggens vertikallinie, indrivas starka, insvängda knän, formerande bågsystem i längd- som breddriktning. Av de få till sin konstruktion närmare kända tvåskeppiga kyrkor framte Nore, Opdal (Numedal) och Nes (Hallingdal) dän skildrade formen, medan i en fjärde, Flaa (Hallingdal), korsarmarna nedspringa från midtstolpen i en svag lutning och häller icke ha något knäsupplement. För övrigt visa dässa tvåskeppiga — för så vidt de å ömse sidor skäligen torftiga lämningarna medgiva en jämförelse — inga väsentliga avvikelser från kyrkorna med odeladt rum.

Män — kan det frågas — har man då rätt att beteckna dänna sist avhandlade art som en tvåskeppig, d. v. s. bildad med dän tvåskeppiga basilikan som mönster äller impulsgivande? För så vidt det är riktigt, att dän treskeppiga basilikan varit normgivande vid de s. k. treskeppiga stavkyrkorna, tror jag, man har dän rätten. Ty sätten, hvarpå de resp. mönstren tillämpats, äro väsentligen analoga. Dän största friheten, dän gamle mästaren tillät sig, då han sökte i trä tillämpa dän treskeppiga stenbasilikans skema, synes mig ligga däruti, att han fullföljde omgången äfter kortsidorna. Dän tanken möter visserligen icke här för första gången. I dän hedniska och någon gång även fornkristna stenbasilikan finnes dän — åtminstone delvis — tillämpad; och det ligger ju ingen orimlighet i antagandet, att dätta moment kunnat vandra med de övriga traditionerna och funnit tillämpning i dän äldre medeltidens stenarkitektur. Dätta kunna vi med vår mycket begränsade kunskap om de arkitektoniska formerna under dän för-romanska perioden hvarken jaka äller neka. Något monumentalt äller literärt vittne om däss existens norr om Alperna gives — mig veterligen — icke; och i dän norska stavkyrkan behöves lyckligtvis i dänna

punkt alls ingen tradition. Då redan Schnaase påpekar [1]) lokalt-materiela förhållanden som grund till ifrågavarande bildning, har han utan tvivel rätt. Omgången ansluter till midskeppets i och för sig tämligen tunghuvade stomme på ett sätt, som ger dänna en ogemen stadga, och dänna stadga var god och nödvändig äj blott äfter långsidorna, utan ock äfter de föga mindre extensiva gavlarna. Genom att fullfölja omgången byggnaden rundt vann man önskvärd stadga åt alla håll.

Tänka vi oss nu en tvåskeppig basilika av dän art som exempelvis cisterciensernas klosterkyrka på Hovedöen — återgiven i trä. Två pelare med sina bågsystem dela rummet. Dässa pelare borde nu korrekt återgivits med två rundstammar långs rummets midtlinie. Män samma starka planens centralisering, som vid dän treskeppiga formen kravde en likartad behandling av gavlar och långsidor, fordrade även här en ensartad relation mällan vägg- och stolpsystem, och dänna förvärkligades då i långt högre grad genom en enda stam än genom två. Två stammar i det nära nog kvadrata rummet skulle frambragt mindre lyckliga formförhållanden, samtidigt med att de ur rent praktisk synpunkt varit omotiverade.

Hvad proportionerna vidkommer, iakttages såväl i dässa enklare som i det rikare systemet i alla planen en helt naturlig dragning åt kvadraten. Ett horisontalsnitt av långhuset visar sålunda i regeln en mycket lätt rektangel, oscillerande mällan 2 : 2—2 : 3. Ett vertikalsnitt i breddriktningen giver bredden: väggens höjd $= 2—2\frac{1}{2}$: 2 och takvinklarna — vid takets renaste fall — till $\frac{2}{3}$ ∟. De en- och tvåskeppiga framte gemenligen en trycktare takbildning än de treskeppiga. Vinkeln överstiger här alltså något $\frac{2}{3}$ ∟.

De absoluta måtten äro däremot mycket skiftande. [2]) De

---

[1]) Geschichte der bildenden Künste, IV. 2, s. 446 f. Düsseldorf 1854.

[2]) Dietrichson, Hov og Stavekirker i deres forhold til de angelsachsiske kirker, s. 148.

största träffas naturligen i det treskeppiga systemet, män ännu inom däss gränser är differensen stor. Borgund t. ex. giver mycket anspråkslösa mått gent emot Hiterdal och Sognkyrkorna med långdragen plan. Av en mera ingripande formel betydelse bli kyrkans kvantitativa förhållanden vid anordningen av det inre stolpsystemet. Här — i all synnerhet i kyrkor av inskränktare mått och starkt kvadratisk plan — neddragas till en undre arkadbildning blott de fyra hörnstolparna, medan de övriga — resp. 2—3 etc. — avskäras vid triforiets nederkant.[1]) En enda väldig båge, spänd från hörn till annat, bildar alltså med sina båda bärare sidans skeppsarkad. Här åter — i större, av långdragen plan — omkransas rummet av ända till 20 stammar[2]) med lika många bågar i triforiets arkad och 16 à 18 i skeppets. Framför ingångarna — å facad, till kor och ofta även å långsidans midt — vill man gärna för ett friare tillträde en större interkolumn, hvilken då i regeln blir lika med en dubbelinterkolumn, i det dän stängande stolpen avskäres vid triforiet och båge spännes mällan de äfter dänna manöver sidstående kolonnerna.

Det torde, av hvad redan givits av stavkyrkans generela formföreteelser, framlyst, att inom dätta enahanda, som i punkt äfter annan låter oss sluta tillbaka till latenta lagar, dock gives ett svängrum för dän individuela friheten, och att rummet överhuvud är stängdt för någon klavbindande kanon.

Livligare måhända än i dässa stora totalintrycket konstituerande formförhållanden yppar sig frihetsmomentet i detaljernas formering.

Snittet av stolpen giver i regeln en full cirkel — det enklaste och naturligaste för ifrågavarande led. Män sidformer uppträda icke sällan. Ett elliptiskt med tvärskurna ändar[3]) är

---

[1]) Lomen, Hurum i Valders, Hemsedal i Hallingdal.

[2]) Lom i Gudbrandsdal, Kaupanger och Stedje i Sogn.

[3]) i Hoprekstad, Aardal, Kaupanger, Hafslo m. fl. i Sogn, Lom i Gudbrandsdal.

bland dässa dän vigtigaste. Det återgår inom en viss dialekt med typmärkets seghet och står här onekligen i ett godt och harmoniskt förhållande till milieu'n — det stora, långsträckta rummet, som är ifrågavarande dialekts huvudmärke. Dässa förhållanden torde — i all synnerhet kombinerade — äj vara utan sin betydelse även i en annan punkt, nämligen för bestämmandet av utveckling och åldersrelation mällan de oss bevarade typerna av stavkyrkan. Redan rummets rikare utstyrsel med de många kolonnerna och framför allt däss starkt rektangulära, gent emot materialets krav mera emanciperade form vid sidan av det mindre, anspråkslösare rummet av mera kvadratisk plan väckte måhända en tanke om relationen, som nyss gjorda iakttagelse torde tjäna att ytterligare bestyrka. Ty såväl i rummets planläggning och inredning som kolonnens behandling röjer onekligen Sogntypen det mera avancerade stadiet gent emot Valders primitivare och förutsättningslösare former. Dätta rörande typerna; i tillämpning vid dän speciela kyrkbyggnaden kunna de naturligen fortlevat — sida vid sida; dän äldre typen, som dän enklare, ur materialets synpunkt rationelare, t. o. m. i användning överlevat dän yngre och alltså avsatt färskare produkter än dänna, hvadan något slut ur ifrågavarande omständighet till dän speciela kyrkans ålder icke är berättigadt.

Dän elliptiskt skurna kolonnen användes i rektangeltypen icke enbar. Till hörnstolpar, som avsluta och sammanfatta arkadsidorna, brukas alltid förmedlande rundstammar, och stundom instickas — äfter symmetrisk princip — dylika även i kolonnaden.

Utom dän stympade ellipsen erhållas ännu andra snitt, dock mera sporadiskt och vid kolonnleder i underordnad funktion. Dän halvöppna svalgångens kolonnetter ge sålunda stundom [1]) ett fullt elliptiskt snitt, som en stark utsvällning mot stammens

---

[1]) Borgund m. fl.

midt gör allt extensivare. För övrigt är hela dänna miniatyrarkad behandlad på ett mera lekande och nyckfullt svarvarmanér, som ger ökadt liv, utan att göra intrång på någon värdighet, och alltså funnit sin plats. Dän helöppna svalgångens kolonnstamar röja ock någon gång självsvåldigare avvikelser från dän reguliera rundtypen, såsom åttkant, korsform etc. (Urnes).

Knippepelaren och dän skruvformiga, hvarav några enstaka minnen bevarats,[1]) äro till sin ursprunglighet mycket tvivelaktiga. Jag vore snarast böjd i däm se lämningar av någon barockrestauration.

Sockeln framvisar i de flästa fall en genuint trämässig form: en utsvällning av stammen, accentuerad som oftast genom en äller flere vulstiga ringar. Såväl vid väggstolpen som portalernas halvkolonner och dän fria kolonnen är bemälda form dän typiska. Vid miniatyrarkaden tillskäres vanligen sockeln i likhet med det tärningformade kapitälet.

Kapitäl anträffas i skeppsarkaden mera sällan. Som regel övergår kolonnen — genom triforiet — utan någon skarpare gränsbildning i pilastern, som, slutkrönt med sitt fantastiska huvud och även utan sådant, häller icke har någon distinkt kapitälbildning. En kalkartad utvidgning i analogi med sockeln äller ock en tämligen korrekt kopia av dän romanska stenarkitekturens tärningkapitäl anträffas någon enstaka gång i arkaden och äro för övrigt kapitälets huvudformer — tillämpade i det yttre stolpsystemet (kalkformen), å portalernas halvkolonner (kalk och tärning), i svalgångsarkaden (tärningformen).

Arkadbågen, hvilken, såsom påpekats, utformas ur de struktift betydelsefulla knäleden, kräver vid sin anstötning till kolonnen ett förmedlande moment, och då nu kapitälet, som just har dän uppgiften, bortfaller, ersättes förlusten — åtminstone till skenet

---

[1]) i Hiterdal (Thelemarken) och Opdal (Numedal).

genom en lättvindig bildning, hvartill motstycken anträffas inom stenarkitekturen: en konsol äller gesimsprofil, medels hvilken bågen hvilar å kolonnen. Dän omständigheten, att dänna är utformad i bågbenet självt och funktionen sålunda en blott illusorisk, kan näppeligen ge anledning att negera motivet, däss mindre, när man besinnar, att bågen själv — i motsats till stenarkitekturens realt fungerande — här fyller en blott skenbar tjänst. Profilen själv återger stundom på det mäst påtagliga sätt konsolskemat. Mästadels har dock en simplificering äller ornamental utveckling något skymt motivet. En lätt brytning av bågen[1]) gör stundom tillfylles, medan här åter en sirlig bladholk äller ett djurutsprång uppsugit linearmotivet.

Ovan skeppsarkaden löper rummet rundt ett i käckt och fritt manér återgivet triforium. I sin rikaste form innefattar det en överarkad, hvars nedre parti artikuleras genom en serie liggande kors, hvart och ett med fullständig raminfattning. I hvarje sådan ram bilda kolonnernas omedelbara fortsättningar vertikalleden, medan en tvåfaldig bjälkförbindelse, som tångformigt omkniper desamma, sluter horisontalsidorna. Stundom nöjer man sig med en enda »tång» — å undersidan, och dän övre lämnas öppen (Hoprekstad, Thorpe, Aal, Grinaker); stundom är triforiet helt och hållet borta och skeppsarkaden uppdragen omedelbart under klerestoriet (Urnes, Aardal, Hafslo, Kaupanger, Fortun). Korsen äro mer och mindre rikt sirade, accentuerande bildningens dekorativa sida, medan tängerna som förstärkning i stödsystemet äro av övervägande struktiv betydelse.

Över triforiet höjer sig så klerestorieväggen med de runda, kvarterstora luft- och ljusfången och med de »gluggar» i gaveln, som enligt homilien tjänade i samma syfte.[2]) Av de torftiga

---

[1]) hvarav Minutolis »maurische (!) Bogen» i Hurum. Minutoli, der Dom zu Drontheim etc., s. 10.

[2]) Dietrichson, Ejendommelighederne etc. s. 45, 111.

spår, som bevarats av dätta sistnämda moment,[1]) synes framgå, att det rundbågade fönstret varit däss omedelbara förebild. Troligen slöts det inifrån genom en lucka, och man har anledning förmoda, att även de små runda ljusfången kunnat avstängas på något liknande sätt.[2])

Dän rena rundbågeformen anträffas vidare i portalerna. Omständigheter, som allt emällan grumlat däss form, skola framhållas i dekorationens historia. Det rundbågiga klöverbladet [Vang i Valders, Thorpe i Hallingdal], »åsneryggen» [Thorpe] och »flachbogen» [Aal i Hallingdal] uppträda sporadiskt.

Portalens byggnad förtjänar uppmärksammas. Å de båda plank, som äro avsedda att flankera dänsamma, utyxas de mot ingången vettande kanterna till halvkolonner, springande snedt framåt med hälften äller $\frac{2}{3}$ av dän fulla kolonnen.[3]) Väggytan över portalöppningen slutes med horisontalvirke — äj vertikalt, som här ur struktiv synpunkt vore obekvämare. Genom en insvängning, helt lätt börjad i sidplanken och fortsatt i det närmast liggande överstycket, frambringas arkivolten.

Portalernas antal är varierande, så ock lokaliteten. Dän västra gaveln är — på ett undantag när — försedd med ingång, som troligen var dän förnämsta och i de oansenligare kyrkorna stundom långhusets enda. I det treskeppiga systemet leda jämte dänna ytterligare en äller två ingångar till skeppet — när två, symmetriskt motställda å långväggarnas midt, hvaremot enstöringen drages ned mot facaden, än å södra [Hoprekstad,

---

[1]) i Urnes och Hoprekstad.

[2]) hvarpå arkitekt P. Blix fäste min uppmärksamhet i Hoprekstad, där små reguliera märken över hvarje särskild öppning på ett tämligen otvetydigt sätt vittna om en fäll-lucka äller liknande inrättning för gluggens avstängning.

[3]) Dän lösa — med tränaglar fastgjorda — innerram, som finnes å Borgunds stora portal, är, såsom av flere märken framgår, en yngre tillskarvning, och dän ursprungliga var i ett stycke med plankan. I Aardal är innerramen också lös — förnaglad — män om ursprungligt?

Aardal m. fl.], än å norra [Urnes, Fortun] väggen. Dässutom gavs en särskild ingång till koret, anbragt i kvadratens norra äller vanligen södra sida.

Dörren öppnades inåt mällan tvänne kraftiga, prydligt utformade karmar, tjänande bl. a. att upptaga låsets slutstycke äller dän skjutbara trärigel, hvarmed äljes stängdes.

Vi återkomma till koret, hvars bildningar äro på en gång mera tvivelaktiga och skiftande än något annat partis. Halvrund absis föreligger från en mängd kyrkor. Män är dän ursprunglig? Härpå torde för tillfället intet exaktare svar kunna givas än, att det synes, som dän i några varit en yngre tillsättning. Däss fundamentering är en annan och solidare än de övriga partiernas, såsom framgått ur grävningar vid Urnes och Hoprekstad. En säregen listrand i däss plankvärk visar stundom åt samma håll.

Koret är gemenligen lägre och smalare än långhuset [Hiterdal i Thelemarken, Borgund, Hoprekstad, Vangsnes i Sogn, Nore, Opdal i Numedal, Nes i Hallingdal m. fl.], ytterst sällan uppfördt till samma höjd och bredd, såsom i Reinlid i Valders och Rinde i Sogn. Det uppträder i båda fallen under två olika former: en enklare av enbar rektangulär-plan [Vangsnes,[1]) Rinde] och en rikare, där till fyrkanten ansluter dän halvrunda absiden, hvilken i sin tur som oftast är än lägre och smalare [Hiterdal, Borgund m. fl.], någon enstaka gång av samma bredd som — män lägre än — fyrkanten [Reinlid, Nes]. För övrigt bör märkas, att vid en mängd kyrkor man högst ofullständiga begrepp har om korets utseende, enär dätta vid kyrkans nedtagning äller restaurering var bortfallet, såsom i Flaa, Gol [Hallingdal], Sauland [Thelemarken], Stedje [Sogn] och flerstädes. Och bristande undersökning — genom grävning etc. — gör, att vi äj kunna konstatera något om grundens beskaffenhet och därur dra några slutsatser.

[1]) där emällertid mycket ovisst, om dänna form är ursprunglig, enär korets östvägg är en yngre bildning. Nicolaysen, Norske bygninger etc. I. s. 4.

I somliga kyrkor har anträffats en vägg, skiljande långhus och kor; så i Reinlid,[1]) Hoprekstad[2]) och Vangsnes.[3]) Utom en å midten befintlig trängre portalbildning, som lämnar tillträde och inblick i koret, har dänsamma smärre fönsterlika genombrytningar, hvilka emällertid med all säkerhet skylla någon yngre reparation sin tillvaro. Vangsnes' enkla, rektangulära gallervärk och dän spinkiga spetsklöverarkaden i Hoprekstad äro båda inskarvade på ett sätt, som höjer dänna yngre tillkomst över allt tvivel. Dänna omständighet tyder på, att väggen ursprungligen icke var försedd med andra öppningar än portalens. Män dän själv existerade. Har då dätta fenomen blott varit ett sporadiskt äller ett allmännare typmärke? Vi kunna utom vid de här nämda ännu vid en del andra konstatera, att en dylik funnits, ur de tomma, motvända falsar — i senare tid vanligen avskrädda äller förspikade — som anträffas å korets utsprångsstolpar [Urnes, Rinde, Nore, Opdal m. fl.]. Det torde härav göras troligt, att en korvägg allmännare existerat; och att så föga bevarats därav till vår tid, blir mindre underligt, då man besinnar de brutala omändringar, för hvilka enkannerligen koret varit blottstäldt, och som sannolikt togo sin början redan med reformationen och de nya kultuskrav, som härmed följde.

Dock torde väggen icke alltid slutits. Vi ha nämligen av dätta parti ännu ett minne, som icke gärna låter sig förbinda med föregående, nämligen en hela rumöppningen överspännande båge, hvars stödpunkter som oftast förenas av en tunnare planka med rika dekorationer i genombrutet värk.[4]) Dänna onekligen präktiga och tilltalande gränsbildning mällan långhus

---

[1]) Nicolaysen, Mindesmerker etc. II—III.

[2]) Nicolaysen, Norske bygninger etc. I. s. 4 pl. VI; [3]) s. 4 pl. VII.

[4]) Nicolaysen, Mindesmerker etc. IV—V; Norske bygninger III. s. 9, pl. XXVII; Dietrichson, Om ornamentiken i de norske stavekirker, i Tidskr. for Kunstindustri 1887, 4. s. 99.

och kor återgår som typisk i Valders-dialekten [Hurum, Lomen, Hægge, Øde] och träffas någon gång även utom däss råmärken [Thorpe i Hallingdal, Øyfjell i Thelemarken, Vangsnes i Sogn, Lom i Gudbrandsdal].

Svalgången torde i regeln formats på det ovan som typiskt skildrade sättet: med ett slutet bröstvärn i dän nedre och en öppen arkad i dän övre halvan [Hiterdal, Ejdsborg, Sauland, Aal, Borgund, Stedje m. fl.]. Så gestaltad synes dän även bäst motsvarat sin bestämmelse. Av sidformer till dänna, såväl i det en- som flerskeppiga systemet anträffade, förtjänar en med helt väggutfyllande arkad närmaste rummet. Lämningar av dänsamma äro funna i Urnes, Hoprekstad, Fortun och Vangsnes [1]) — idel Sognkyrkor — och å samtliga ställen härröra de från facaden. Måhända har bildningen, som en slags prostylfront, också inskränkt sig till dänna och de övriga sidorna flankerats av dän mindre, bröstvärnade arkaden, som bättre fyllde svalgångens praktiska uppgift. Vid Hoprekstads restaurering har dän här antydda kombinationen tillämpats, dock på ett mindre lyckligt sätt, i det en del av facaden blivit igänsatt; vid Fortuns åter fullföljdes byggnaden rundt [frånsedt absiden, som alltid är heltäckt] facadens kolonngång. Slutligen må nämnas en nästan heltäckt form i Hedal och Reinlid [2]) [Valders] samt Nore [3]) [Numedal], en form, som, åtminstone på sistnämda ställe, näppeligen är ursprunglig.

Spörja vi så om de olika typernas geografiska utbredning [4]) — huruvida ur konstruktionens synpunkt givas några territoriela dialekter, är det naturligen en vansklig sak att ur de sporadiska räster, som oss beskärts någon kunskap om, dra

---

[1]) Nicolaysen, Norske bygninger I. s. 1 ff.; Dietrichson, Ejendommelighederne — s. 42.

[2]) Nicolaysen, Mindesmerker I, II—III.

[3]) Dietrichson, Ejendommelighederne — s. 42.

[4]) » » s. 113 ff.

några fullgiltiga slut. Därför blott några antydningar, till hvilka dässa räddade brottstycken ge impulser.

Kyrkans storlek och utrustning var naturligen i främsta rummet betingad av dän menighet, som hade att söka till dänsamma. Var dänna fattig och tunnsådd, måhända utspridd på väldiga distanser, sådana ännu de norska församlingarna ha minnen av, blev kyrkbyggnaden naturligen däräfter: av mindre mått, enklare och primitivare inredning. Också torde det icke sakna sin betydelse, att våra prov på de primitivare typerna — av enkelt, odeladt äller genom en centralstav deladt långhus — till sin övervägande massa äro att söka inne i de fattiga, trånga, än i dag glest bebodda, som mäst avlägse och instängda fjälldalar, som bilda huvudparten av Övre Thelemarken, Numedal och Hallingdal; medan Valders' vidare och rikare bygder lämnat bidrag enkannerligen till dän enklare treskeppstypen; och dän stora rektangulärtypen åter har sitt stamhåll i dässa dälder och fjällsänkor i Inre Sogn, hvars bebyggare kunde fröjda sig åt en i Norge sällspord jordens givmildhet och en kommunikationens lätthet, som i förening bildade de yppersta förutsättningar för samhällets blomstring och ett i alla riktningar sig yppande rikare liv.[1])

---

[1]) Under korrekturläsningen får jag kännedom, att det första häftet av Professor L. Dietrichsons bebådade stora värk över stavkyrkorna just utkommit och inom några dagar torde vara tillgängligt för dän svenska allmänheten. Jag beklagar, att mitt arbete är för långt framskridet för att kunna taga ens dän ringaste hänsyn till dätta, som, när en gång fullfärdigt, torde komma att göra all annan literatur i ämnet överflödig.

Tack vare ett sinnrikt konstruktionssystem var en idealistisk konception vorden värklighet, och ett monument — icke en simpel nyttighetsbyggnad, män ett monument var vuxet upp ur några skäligen torftiga och prosaiska materiela premisser. Det står nu klarare måhända, begripligare och njutbarare än för de första frågande ögonkasten. Samma oroliga linielek, samma lyftiga »schwung», samma kraft, som brytes för att sträva på nytt — män anade vi då äller kände vi härinom en känslas liv, så veta vi nu, att först med insatsen av sin tankes hela banbrytande kraft mästaren mäktat att giva sin känsla det uttryck, hon kravde. Vi ha ännu lärt hälften blott, de stora måttens och liniernas slutna allvar; män det finnes moment, där livet är så starkt, att det spränger dänna värdighet, som kan bli en dödens — och bryter sig ut, avsättande på ytan brokiga, spelande former; former, som, när sanna och sin uppgift trogna, förhärliga dän grund, hvarur de spira, så, som dän utsprungna färgmättade blomkalken är ett förhärligande av plantans tysta, färglösa liv.

Ja, här fins ornament; och är konstruktionen genial, torde ornamentiken[1]) vara det i icke mindre grad. I några stora, bjärta, kraftiga former spirar dän upp redan å byggnadens yttre:

---

[1]) Literatur: se dän vid konstruktionen noterade, dässutom L. Dietrichson, Den norske træskjærerkunst, dens oprindelse og udvikling. Christiania 1878. Om ornamentiken i de norske stavekirker, i Tidskr. for Kunstindustri, 1887, 4 h. O. Montelius, Svensk konst under hednatiden, i Sv. fornminnesfören. tidskr. 1871—72. Hans Hildebrand, Den romanska skulpturen i Sverige, i »Från äldre tider». Paul du Chaillu, The viking age, I—II, London 1889.

i dän böljande takkammen, de utspringande huvudena å vindsked och gavelkrön, takryttarens rosetter, en enstaka gång även å de stora väggfälten [Urnes [1])]. Det är intet småkrafs, som går föroradt för ögat. Man fångar det på långt håll, och tekniken har sörjt för en största möjliga precision och konturskärpa. De för blicken svåråtkomligare formerna äro skurna i genombrutet värk, stickande av mot dän blåa rymden som grund — såsom takkam och gavelkrön — äller mot innandömets mörker, såsom ornamentmönstren å takryttaren.

Inombords fyller ornamentet än bredare rum. Vi iaktta till en början en randlist, som till yttermera skärpa är måleriskt behandlad — i de flästa fall ett enkelt, rätvinkligt hyvelspår, intet vidare. Män i all sin kärva enkelhet skärper dän ändock i en intensiv grad kraften och reliefen i strukturens kraft- och reliefmoment: dän bärande stommen, å hvars samtliga led dän går igän, trofast som skuggan — å fundamentbjälkar och stavlægjer, triforietänger och knäförbindelser, pilastrar och sparrvärk. Kontrasten mällan det aktiva och passiva, mällan det stigande och hvilande, kraft och börda — dän framhäves, och totalintrycket av kraft- och frihetsmomentets övervigt — det förstärkes genom ett så lättfånget medel på ett sätt, som svårligen av något konstrikare kunde överträffas. Till formen sprunget direkt ur det led, som det sirar — enkelt och konstlöst även det — ger det liksom en skarp accent åt just dätta, däss liv, däss betydelse. För sig självt betyder det intet.

Det låter sig icke förneka vid betraktande av såväl anbringningspunkterna som sättet äller formen för dekorationen, att i all dänna simplicitet dock röjer sig en viss känsla av ornamentets djupare betydelse. Dän känslan ger sig icke tillfreds

---

[1]) där, frånsedt de bekanta sirade stolp- och plankleden i omgångens vägg, spår skönjas å facadens gavelsköld av en dekoration, som i det närmaste förslitits av tiden.

med det mekaniska ornamentet, som smeker ögat med sin limmade lögn; dän kräver en frändskap, ett inre förstånd mällan det, som pryder, och det, som skall prydas; dän vill i ornamentet något av det ornerades eget liv: en reflex i ett äller annat avseende äller en kondensering. Dän känslan nöjer sig häller icke med första tomma plats för sin prydande värksamhet; dän väljer, och med en helt naturlig förkärlek utväljer dän just de moment, hvilka gömma det rikaste liv, dän rikaste fond att bringa i uttryck och åskådlighet. Män då nu dänna gömda fond skall försinligas, kan dätta naturligen icke ske med sanning utan genom former, som på ett äller annat sätt äro präglade av de mera abstrakta och skematiska, hvari redan strukturen inrymt livet i fråga. Dässa former kunna vara enklare äller rikare — tilldels beroende av dän abstraktare formens simplicitetsgrad — män idén, som ledt fram däm, står i ena som andra fallet lika klar. När stoffet är rikt och redan av strukturen formutbildadt, som gesimsen på ett grekiskt tämpel, då framlockar dän mycket konkreta formationer, och när stoffet är fattigt och ännu i de struktiva formerna abstrakt och outveckladt, som i stavkyrkans tektoniska leder, bli även de ornamentala mindre individualiserade. Män det är samma tanke, som framlockat ur stavkyrkans blockskurna stomvärk dän enkla listranden och ur dän grekiska tämpelgesimsens mångskiftande led äggstav och hjärtblad, mäander och pärlband — idén om det organiska sambandet mällan ornamentblomman och grunden, som bärer och närer dän.

Enskilda livfullare led i stomvärket äro ytterligare prydda, hvar på sitt säregna sätt, och här ha djur- och växtvärlden fått tillsläppa sina högre, innehållsrikare motiv. Stödpunkterna för de stora skiljebågarna i arkad och sparrvärk accentueras icke sällan genom en bladbildning, ur hvilken bågen springer upp liksom dän böjda växtstängeln ur sin holk, äller genom ett djurutsprång, å hvars rygg dän hvilar. Triforiet dekoreras

å de korslagda snedsträvorna liksom med en guirlande av hopstuckna bladkvastar; och de allt upprätthållande stolparnas funktion försinligas mycket ofta på ett drastiskt sätt genom de vidunderliga huvud, som från pilastrarnas toppar synas vridas och våndas under sin börda. Här liksom vid lineardekorationen och utorneringen har man sörjt för, att intet må gå förloradt för blicken, bli betydelselöst genom att slukas av avståndet. Formerna äro skurna i ett stort och bredt manér och konturerna i dän starkare äller svagare reliefen skärpta genom målerisk behandling. Stundom möter redan härinne en lättare växtranka — å hörnkolonnernas cylinderkapitäl [Valders], å pilastrarna [Urnes], å koringångens omfattning, hvarest — såsom redan varit anledning påpeka — ett rikt, genombrutet slingvärk kastas mällan bågens stödpunkter, spännande däss djärva rundning och med de befryndade former, som smycka kapitälen och någon gång även arkivoltens tænia, bebådande rummets betydelse.

Män det fins ett moment i dän kristna kultusboningen, som tävlar med koret i innebörd, och som därför ock konsten i allmänhet älskat att dröja vid som vid intet andra. Och dän har ock här, som dän äljes var van, med lekande hand symboliskt förhärligat det skickelsedigra ingångssteget — gränssteget mällan kyrka och värld, och åt kultens allvarstunga tema om det stegets oförlikneliga vigt gett en variation i sitt eget lätta bildspråk.

Det är sannt, att det första intrycket framför en norsk stavkyrkportal är ett mer än vanligt mystiskt. Man må öppna och sluta ögonen åtskilliga gånger om och torde ändock knappt vara i stånd att ge något närmare besked om det hela och kompositionen, än att »det vrider och rör sig». Ja, så gör det ännu för det slutna ögat i ett liniespel, tyckes det, av otyglad frihet. Män lagarna för rörelsen, och hvad det egäntligen är,

som rör sig — dätta gripes icke av första blicken, utan av en granskning allenast, som icke är utan sin möda.

Det är en av de typiska, vi ha före — däss likar finnas till halva hundradet.

Vi märka då snart nog, att motiven icke äro så dunkla och lineärt-abstrakta, som de tedde sig i en första vändning, häller icke så monotona och oskiljbara. Med något arbete låta de hoptrasslade formerna distinkt fördela sig på de tre ornamentala motivgebiten, därvid de vegetativa och animala erhålla de ojämförligt rikaste parterna, medan linearmomentet blott har en underordnad, sekundär betydelse som »fyllningsornament». Alltså motivkretsen är dän vidast möjliga. Hvilka äro då de speciela motiven, och äfter hvilken stilistisk princip äro de behandlade? De animala äro till större delen hämtade ur ormgården med jordkrypande ormar som bottensats och därovan, på spända vingar ruvande mörkret, fantasiens draksyner. För övrigt se vi däm i hvarjehanda ställningar och utvecklingsstadier, i profil och en face, bland drakarna både vingade och ovingade individer etc., dock som det för samtliga former gemensamma och konstitutiva en till det yttersta driven realisering av slingtendensen. I ormkroppen framträder äj sällan en nästan vämjelig naturalism, och gåves det utom fantasiens luftiga värld några drakar, skulle de sannerligen ha svårt att i vild och kraftig fysiognomik överträffa dässa konstskapade typer för dän rasande demonen. Det är förnämligast i dässa drakfigurer, det lineära elementet kommit till heders. Å de breda, svällande kropparna kräves en fyllning, och då man här anbringar sina streck och ringar och zigzag och rutor, så kan ju redan dän närmast liggande naturmodellen, ormen med sina starkt lineära »dekorationer», sägas givit impulsen. Överhuvud är djurelementet behandladt »con amore» — med en säkerhet och virtuositet, som förtjänar beaktande, när frågan om typernas ålder och ursprung kommer före.

Växtmotivet intar ett något anspråkslösare rum — i icke ringa mon skymdt och utsuget av dässa rovdjur. Det har formen av en ranka, som svänger sig upp i ett böljande lopp med skiftevis framåt- och tillbakalöpande stänglar. En ringad bladholk sveper sig om, där stjälken klyver sig, och dän spiralinrullade stängeln utlöper i en rikare, män till formprincipen likartad bladbildning. Bladets grundform är en treflikig profil med en lätt utböjd huvudflik, som genom profilställningen ter sig spetsig, medan flikarna äljes, enkannerligen dän insvängda sidfliken, framte en plump rundform. Genom kombinationer och utvecklingar ur bemälda typ erhållas en hel del rikare varianter, därvid som det gemensamma och väsentliga i främsta rum bör beaktas dän rundskurna fliken. Bladet är emällertid bisak — huvudsaken i rankan är stjälken, och rankan i sin helhet ger vida mer intrycket av ett bladbehängt band än av ett värkligt växtmotiv. Härtill bidrager utom dän långdragna, jämbreda huvudstjälken dän starkt komplicerade spiral, hvari hvarje stängel inrullas; och icke nog med dätta, äj sällan utdrages och förlänges — bl. a. ett bevis för bladelementets underordning — en bladflik till en ny, sekundär stängelbildning, äller spiralstängeln utsänder omedelbart ur sig dylika, hvilka springa över i närgränsande vindling och som friare 8- äller kringelformade koppel länka samman de båda spiralsystemen på ett sätt, som icke sällan blir ytterst kompliceradt, därigenom att utskott från utskotten ända in i tredje och fjärde led repetera manövern.

Män hvad antyder dätta? Utan tvivel, att växtmotivet var en sak, som man mindre förstod sig på än djurmotivet. Ty, hvad man icke förstår, mäktar man häller icke återgiva i däss klarhet och sanning. Djuret som ornamentmotiv — vi kunde nästan a priori sluta så — måtte varit en gammal välkänd sak, som man under tidernas lopp lärt sig att handskas med allt säkrare. För växten åter står man i det hela taget ännu främmande. Man

har på en äller annan väg formerat en yttre bekantskap med dänsamma, vill införliva dän i sitt ornamentala motivförråd, män, icke närmare förtrogen med däss liv och former, mäktar man äj med stort mera än en karrikatyr. Män hvad man kunde, det gjorde man. Man ser på sin modell utan tvivel mycket uppmärksamt, män handen har inne sina gamla tag, och ögat saknar kontroll. Linearornament kunde man teckna — det hade övats i århundraden — fria linearslingor, hvilkas fina, smidiga linielek icke sällan röjer ett i sin genre allra delikataste formsinne; man kunde det för godt, för att det icke skulle bli något i samma manér, då ett nytt, män i vissa avseenden befryndadt objekt blev ställdt modell. Det bladprydda linearbandet vardt vid det försöket det naturliga resultatet.

Alltså — var djurornamentets formprincip en så vidt möjligt genuin naturalism, är däremot växtornamentet underkastadt en radikal stilisering äfter det oorganiska linearornamentets princip. Dätta var det andra, analysen lärde.

Slutligen lär dän oss en högst märkelig sak rörande kompositionen[1]), märkligare än de båda andra icke blott därför, att dän rör det hela, utan ock därför, att dän mer än dässa var en förborgad och oväntad. Ty mindre än något fångade väl här dän första överfarande blicken några kompositionslagar. Var det i något en obegränsad frihet, så var det i strukturen, ornamentkomplexens byggnad. Här var tydligen det ena icke likt det andra. Det hela var hopkommet genom en rastlös slumpens rhythmus. Det synes så — onekligen. Och dock fins även här en lag — av icke mindre bindande art än formens och motivets. Hade vi vid lösgörandet och ordnandet av de slägtskilda motiven gått rationelt och försigtigt tillväga, skulle redan då dän lagen trädt fram i all sin klarhet. Vi begynte i så fall vid plankans nederkant, utsöndrande djurelementet. Det

[1]) Dietrichson, Om ornamentiken i de norske stavekirker, s. 106.

går lätt nog — blott små drak- och ormyngel, som i all sin snärjande seghet dock icke äro omåttligt långrandiga. Å hvardera sidan utgallras av dän arten tre, fyra, fäm, ända till sju individer. Ungefär i höjd med arkivoltens hjässpunkt göres halt — för ett omslag i metoden: härovan utsöndras växt-elementet. Till yttermera visso torde vara lämpligt bortskära dässa tjuvskott å rankan, hvarom ovan talats.

Hvad står nu åter? Lagen, som söktes. Stommen, som bär, ger enhet och styrsel åt det hela — och det en äfter symmetriens och rhythmikens allra klaraste principer bygd. Å hvardera sidstycket se vi ett rhythmiskt böljande växtelement med sina skiftevis åt motsatta håll spiralinrullade stänglar — allt klart, korrekt, likformigt och lagbundet. Å överstycket åter ha tre väldiga drakskepnader lägrat sig i ett skema, hvars symmetri är lika klar och korrekt som sidpartiens rhythmik. Alltså under hela ornamentkomplexen skönja vi en klar, harmonisk grundtanke, som genomtränger och besjälar det hela, giver stadga och planmässighet, enhet och organiskhet åt episoderna. Kring dänna fasta stomme lindar sig nu fyllningsmomentet i sorglös frihet. Rankan fortledes från sitt huvudområde upp å överstycket, kastas här i friare lopp över de tomma rummen och insnos i stommen av ringlande drakkroppar. Här införlivas alltså det vegetativa som fri fyllning i det animala som stomme. Å sidpartien samma historia i omvänd ordning. I det här vegetativa stomvärket nedskjuta drakarna sina krumböjda bakkroppar, och deras yngel — ormar och smådrakar — inkilas i lekande frihet här och hvar mällan rankans vindlingar. Och själv utsänder dänna sina vilda skott, som i obundet lopp omsno och förbinda de tuktade huvudstänglarna.

Med större omsorg kunde näppeligen ett samarbetande bedrivas. De slägtskilda motiven äro genom en sinnrik kombination inledade i ett helt av nästan förvillande enhetsprägel; bivärket i det innerligaste organiska samband med stommen; lagen för-

borgad genom ett till det yttersta drivet bruk av dän frihet, dän tillstädjer.

Män huru möjliggjordes en så fullständig hopsmältning? Betingningarna ha redan blivit antydda. Det är bortom alltsamman en princip, som gett snittet på det hela, kopplat länkarna och förlänat på sitt vis både enhet och mångfald. Å det vegetativa gebitet uppträder dän som stilprincip, reglementerande formen. Å det animala har dän föreskrivit valet av ämne, därvid redan naturen sörjt för en formel behandling i all önsklig enlighet med principens krav. Och vi känna dän väl. Det är dän lineära bandornamentikens livsprincip. Det är däss ingrepp, som i grunden vållat både dätta formens monotona och kompositionens tygellösa, som måhända mer än lovligt skymmer å ena sidan stoffets rikedom, å andra dän arkitektoniskt klara stombyggnaden, och som därför, konstituerande det första, omedelbara intrycket, gör dätta så mystiskt och otillfredsställande.

Vid samarbetandet av det animala och vegetativa har man med ännu ett steg — måhända förklivit sig. Redan genom tilllämpningen av dän allmänna formprincipen ha rankvindlingen och dän slingade djurkroppen, insnärjda i hvarandra, fått en förvillande likhet. Det ligger då nära tillhands — hälst som man i regeln önskar ett kraftigare slutstycke för att utfylla ett överblivet rum, där slingan, om vidare fortsatt, skulle förlora sig — att göra likheten komplet genom att överföra rankvindlingens slutmoment, bladet, å drakkroppen. Och dätta har man ock gjort utan betänklighet. Något överförande av djurelement på växten kan däremot icke förspörjas; och i allt övrigt äro de båda släktena, så slingade och snärjda i hvarandra de rent mekaniskt äro, dock organiskt helt särskilda och fristående; hvilket tyckes visa, att det ovan iakttagna snedsprånget snarare torde vara att förklara — såsom även antydts — ur en frestande tillfällighet än ur någon principiel förirring.

Härmed torde analysens vigtigaste resultat vara givna. Vi ha

återkommit till utgångspunkten. Vi se det hela igän i all däss invecklade rikedom och oroligt löpande liv. Män vi se det på ett annat sätt. Vi se nu, hvad vi då icke sågo — enheten i dätta slingrande vimmel, lagen, som bundit och reglerat friheten, hvilken då syntes otyglad; och dätta rikare innehåll, som härmed yppats, har givit ett sannare begrepp om vårt objekt — icke så utan sin praktiska sida, ty, ju fullkomligare begripandet, däss fullare i regeln njutningen. Det fanns här frihet — visserligen — män icke dän, som är vanvett, mångfald — män icke dän, som är kaos; här fanns ock av lagen, som ger friheten förnuft, och av enheten, som ger mångfalden innehåll — alltså här fanns betingningarna för ett värkligt konstvärk. Och det är dätta, vi bedja beaktas i främsta rum.

Dän härmed granskade komplexen uttömmer icke portaldekorationen, män dän bildar däss såväl till omfång som innehåll ojämförligt vigtigaste led, och man torde med skäl i dänsamma se stavkyrkornamentikens blomma. Liksom en konstfullt virkad förlåt är dän uppfäst om ingången, och å däss breda yta finnes i rika kombinationer sammanfördt, hvad som å underordnade moment — halvkolonner, arkivolt, sockel — uppträder söndradt och enastående. Och medan dänna ornamentkrans å en portalserie, som stiger över halva hundradet, går igän i allt sitt väsentliga, äro däremot dässa övriga smärre partier inom samma serie underkastade en rätt skiftande dekorativ behandling. Portalramens innerkant hade, som vi erinra från strukturen, bekommit en starkare relief genom de båda halvkolonner, som utskäras ur sidplanken, och dän arkivolt, som i en äller annan form överspännes desamma. Hela dänna inre komplex siras i regeln med enbart växtmotiv i skiftande mönster. Utäfter de smala kolonnstammarna möter mästadels en simplificerad och hopträngd form av dän från plankdekorationen kända rankan, vare sig i enkel, rhythmisk bildning äller i en symmetrisk kombination av tvänne dylika; därvid det synes iakttagits som regel,

att å en och samma portal dän ena stammen erhöll dän rhythmiska, dän andra dän symmetriska formen. För kapitälets ornering tar man mönstret omedelbart från stammen: avskär ett behörigt stycke gemenligen av dän symmetriska kombinationsformen och återger dätta i något vidare mått och något rikare snirkladt.

Portalens växtelement avslutas nedåt med dän fris av slutna äller utslagna palmetter, som i dän rikaste typen är en stående sockeldekoration å plankan, hvarifrån dän i regeln ledes över å kolonnstammen. Dänna ornamentled, i all sin litenhet det bjärtaste provet på antiktraditionernas insteg, illustrerar, även dän, principen vid växtmotivets formgivning genom dän variant med förlängda och slingartadt omgripande flikar, som med förkärlek användes.

Dän animala ingressen i dänna inre skarpare omfattning är av en mera sporadisk natur. Någon gång har en orm- äller drakform förirrat sig hit; äller träffas förknippad med slingan å stam äller kapitäl en serie krönta huvud [Flaa i Hallingdal, Hurum, Hægge, Vang i Valders, Tönjum i Sogn]; äller är slingnätet från plankan, inklusive däss djurelement, överdraget å kolonnen [Ulvvik i Hardanger, Flesberg i Numedal]. Dässa former dock sällsyntare. Mästadels är djurmotivet, när det här uppträder, icke kombineradt med slinga, utan fristående — även ur dän tekniska behandlingens synpunkt. Däss plats är å kolonnernas kapitäl; och urtypen för dässa groteska imposter måhända det antikärvda läjonet. Någon gång är kapitälet självt [Hiterdal, Grandshered i Thelemarken, Rennebo i Nordland] äller kolonnsockeln [Hurum, Vang i Valders, Borgund i Sogn, Lom i Gudbrandsdal] utformadt äfter ett animalt skema.

Vid en jämförande blick över det hela oss lämnade ornamentmaterialet framlyser det med all önskvärd klarhet, att, på några torftiga brottstycken när, hvilkas dekoration bjärt avsticker mot dän hittills granskade, hela det övriga kvantitatift mycket betydande förrådet bildar en enda stor stilgrupp. Det framgår

på samma gång med icke mindre klarhet, att inom dänna enhetliga grupp gives ett ganska vidt svängrum för dän individuela friheten. Huru yppar sig då dänna? I hvad omfång låta de individuela varianterna subsumera sig under dialektiska? Och slutligen gives härinom någon typutveckling; och huru har dän skridit? Frågor, som närmast kräva ett svar.

Män vi begynna med de antydda fragmenten,[1]) hvilka i sitt armod ha åtskilligt att giva. Kvantitatift är det icke mycket. En fullständig portalbildning, inklusive dörr, infogad i Urneskyrkans nordvägg; ett par väggplank och en hörnstolpe sammastädes; ett portalplankfragment[2]) från Thorpe i Hallingdal [i univ. saml. i Kristiania]; spillror av en hörnstolpe, funna som slopvirke vid restaureringen av Hoprekstad kyrka i Sogn[3]); ett par välbehållna portalplank, numera insatta i en lada å Bjölstad gård i Gudbrandsdalen. Mera känner jag äj; och torde tills dato häller icke vara uppdagadt. Män det lilla, som finnes, är vigtigt nog. Dekorationen bär, som sagdt, en helt annan prägel än dän kända. Medan där djur- och växtmotiv i ungefär samma omfång bildade det fundamentala och linearmotivet var inskränkt till det sekundära fyllningsornamentet, tävla här djuret och linearslingan om rummet; och blott i de osjälvständiga, i ornamentets totalitet nästan försvinnande slutstyckena av de animala och lineära huvudmomenten kunna tilläventyrs några abstrakta reminiscenser ur växtriket uppspåras. Djurmotivets species är ett ytterst problematiskt; dock torde man vid däss sökande med en viss trygghet kunna stanna inom fyrfotingarnas värld. Att här underskjuta någon orm äller drakfantasi av dän art, som ovan iakttagits, är åtminstone vida vanskligare. Stil-

---

[1]) Nicolaysen, Norske bygninger — I. s. 2, pl. II. Dietrichson, Om ornamentiken — s. 101 ff.

[2]) enl. meddelande av Professor O. Rygh funnet som förhugget stycke under golvet i nämda kyrka, hvadan sannolikt tillhörande en äldre än dän kända.

[3]) vid förf:s besök förvarade å platsen i fråga.

principen är också en annan. Där en etterspyende naturalism — här det döda djurets avdragna skinn, som ett extravagant manér kan tänja och tillklippa äfter sina geometriskt-livlösa älsklingsmönster och förläna all bandets smidighet och liniens fria gratie, män intet av däss gamla, inneboende liv. Ty i hela dän dekorativa konstens animala motivförråd gives väl intet på animalt liv mera blottadt och utsuget än dässa vidunderliga gengångare med ett huvud, ett lår, en svans, dinglande utäfter en bandslinga. Någon enstaka gång möta vi fyrfotingens fulla form med ett par korrekt ställda framben och dito bakben. Män dänna form är synbarligen obekväm, alls icke lämplig att sträcka i slingans fria, obrutna lopp. Frambenen slutas ihop till ett enda med ett kraftigt lår; bakben och svans bli ett; och från de bredare, bandartade lårpartien uttänjes som en trådfin slinga ett underben, hvilket ändar i en två- äller trekluven, stundom sporreprydd fot. Kroppen själv förlänges med all makt. Huvudet, sedt i profil äller en face, avviker på det bestämdaste från däm, vi hittills iakttagit. Profilen i all synnerhet har en egen, distinkt, karakteristisk kontur, äfter principen för det hela utdragen i längdriktningen och försedd med ornamentala utväxter [av käkarna, särskildt dän övre, nakketoppen — smalt spetsadt öga etc.] Och en-face-huvudet är bildadt äfter samma skema [med långdragna ögon, tvärlinier, som utmärka platsen för nakke- och snutband etc.].

I positionen är djurelementet än mera fördunstadt. De enklaste linierena former för det vecklade bandet äller snodden: 8- och kringelfigurer, fulla och runda, ha här tecknat skemat för dän enskilda gestaltens hållning; och hvad kompositionen angår, inskränker sig dänna till ett hopkopplande av idel dylika, därvid en trådfin linearslinga, lagd äfter samma princip, ytterligare kedjar i hvarandra och livar rummet emällan det bredare djurbandets vindlingar. De fria ändarna av nämda trådslinga få stundom formen av ett utbredt treflikigt blad. En viss ansats

till korresponsion sidorna emällan, enkannerligen i deras övre, hopstötande parti, iakttages å båda de bevarade portalerna. Reglerande ett äller annat par av de grövsta formerna, lämnar dän emällertid allt annat, såväl djurband som trådslinga, i ostörd frihet.

Alltså till hela sin konstnärliga fysiognomi, till stoff, formprincip och komposition, avsticker dän härmed kännemärkta gruppen mot dän stora, rikt representerade, hvars individuela egenheter, dialekter och utveckling stå granskningen åter.

Vi notera till en början några iakttagelser rörande föregående grupps portalbildning. Öppningen omkransas omedelbart av det plana plankvärket, saknar alltså reliefen av halvkolonner och arkivolt-tænia. Däss gränslinier visa en mycket tydlig konvergens uppåt och utlöpa i en något överslående båge, över hvars smala gränsband stumpar av planknätet smyga sig ned. Vidare anteckna vi — tillsvidare utan bevis — att dänna grupp representerar stavkyrkornamentikens oss kända älsta stilskede. Nu till huvudgruppen. En viss individens frihet yppar redan det faktum, att i hela dänna serie av portaler, som äro dekorerade äfter ett gemensamt skema, icke en gives, som i alla sina detaljer är lik en andra, där man sålunda skulle kunna uppvisa ett mekaniskt överförande av dekorationsmönstret från en till annan. Enkannerligen i »staffaget», lösvärkets anordning ingriper dätta individens »bon plaisir».

Det gives inom vår grupp närmast två stora varianter av det ovan tecknade skemat för plankans slingnät. Motivförråd, stillag och ordningen för ornamentets byggnad äro för båda väsentligen identiska, och dock har tillämpningen givit åt hvardera en prägel, så alldeles säregen, att man merändels av ett enda litet brottstycke kan utläsa, huruvida det tillhör dän ena äller andra serien. Vid sidan av dässa båda gives en till numerären mindre serie, som erhåller en mera påtaglig särställning därigenom, att det ena äller andra motivet saknas, någon gång

måhända befinnes ersatt av ett splitter nytt. Här möter sålunda en enbar växtranka, i täta, grova vindlingar utfyllande rummet [Opdal i Numedal, Øyfjell, Thudal i Thelemarken]; här ha rankans cirklade stänglar förvandlats i medaljonger för figurskilderier [Lardal i Jarlsberg, Vejgusdal i Nedenes, Hyllestad i Sætersdalen, Lillehered i Thelemarken]; här slutligen ses idel djurelement, av växten intet spår [Vaage i Gudbrandsdal].[1]) Huru förknippa med hvarandra dässa skiftande typer, som dock allt igenom äro präglade av en enhetlig stil och smak?

Med ledning av de formers[2]) utveckling, av hvilka de våra äro närmast avhängiga, har tecknats, hvad som följer till svar på dän frågan.

Premisserna för vår komposition äro: ett växtornament, en ranka i dätta reguliera böljelopp, med skiftevis åt motsatt håll utböjda stänglar, hvars mönster dän västerländska konsten kan följa från gravarna på Mykenes akropolis och äfter däss glänsande uppenbarelse i dän grekiska akanthens former aldrig förlorat ur sigte — samt jämte växtornamentet ett ornament av slingade djurkroppar. När, hvar och huru dässa premisser möttes, skall annorstädes klargöras. Alltnog de möttes. Och redan i arten och lynnet hos dän, som vid dätta möte hade styrkan av »beatus possidens» — djurslingan — lågo de starkaste impulser till en förening, en samarbetning av formerna, ett uppgående i en högre ornamentenhet, hvilken en flitigt gentagen handläggning driver i allt högre grader av formel fullkomning. Vi tro oss kunna följa ett stycke dänna formela utveckling — just å våra portaler.

Till en början framträder det vegetativa stomvärket kraftigare och därutav lagbundenheten och ordningen bjärtare.[3])

---

[1]) Nicolaysen, Norske bygninger etc. illustr.

[2]) dän anglo-sachsiska och äldre anglo-normandiska ornamentikens. hvilken med sina förutsättningar skall lämnas i utkast av ett följande kapitel.

[3]) Dietrichson, Om ornamentiken etc., s. 107 ff.

Rankans rhythmiska är genom kraftiga, breda, täta, i det yttersta fullföljda spiralvindlingar skarpt betonadt. Lösvärket är underordnadt. Det hela är hållet i ett något enformigt, jämbredt, robust manér. Det lineära fyllningsornamentet är outveckladt; inskränker sig i regeln till linien, som i enkelt lopp följer konturen. Reliefen är flack, och plankan i sin helhet visar icke en kupig, män i det närmaste slät profil. Man bildar redan kolonner, hvilka prydas med imposter, män arkivolten är ännu outvecklad: en enkel stav, kring hvilken plankans dekorationsnät sänker sig ned. Tendensen, som spåras redan i dän äldre portalstilen (Urnes), fullföljes: slingnätet fyller snart större delen av tympanon, och av dän gamla båghvälvningen har man till sist blott ett minne kvar i dän lätta, halvcirkelformiga valk äller upphöjning under slingnätet, som vittnar om däss forna plats.

Dänna genom kraft och ursprunglighet anslående, män något råa och ofärdiga form, som är dän typiska inom ett stort lokalt område [Thelemarken, Numedal, Sandsver] flyter utan tvång i dän frihet och sirliga rikedom, som avtecknat sig i en än rikare representerad kulminationstyp.[1])

Lagen, tvånget, enformigheten häves genom stommens skymmande. Rankans täta, bandartade spiraler förflyktigas i mera trådfina, gracila stänglars öppnare vindlingar. Det fritt lindade staffaget får härigenom vidare rum. De tomma fälten å ornamentkropparna utfyllas och livas med rika lineära kombinationer: pärlrader, zigzaglinier, rutor etc. Reliefen göres högre och starkare. Plankan, såväl som det enskilda ornamentledet, ger ett kupigt snitt. Även dän stora, totala reliefen fullständigas genom en självständig arkivoltbildning. Imposterna bortkastas för det mästa, och i stället nedsänkas å kolonnernas huvud ändarna av ett självständigt, plastiskt utformadt arkivoltband. Dätta orneras i stil med kolonnerna, som det förbinder

[1]) Dietrichson, Om ornamentiken etc. s. 104 ff.

till en högre enhet. I sin renaste bildning framter det sålunda formen av en bredare rankprydd tænia, bredd om dän rundbågade öppningen. Rankan frambjuder här två olika mönster — någon gång båda representerade inom samma arkivolt, hvar å sin halva — dels dän gamla kända rhythmiska böljeformen från planka och kolonnstammar, dels en avledd, som tydligtvis tillkommit enkom för dätta ändamål, en ensidigt löpande, däri samtliga stänglar lindas åt samma håll. Dänna sistnämda form får nästan utseendet av en lös kransserie, hvars ringar, stuckna dän ena i dän andra, ytterligare sammanhållas av en smalare stav. Staven, som här onekligen har motiv för sin tillvaro, överföres sedan till böljeformen, där dän har mindre att göra, och blir samman med de båda likartade bildningar, hvilka inrama rankan i däss båda former, typisk för arkivoltbildningen, formerande liksom däss fasta stomme. Ännu ser man någon gång dän gamla tympanonfyllnaden äller reminiscenser av dänsamma, i det ändar äller huvud av planknätet skjuta ned under äller genom arkivolten — ja, någon enstaka gång rentav förträngt rankan och själva inkräktat rummet mällan stavarna. Män i regeln lyftes nätet helt över arkivoltbandet, tympanon blottas, och själva det huvud, som av gammal hävd skall sänka sig nedom hjässpunkten, blir för rummets fullständiga frigörande utan vidare — tvärt avskuret. Slutligen får rankan, med dekorationen i däss helhet, en något mjukare grund att spira ur i dän bandlänkade, stundom ytterst rikt utvecklade [Tönjum i Sogn, Röen i Valders] palmettfris, som från plankans sockel icke sällan ledes över å kolonnen.

Lägges nu till allt dätta en känslighet i linieföringen, som även vid dän friaste, för knutar och trubbigheter som mäst blottställda lokala slingan vet att framlocka dätta genomgående mjuka behag — därhos en rapphet i det tekniska utarbetandet, som aldrig förhugger sig, torde typens karakter av kulminationsform vara satt utom allt tvivel.

Också kan, hvad som ännu är oberördt av portaldekorationer — huru intresseväckande det stundom må vara ur stoffets synpunkt — i formel fullkomning alls icke mäta sig med dänna så mästerligt behärskade rikedom.

Det låg nära tillhands för dän mindre skicklige äller vid anspråkslösare tillgångar att nöja sig med en lätt nog anbragt enbar växtranka. Och att dänna som oftast är ett fattigdomsbevis, styrkes av formbehandlingen inom en grupp portaldekorationer [Øyfjell, Veum[1]) i Thelemarken, Opdal i Numedal] hvilka — såvidt vår tankegång är riktig — icke representera ett yngre utvecklingsstadium, utan tvärtom fasthållit själva urtypen inom dän avhandlade stilgruppen och alltså — samman med proven å enbar djurslinga — skulle kunna betecknas som stilens, om icke »archaiska», åtminstone archaiserande grupp.

Tanken att begagna rankans vindlingar till ramvärk för figurala framställningar torde yppat sig både lätt och tidigt. En impuls härtill låg ju redan i de insnärjda djuren. En enstaka figur stickes in i spiralen och skär däss stängel; snart kommer en hel liten scen, som erfordrar rummet; de avskurna stumparna bortkastas, och blott dän yttre ringen bibehålles som en lämplig ram. Så fylles dän ena över dän andra. Det blir en serie mer äller mindre fristående medaljonger; män ännu bevara de bladbildningar, hvilka, sedan det egäntliga rummet är ett stängdt, spira ut i lakunerna och här, mötande hvarann, växa samman i palmettartade och hjärtbladiga tvillingbildningar — minnet av det gamla växtmotivet. Med tiden maniereras motivet allt våldsammare. Medaljongerna förknippas på nya, mer invecklade sätt; man ser nu äj mer än ett i korrekta rundlar utflätadt band med sina allt hänsynslösare mekaniska och avita bladbehäng [Hemsedal i Hallingdal].

Andra friheter och avvikelser från dän typiska portalde-

---

[1]) i Dr. Hazelius' samlingar i Stockholm.

korationen äro av en mer individuel och sporadisk natur. Vid de mindre vigtiga sidoingångarna inskränkes stundom dekorationen till dän omedelbara omfattning, som bildas av halvkolonner och arkivolt [Borgund, Hurum, Lomen, Øje, Aal m. fl.]; och äfter samma metod sirades någon gång måhända även huvudportalen. Motiv, som egäntligen hade sin plats å plankan, kunde då lätteligen överflyttas å kolonnen. Här ses sålunda en kolonnstam ornerad med idel palmetter [Grandshered i Thelemarken] — här en annan med en hel figuralserie, därvid hvarje särskild scen infattas i en säregen, liten kapellartad bildning [Nesland i Thelemarken].

Figurskilderierna äro inspirerade från olika håll, förnämligast ur Bibeln och dän gamla hedniska hjältesagan. Å dän nyss antydda portalkolonnen [1]) möter sålunda en biblisk figurräcka; och scenerna äro nog icke gripna på en höft, ty i flere bland däm återfinna vi ämnen, som dän kristna konsten med en viss förkärlek behandlat allt sen katakombernas dagar. [2]) Överst ses Kvinnans skapelse, en scen, som av dän kristna medeltiden återgavs med samma oförtrutenhet och naiva påtaglighet som antikens ryktbara förlossningsscen, Pallas födelse, av de gamle klassiske mästarne. Så Noah i arken — Räddningen vid Röda havet — Isaks offring(?) — De tre män i dän brinnande ugnen — David och Goliath; idel kända och flitigt repeterade motiv. Å en stor figurprydd portal från Hemsedal torde ytterligare bibliska ämnen vara å bane. [3])

Män i långt rikare mått än dässa bibliska skilderier ha

---

[1]) Nicolaysen, Norske bygninger etc. III, s. 2, pl. V. Dietrichson, Den norske træskjærerkunst, s. 42 ff. Om ornamentiken etc. s. 111.

[2]) Théophile Roller, Les catacombes de Rome, histoire de l'art et des croyances religieuses pendant les premiers siècles du christianisme. I, p. 125 ff. II, p. 364. Paris 1881.

[3]) Dietrichson, Om ornamentiken etc. s. 111.

minnen ur dän gamla nordiska hjältesagan bevarats oss å våra figurerade portaler.[1])

Gång på gång finnas gentagna huvudepisoderna ur sagan om Sigurd Fafner's bane — med smeden och hästen och »segersvärdet» och foglarna, som kvittrade om dän slumrande sköldmön — med draken och guldet, det av ve och förbannelse lödiga; — som glimtar i fonden, då hjärtat ristas ur levande man, äller då dän bundne i ormgården slår med fötterna sin harpa så däjeligt, att ormarna somna — utom en, som borrar sitt gift i hans sida, fullkomnande nornornas dom. Ormgårdsscenen återgår i olika former på icke mindre än tre särskilda ställen. Erinrar man, med hvilken oförliknelig hängivenhet fornnordisk sång och saga bevarat dässa dystra toner, blir lättförklarligt det starka ekot i dän primitive bildkonstnärens värk.

Hvad det konstnärliga värdet vidkommer i dässa figurskilderier, kan det visserligen äj ens närmelsevis jämställas med det rent dekorativa slingvärkets — män ställes, hvad exempelvis vårt eget lands samtida figurkonst frambragt, vid sidan, behöva dässa figurer alls icke blygas. Någon enstaka gång råkas väl former, hvilkas karrikatyrmässiga plumphet förefaller oss oöverträfflig, män i dätta fall visar även slingvärkets behandling, att det hela är en klåpares försök. I regeln sakna dässa figurer visst icke natur. Midt i dänna naiva sorglöshet vis à vis proportionerna, som är ett monopol för dän barnsliga konsten — slägtets som individens — röjer sig i fråga om de animala livsyttringarna både blick och förmåga. Kraftens och rörelsens uttrycksformer äro ofta både senterade och återgivna med mycken livlighet.

Vidare förtjänar uppmärksamhet det sätt, hvarpå dässa figurer införlivats i dekorationen.[2]) Det är en mycket närliggande

---

[1]) Nicolaysen, Norske bygninger etc. II, s. 2 pl. 3. III, s. 5 ff., pl. 14 ff. Dietrichson, Den norske træskjærerkunst, s. 39 ff. Om ornamentiken etc. s. 112.

[2]) Dietrichson, Om ornamentiken etc. s. 111.

fara — och prov på, hur man stupat i dän, giver konstens historia i mängd — att vid inarbetandet av högre, konkretare livsformer i de mera skematiska, hvilka ornamentet, om sin bestämmelse troget, kräver som det fundamentala och väsentliga — förläna dätta innehållsrikare moment en självständighet, som påtrycker ornamentet i däss helhet prägeln av ett mekaniskt aggregat. Dänna stötesten har man här på ett lyckligt sätt undgått, tack vare ett ömsesidigt tillmötesgående hos de kombinerade elementen. Rankvindlingen bredde liksom självmant ramen åt dän inskjutna tavlan; och hvad ämnet vidgår i tavlan själv, var väl intet lyckligare i dänna trolska värld bland ormar och drakar än dän store drakedödarens egen fantastiska saga. Här kan det omgivande ornamentmotivet på det mäst osökta och levande sätt spela in i fabeln själv, och skilderierna äro som några plötsligen frambesvurna syner, däm åskådaren gått och anat bortom dätta mystiskt slutna, spelande hölje För ett mindre känsligt sinne går det naturligen att med dänna kombinationsidé som motor införliva på ett liknande sätt hvarjehanda omotiveradt småkram, som blott förfuskar det hela. Även härpå gives något enstaka prov; män om det stora flertalet gäller dän iakttagelsen, att det figurala staffaget inarbetats till ett samliv med det hela, som dän utvecklade konstens mera medvetna harmonisträvan kunde avundas.

Ja, ännu mindes man godt guldets och drakedödarens saga — dän hedniska germanismens djuptragiska variation av det gamla temat om »skuld och straff» och det härligas förgänglighet, livets »vanitatum vanitas» — än stod för minnet så grannt dänna gamla historia med öden och skepnader, att kristendomen icke mäktat skjuta emällan sitt eget synonyma material. Man väntade väl bland bilder å ett kristet tämpel hällre än en Fafner's bane en St. Michael äller St. Georg äller någon annan av de hjältar i legio, som dragit blankt — icke mot hednamytens demoner, män mot dänne »draco magnus, serpens an-

tiquus», med hvilken kyrkan och hännes helige ha att kämpa i sitt blod. Män minnet av det gamla var ännu för starkt, för levande.

Män hvar stå vi då i tiden?

Det finnes historier,[1]) burna till senaste tid på folkets läppar, om dässa byggnaders ålder och ursprung. Landets barn ha slägte för slägte hört av fäderna, att de äro mycket gamla — äldre än det älsta, de i regeln känna av sitt lands öden: dän »svarta död», då djuren togo iden i de tomma människoboningarna och tegarna grodde igän. I näjder, där ännu något spår bevarats av det gamla monumentet, knyter sig äj sällan därtill en historia om, att kyrkan var »funnen».[2]) När äfter långa år folk kom åter till öde bygd, så »fanns» dän, hittades som ett gammalt antediluvianskt minne — igänrisad i skogen och beslagtagen av de vilda djuren. Här vet man ännu att utpeka platsen, där björnen lägrat sig, och passus i portaldekorationen, där dänsamme på sitt något vandaliska sätt lagt vantarna, då han krängde sig igenom [Opdal i Numedal]. När människan så åter tog sitt gamla arv i besittning, fick inkräktaren naturligen bita i gräset, och hans hud bevarades som en trofé. Det vet åtminstone dän hederlige »dölen»[3]) med tro i ögon förtälja om de gulnade skinnslamsor, som ännu hänga där på väggen äller slutat som fotvärmare åt någon frusen »kirkesangere» [Hiterdal, Opdal, Hedal m. fl.].

---

[1]) Nicolaysen, Mindesmerker etc. Norske bygninger. Norske fornlevninger. Kristiania 1862—66. Dietrichson, Vore stavekirker i sagn og saga.

[2]) Hedal, Nicolaysen, Mindesmerker etc. I, s. 1. Tuft, Grindaker, Dietrichson, Vore stavekirker i sagn og saga, s. 363. Hiterdal, Opdal m. fl.

[3]) = dalbon; fornnord. dœll, hvilket ord gått förloradt i dän nyare isländskan, män bevarats av de norska dialekterna som dän stående benämningen på innebyggaren av landets fjälldalar.

Lämnande björnhudsfantasien i däss värde — måhända har dän praktiske »kirkesangeren» upplivat grundtexten — likaledes de mycket väl kända närmare omständigheter, under hvilka kyrkan anträffades, kunna vi dock näppeligen betvivla huvudsaken i dänna så allvarligt och så gång äfter annan upprepade utsaga: det faktum, att byggnadens anor sträckte sig bortom dän »svarta död». Ty för dätta faktum finnas vissare dokument än folkets fyndiga sägner.

Av Neslands länge sen nedtagna kyrka i Thelemarken — för en äller annan måhända bekant genom dän gamle Landstads vackra dikt — finnes uppfäst i univ. saml. i Kristiania ett oansenligt väggfragment, som bevarat kyrkans invigningsår. En latinsk inskrift i ny-gotiska majuskler, förkortad i tidens manér, upplyser oss nämligen, att kyrkan av en viss biskop vigdes Anno Domini 1242.[1]) Män det gives än äldre med tämlig visshet daterbara värk. Å en plankspillra, också förvarad i univ. saml., av Atro kyrka i Thelemarken läses i runor, att biskop Ragnar, ledsagad av åtskillige män, vigde kyrkan.[2]) Dänne biskops ämbetstid låter sig urkundligen konstatera åtminstone approximatift såsom liggande mällan åren 1163—1190, och tillkomsttiden för ifrågavarande kyrka, av hvilken en bland våra vackraste typiska portaler dässutom bevarar minnet, är sålunda fastslagen på ett rätt tillfredsställande ungefärligen.

Skulle dän Stedje[3]) kyrka i Sogndal [Inre-Sogn], som omnämnes kap. 73 Sverres Saga, vara identisk med — och man har just ingen anledning dra dätta i tvivel — en för några årtionden sedan därsammastädes nedtagen, av hvilken några praktfulla portaler av kulminationstypen hamnat i Bergens arkeolog-

---

[1]) Nicolaysen, Norske bygninger etc. III, s. 2.

[2]) Dahl, Denkmale etc. II, pl. 7. Nachtrag s. 3.

[3]) Nicolaysen, Norske bygninger etc. III, s. 1. Dietrichson, Vore stavekirker etc. s. 397 f.

iska museum, vore ytterligare en exakt tidsbestämning vunnen. Sagan förtäljer oss vid anförda passus följande. Bönderna i Inre-Sogn hade vid jultiden 1183 gjort uppror under anförande av bl. a. en Arnþorr af Hvali. Fram mot sommaren följande år styr Sverre in på Sognefjord med sina »birkibeinar», hvilka äfter några fruktlösa underhandlingar med bönderna få order att tukta däm »sua, at skolu þar eiga bakellda ok smidarkol er nu eru beir þeirra».[1]) Dock må kyrkorna skonas, om möjligt är. En av dässa, Stedje, råkar emällertid i en så överhängande fara för elden, att man endast genom en utomordäntlig skyddsåtgärd kan fylla konungens bud: man uppför av våta segel en brandmur. Så vidt sagan. Det torde vara mera än en tillfällighet, att namnet Arnþorr å Hval fins förknippadt med Stedje äj blott av sagan, utan ock å våra Stedjefragment. I Bergens museum inkom jämte portalerna brottstycket av en innerstolpe, som i inristade runor upplyste, att dän var skänkt av en kvinna till fromma för en död mans själ. Mannen hette Arnþorr å Hval. Huru hänger dätta ihop? Arnþorr å Hval var, enligt sagan, vid jultiden 1183 chef för en upprorisk bondeflock — förmodligen frisk och sund. Vid sommartid 1184 var ett tämpel rest, däri en bärande stolpe vittnade, att Arnþorr å Hval var död, och att en from kvinna i samma tämpel redan givit gåva för hans själ. Avse dässa notiser samma person? Vid betraktande av konstruktionens art och dän snabba resning, dän möjliggör, tror jag, att man — med Dietrichson — tämligen tryggt kan identifiera de båda personerna och i och med detsamma erhålla en kronologisk hållpunkt av all önsklig precision.[2]) Stedje kyrka, hvarav både konstruktion och ornamentik, bägge elementen i dän stora och

---

[1]) Sverris Saga Sigurðarsonar. Flateyarbok II, s. 607. ed. Christiania 1862.

[2]) Enl. Nicolaysen, som tycks finna kombinationen något hård och därför ponerar två individer av samma namn, bleve kyrkan måhända en mansålder äldre. Norske bygninger etc. III, s. 1.

rika stilen, äro förträffligt kända, torde alltså tillkommit 1183—84. Ännu ett datum förtjänar beaktande. I Dr. Hazelius' samlingar i Stockholm finnes bl. a. en portal, som enligt uppgift skall förskriva sig från Thudals[1]) länge sen nedtagna kyrka i Thelemarken. Thudals äldre kyrka brann enligt urkundligt vittne år 1369; hvadan dän, från hvilken portalen härrör, väl tillkommit under något av de närmast följande åren.

För bestämmandet av typernas utveckling lämna oss dässa jämförelsevis fasta kronologiska hållpunkter endast föga ledning. Vi konstatera, att redan i senare hälften av 1100-talet var dän typiska portaldekorationen fullt utbildad, och att dän uppträdde ungefär samtidigt i båda sina huvuddialekter. Atro-portalen representerar nämligen det kraftigare, grovkornigare slingvärket, medan Stedje-monumenten höra till det största och yppersta inom dän mer raffinerade facen. Alltså hvilkendera facen är dän äldre och ursprungligare, därom ge oss dässa kronologiska fakta icke ens dän svagaste antydning. För dänna fråga äro vi uteslutande hänvisade till ornamentet självt, hvad det ur sitt eget inre kan ha att yppa. Kronologien, utarmad som dän är, hvarken stöder äller gendriver det typologiska försöket.

Måhända är kring midten av 1200-talet glansperioden redan förbi. Portalen från Nesland låter oss ana dätta. Hvad teknisk säkerhet och motivens raffinerade utarbetning vidkommer, torde man svårligen kunnat överskrida det stadium, som av dänna representeras. Kapitälinposterna ha i naturalistisk behandling intet motstycke, och i växtrankan röjer sig en nästan blaserad routine, en formlig lek med att förflyktiga det gamla bladskemat i gratiösa nybildningar, dän ena icke lik dän andra. Dätta synes tyda på, att man nått höjdpunkten; kanske har man redan halkat över dän. Det är icke utan, att både växtrankans diamantering — i det stora typiska dekorationsmönstret är dän prydnaden

---

[1]) Nicolaysen, Norske bygninger, III, s. 10 pl. 28.

förbehållen djurstycket — och figurskilderiets anbringning å kolonnen ge en känning av manérets grepp: ett famlande äfter ett nytt, hvars egäntliga raison d'être är — nyheten. Och var kulmen passerad redan nu, gick det ändock raskt utför. Dän nyckfulla upplösningen av de gamla motiven bragte förvirring och grummel i formerna. Formsinnet förslöades; och för ett sådant blir snart det ena lika godt som det andra. Från rikedomens extravaganser var det ett steg blott i det yttersta armod. Och på Thudalsportalen har redan dätta armod tecknat sig i all sin nakenhet. Enbar växtslinga hade ju långt före dätta existerat, män dän godtköpsmässiga formbehandlingen är en ny och ett stort armodets tecken. Stjälken ges icke, som alltid tillförene, i en hög och självständig relief, utan antydes blott av en matt kontur. Bladet, som äj är något annat än dän gamla kända treflikiga profilen, har genom en fullständig utmäjsling, som var mycket bekväm, mist sin hela karakter av saft och fyllighet. Och så linieföringen! Dän var ledd av skönhetssinnet — det är dän i grund och botten, det gamla stavkyrkornamentet har att tacka för sin egendomliga skönhet — här är dän ledd av intet, om icke dän blinda nycken; bruten och knutig och vanför, utan dän minsta närv av harmoni. Och skulle nu dätta monument skyllas rätt och slätt en individuel oförmåga? Vi tro det icke. Vid ett monument av en dylik mera offäntlig karakter häntyder ju redan dän omständigheten, att det dåliga gouteras, på att tidssmaken i trängre äller vidare kretsar är au niveau med dän skapande mästarens. För övrigt — var det något under, om även konsten skulle pinats ihjäl av dän »svarta död»; om i dän ytterliga utarmning och vanmakt ur alla möjliga synpunkter, hvari landet äfter dän betan låg försänkt för århundraden, konsten samman med andra ideala intressen lagt sig i vinterdvala!

Låt vara sålunda att en och annan kyrkbyggnad uppfördes i det gamla maneret även äfter dänna ödesdigra händelse —

låt vara att stavkyrkans både ornamentala och konstruktiva principer till sina allmänna drag gåvo normen för dän kyrkliga träbyggnaden ända ned till reformationen,[1]) torde dock tiden äfter 1350 varit en vissningens tid både för ornamentik och konstruktion. I några torftiga konstruktiva lämningar från 14 och 15 seklen[2]) återfinna vi av det gamla äj mer stort än resvärksidén. Tillämpningssättet med former och måttförhållanden och totalkarakter har intet i behåll av det gamlas strama originalitet. Nyttighetshänsyn, såsom spekulationer på ökadt utrymme etc., framkalla nya planritningar, med större areal, och nu tar man av det gamla, hvad som vill foga sig i dässa, och bortkastar rästen. Om någon slags utveckling kan följaktligen här icke vara tal; det är en krympnings- och förvissningsprocess av samma art som på dekorationens gebit.

Är det alltså i grunden »svarta döden», som drar gränsen nedåt i tiden för dänna egendomliga konstvärksamhet, så frågas därnäst, hvar gränsen går däruppåt till.

Redan i de sista decennierna av det 12:te seklet existerade systemet i sin, så vidt vi känna, fullkomligaste utbildning både ur konstruktionens och ornamentets synpunkt. Har det överhuvud här i Norden genomgått någon utvecklingsprocess, ligger då givetvis dän sökta gränspunkten ett godt stycke bortom det 12 seklets slutskede.

De notiser rörande Norges älsta kyrkbyggnad, som ur dän gamla literaturen kunna plockas samman, äro i fråga om byggnadens art, däss struktur och ornament, så föga upplysande, att knappast några allmännare slut giva sig härur. Vi känna genom

---

[1]) sporadiskt måhända ännu äfter dänna krisis. Foren. til norske fortidsmindesmerkers bevaring Aarsberetn. 1878, s. 125.

[2]) Stangvik på Nordmöre, enl. ett gammalt missale byggd 1407; brunnen 1784; känd genom Schönings beskrivning. Nicolaysen, Norske fornlevninger, s. 558 f. Norske bygninger, III, s. 4. Hov i Solör, Norske bygninger, III, s. 3 f. Dietrichson, Om ornamentiken, s. 122.

ett i regeln enkelt, krönikeartadt relaterande av sakförhållandet, att det byggdes kyrkor mycket flitigt redan under Norges förste kristne konungar. Med ett för landets kyrkliga förhållanden onekligen lyckligt grepp hade de norske konungarne gjort omvändelseävrket till sin egen konungsliga sak och i och med detsamma icke blott vingklippt hierarkien, utan ock givit rörelsen ett inpass i nationens liv, som katholicismens sedvanliga transscendenta prästvälde svårligen mäktat. Och månne icke stavkyrkan själv är ett vittne, att dässa nya idéer, för hvilka rikets hövding gjorde sig till talsman, icke stannade som ett sterilt kapital inom de klerikala kretsarna, utan trängde med livsgnistor till folkets själ? Ty lika innerligt som i stavkyrkfenomenet ur formel synpunkt ett främmande blivit omsatt i nationel originalitet, lika innerlig måste ur de drivande idéernas synpunkt tillägnelsen varit av andan, innehållet. Det ena förutsätter med nödvändighet det andra. Icke skulle man för en sak, som man icke omfattat med sin känslas innersta, offrat så allmänt och så redoboget av sitt timlighetskapital, av tid och möda, nedlagt så hängivet äfter krafternas mått, hvad konstfärdig hand kom åstad till glädje för ögat och till vederkvickelse för sinnet. Dätta förhållande förtjänar en alldeles särskild uppmärksamhet. Lika övertygad som jag är på de stora kulturstråken, att intet å arkitekturens gebit originalt framsprungit äller någonsin skall, utan under trycket av en övermäktig ideal rörelse — att dän förutan inga marmorhallar hälsats av »dän rosenfingrade», inga gotiska blommor lyft i drömrik natt mot skyn sina trånande kalkar — lika övertygad är jag på vildstigarna i kulturens utmarker, att det originala, som träffas i dässa för sin armodsdrägt föraktade skapelser, skyller samma andens tryck sin tillblivelse — tilläventyrs i ännu högre grad, enär armodet i regeln lägger ytterligare ett band till däm, som kedja id och strävan vid mullen.

Att statschefen alltså, icke som en lekboll för prelater, däm

han med ett: »nescire se quis sit Archiepiscopus aut potens in Nordwegia nisi solus Haroldus»,[1]) gav sitt respass — utan av sitt eget fria skön omfattade och med en viss »furor normannicus» bröt väg för idéer, om hvilka tiden länge nog gått diger av aningar — värkade med ett ord som främste missionär bland eget folk, det gav måhända mer än något annat rörelsen nationalfärg; och därförutan skulle helt visst intet originelt, intet, som förtjänade någon uppmärksamhet, avsatt sig i de praktiska spår, dän lämnade.

Ett av de första, mäst trängande behoven var naturligen att åvägabringa för dän nya kulten lämpliga lokaler. Och det är inga främmande legoknektar, som sändas kring näjderna att bryta »hofen» för Tor och Frey och timra tämpel åt Kristus. Näj, det är landshärren själv, som kommer till bys, sticker yxan i handen på dän undrande bonden, »viger kyrka» och installerar däss väktare. Och så far han från näjd till näjd — en rastlös Eriksgata — krävande folkets trohetsed icke för sin egen kungliga person, utan för Hvite-Krist, som han tjänar. Och folket knotar och — lyder, som ett styvsint, män godhjärtadt barn, så att, när dän norske konungen-hälgonet fyllt sitt livs gärning, var striden lyktad mällan Valhalls fylgjor och de hvita alver, som dödsmärkt hedendom drömde en dröm om. Och mällan fjordar och fjäll var fridhägnad jord, där asaboningen rymt grund för dän korsmärkta, vittne alltren till en allmän segrarens hyllningsgärd.

Hvad redan Hakon dän gode lagt grunden till och de båda Olaf sålunda oförtrutet fortsatt, drives vidare av äfterföljande regenter. Magnus, Harald Hårdråde, Olaf Kyrre, Östen Magnusson, Sigurd Jorsalafararen, Hakon gamle hava, som bygghärrar, fäst sina namn vid dän norska byggnadskonstens. Det är en självklar sak, att med tiden och övningen bragtes till allt större

[1]) M. Adami, Historia ecclesiastica. Lib. tert. c. XIX. Lugduni Batavorum.

fullkomning struktur och ornament. Med Sverre äro vi ju redan nere vid kända monument, i hvilka utvecklingen, så vidt vi äro domföre, nått sin kulmen. Män hvad gjorde tiden mällan Hakon och Sverre, och hur såg det ut i Hakons dagar? Blott föga veta vi härom. För konungasagornas författare var dän saken likgiltig, och han har, på några tillfälliga undfallanden när, å hvilka är vanskligt att bygga mer vidtutseende slut, tegat härmed. Ännu ett så allmänt drag som materialet yppas endast i undantagsfall med oförtäckta ord. Så mycket känna vi dock, även av monumentala vittnen bestyrkt, att redan på Olaf dän heliges tid sten såväl som trä kom i fråga, och vi kunna med en viss grad av sannolikhet förmoda, att det senare ämnet redan från de första dagar spelat huvudrollen. Hakons kyrkor på Möre, som »brändes» av en rasande bondeflock, voro med all sannolikhet av trä.[1]) Och dän raskhet, hvarmed Olaferna, enkannerligen dän yngre, bringa sina kyrkor till stånd, och som blir oförklarlig, utan under antagande av det allra lättvindigaste både ur strukturens och materialets synpunkt, underskjuter samma lätthanterliga byggämne, hvars behandling bonden för övrigt så grannt hade inne sen sin hardt när exklusift träbyggande hednatid, och som ännu i det tolfte seklet är godt nog för konungens hall, såsom dånna fräjdade, Östen byggde i Bergen [»er vegligast tréhús hefir gert verit í Noregi» Saga Sig. Eyst. ok Ólafs, c. 15.]. Och så konstruktionen? Även om man med fäste i de hedniska traditionerna redan i dän älsta tiden kunnat åstadkomma något mera utveckladt, torde man dock i dätta tidigaste byggskede, då det framför annat gällde ett raskt uppförande och en mera provisorisk byggnad, allt äfter som de religiösa förhållandena stadgades, lätt kunde ersättas — torde man, menar jag, nöjt sig med de allra enklaste former. Norges älsta kända treskeppiga basilika leder sina

---

[1]) Dietrichson, Vore stavekirker i sagn og saga, s. 374 f.

anor från Harald Hårdråde; och dänna, Mariakyrkan i Nidaros, var i sten. Samma omständighet, som av strukturen fordrade det allra enklaste, torde ock inskränkt dekorationen.[1]) Vi höra i dässa äldre kyrkor alls intet om dänsamma, och ännu i ett skede, då dän måste existerat, och långt driven, ådrager dän sig mycket sällan — och väl då i följd av någon alldeles säregen prakt — någon uppmärksamhet, såsom i Östens slottskapell i Nidaros[2]) och Sigurd Jorsalafararens garnisonkyrka i Konghell,[3]) hvilka prisas för rikt snideri och praktfull utstyrsel. Män Östens slottskapell tillhör redan 1100-talet och Sigurds »korskyrka» i Konghell är ännu ett par årtionden yngre. Ett fämtital år däräfter stå vi vid Stedje.

Alltså literaturens spridda notiser giva åtminstone stöd åt dän meningen, att dän kyrkliga träarkitekturen i Norge är årsbarn med landets kristendom, och — enär ingen dän svagaste antydan kan spåras av något brott i utvecklingen, åt dän andra, att dänna byggart från första stund haft stavbyggnadens speciela karakter.

Av historiska dokument skulle kunna åberopas för ovan satta meningar ytterligare en art.

Folket fantiserar — javäl, jag vet det, män i deras fantasier finnas kärnor av sanning. Vi ha ovan anfört en cykel av folkets sägner. Dänna tömmer däm för ingen del; det gives andra i mängd, och dässa stanna icke vid dän »svarta död», utan gå långt därbortom. Ännu på Dahls tid levde kring Borgunds kyrka en sägen, som visste på året kyrkans tillblivelse, året var 1073;[4]) och beskrivaren av Hiterdal, dän med kyrkans ur-

---

[1]) Dietrichson, Vore stavekirker, s. 388 ff.

[2]) »ok var þat hús allmjök vandat at skurðum ok allri smíð» — Saga Sigurðar Eysteins ok Ólafs, c. 15.

[3]) »hon var trékirkja ok mjök vöndud at efnum ok smíð» — Saga Sig. Eysteins ok Ólafs. c. 41.

[4]) Dahl, Denkmale, Nachtr. s. 2.

kunder väl förtrogne f. d. församlingsläraren därstädes,[1]) angiver från en kyrkhandling året 1164. Flerfaldiga sägner givas, i hvilka kronologien icke är bunden med årtal, utan på ett för traditionen mer praktiskt sätt preciserad. Sålunda äro många, däribland ännu existerande kyrkor genom en äller annan historia anknutna till brytningstiden mällan hedendom och kristendom.[2])

De gamla avdankade mytfigurerna, som nu rubb och stubb fått flytta till fjälls med jättar och svartalver, se snedt helt naturligt på dän dyrkan och tämpelbyggnad, som ägnas inkräktaren, och driva sitt spel till däss fördärv.[3]) Dätta spel ger folkhumorn icke sällan en alldeles egen vändning, väckande i minnet Mefistorefrängen från Faust om dänna makt, som »stets das Böse will und stets das Gute schafft». När de fyllt sitt skadeglada värv och redan gnugga sig om händerna, bli de — dragna vid näsan, och det på ett något närgånget sätt därutinnan, att de i all sin arga slughet fått arbeta sin store fiende till högsta fromma. Det är av ett alldeles eget intresse att i de fyndiga variationerna av dätta tema iakttaga, förutom arten av de gamles etos, dätta spelande liv, hvarmed dän älsta kyrkbyggnadens enkla faktum stod och under tidernas lopp alltfort stått fram i folkets fantasi.

På höjden av Filefjeld, där vattnen dela sig mällan Sogn och Valders, stod intill gryningen av vårt eget sekel ett litet kapell, av hvars grundmur lämningar ses än i dag. Sägnen visste, att en jägare »funnit» det, och att huldran själv hade byggt det.[4])

---

[1]) Chr. Glückstad, Hiterdals beskrivelse, s. 10 f. Christiania 1878.

[2]) Dietrichson, Vore stavekirker, s. 353 ff.

[3]) Reinlid, Nicolaysen, Mindesmerker, II—III. Urnes, Norske bygn. I, s 1. Nesland, noten till Landstads dikt. Hiterdal, Glückstad, Hiterdals beskriv. s. 57 ff. m. fl.

[4]) Dietrichson, Vore stavekirker, s. 365 f.

Och mällan huldror och jättar rörde sig en skepnad, dän man ock mindes så grannt — en strålande skepnad, som tävlade i byggkonst med bärgafolket självt och i folkets minne tävlade om platsen med huldror och jättar; och sägner, som levat till senaste tid, ha knutit hans namn vid icke så få av nu ramlade tämpelbyggnader.[1]) Saga och sägen mötas om konungenhälgonet.

Och är sagans knapphet tolkad rätt, och ligger det en kärna av sanning i folkets sägner, då har sägnen bekräftat, hvad sagan tydde på; och vi teckna oss till minnes med ökad tillförsigt vår slutsats: att dän norska stavkyrkan är årsbarn med Norges kristendom.

Då sprang dän upp. När dän stora soten härjat ut, var däss blomma knäckt. Sen tynade dän av för att dö med dän anda, hvars barn dän var.

---

[1]) Vatnaas, Vaaler i Solør, Evindvik, Garmo; Dietrichson, Vore stavekirker, s. 354 ff. Vang, Minutoli, der Dom zu Drontheim, s. 10.

Det har framkastats antydningar, att dänna planta, som spirade så friskt bland de hvita drivor, dock smekts av en varmare sol — att däss styrka just låg i en safternas assimilering, och att safterna sugits ur olika grund. Det har talts om främmande motiv och om nationela idéer, och det har påståtts, att ur samarbetet av dässa moment sprungit fram ett originalvärk. Dätta värk har blivit belyst ur skilda synpunkter. Det står åter att utreda relationen till premisserna. Hvad i stavkyrkan är nordiskt, insats av dän hedniska normanismen? Hvad är ingivet av dän europeiskt-kristna kulturen? Vi begynna med det nationela.

Bland de struktiva element, som starkare än andra locka blicken att underskjuta ett främmande motiv, möter i främsta rum arkaden. I stentektoniken har bågen som bekant vid sidan av äller, korrektare uttryckt, inuti sin ästetiska en mycket stor struktiv betydelse som bärande led. Då man väl svårligen i träarkitekturen kan falla på dän tanken att tillyxa blocken i kilsnitt och på så vis genom en direkt imitering tillgodogöra sig bågmotivets struktiva, ligger det nära tillhands att vid bågens upptagande å nämda gebit reducera dän till ett tomt och ytligt ornamentalt behäng. Dätta brott mot en av de förnämsta kompositionslagarna, dän, som kräver motivering och kausalnexus, tillåter sig icke det vakna och känsliga formsinne, som röjer sig överallt i stavkyrkans bildningar. Bågen har icke här, hvad jag någonstädes sett framhållas: en exklusift ästetisk äller ornamental betydelse. Dän har väl icke dän struktiva som stentektonikens genom kilsnitt äller överkragning bildade båge,

män dän har icke däss mindre en mycket stark struktiv sida däruti, att dän som en naturlig, organisk och osökt formutveckling springer direkt ut ur ett — i dän äldre nordiska trätektoniken ytterst betydelsefullt — struktift element: spännträet äller »knäet». Dänna för träbyggnaden egendomliga led, i sin primitivaste skepnad en enkel kil, som indrives i vinkeln mällan tvänne skärande moment för att, som namnet antyder, spänna, ge ömsesidig stadga — erhåller av helt naturliga skäl en mer äller mindre insvängd basis. I de naturbildningar, dän primitiva trätektoniken sen urminnes tid med förkärlek användt till dänna funktion, giver naturen själv en fingervisning om dän formela behandlingen. Tänka vi oss nu ett kolonnpar med däss bjälkförbindelse, kräves blott, att de båda motvända spännträna tilltagas i behörig storlek, så att de stöta samman, samt att dän inskurna basislinien erhåller ett så vidt möjligt korrekt och harmoniskt lopp, och — bågen har hardt när gjort sig själv. Alltså i stentektoniken är bågbildningen — skarpare uttryckt båglinien en struktiv nödvändighet; i träbyggnaden är dänsamma icke uppsprungen under något nödvändighetens tryck, ty det struktiva möjliggör en mycket skiftande linielek, män dän är en spontan, organisk formutveckling av ett struktift element — sålunda i ena som andra fallet motiverad och struktift motiverad. En annan fråga blir, huruvida dänna inneboende utvecklingsdrift behöft någon yttre påstötning för att sättas i rörelse och i all synnerhet för att nå fram till dän fulla och rika form, som möter i skeppsarkaden, och intet ligger ju då närmare än bågvärket i stenbasilikans skeppsarkad som impulsgivande. Dätta kräver sin undersökning.

Skeppsarkaden är icke det enda stället, vi träffa det bågbildande knäet. Tvärtom vi känna det redan som en av grundtankarna i systemet, tillämpad med yttersta konsekvens, hvarhälst en rimlig plats står öppen. Hvar nu i dänna mångfald av lokaliteter utgångspunkten för bildningen? Rimligast där,

dän är bäst på sin plats, bäst motiverad; och dätta är onekligen fallet i takets sparrstomme. Starkare än någonstädes kravde här dän ranka, spinkiga lembildningen för att icke segna vid stormens anlopp något, som spände lederna; och härför var spännträet klippt och skuret.

Det har framkastats — först mycket flyktigt av Semper,[1]) sen närmare utförd av Dietrichson[2]) — en tanke, livlig och tilltalande, om ett samband mällan stavkyrkans takstruktur[3]) och det gamla nordiska skeppsbygget, hvars struktiva system vi tack vare några sällspordt lyckliga fynd känna tämligen detaljeradt. Jag tror, dän tanken kan ytterligare fullföljas, och att marin-tektonikens lämningar, det enda för övrigt, som av för-kristen nordisk trästruktur monumentalt bevarats, ha åtskilligt vidare att yppa rörande ursprunget för stavkyrkans både konstruktiva och ornamentala idéer.

För att klargöra förhållandet vilja vi som hastigast revidera systemen. I båda — skeppets och takets — uttalar sig till en början mycket distinkt fundamentsatsen i stavkyrkans konstruktion om stomme och klädsel, bärande och buret. Mot skeppets stomme med köl, stammar och spant ställer sig sålunda närmast takets med toppås och grundsparrar [och stammar]; och kring bådadera stommarna sveper sig en tunnare bordklädsel. Dänna grundtanke realiseras sedan för två vidt skilda praktiska ända-

---

[1]) Der Stil, Handbuch der prakt. Aesthetik. II, s. 320. Stuttgart 1860—63.

[2]) Hov- og Stavekirker, s. 6 f.

[3]) ett fenomen, som vinner ökad betydelse genom de med all sannolikhet avledda former, hvilka upptagits av dän engelska och norska [Vernes, Mære; korsarmarna i Nidarosdomen, Thingvoll på Nordmöre (?) m. fl.] stenarkitekturen och på dätta gebit utvecklats till ett tektoniskt system av lika präktig fysiognomi som struktiv duglighet. Jag nämner det anglo-normandiska sparrvärket som avledning och icke som källa, utan att ansluta till de något extrema åsigter, en Minutoli, Viollet-le-Duc, Ruprech-Robert, Paul du Chaillu m. fl. uttalat rörande kulturströmmens riktning äller givande och tagande part vid normannertidens kontakter.

mål på något olika sätt, män ännu här torde ett samband kunna spåras. Till själva kärnmomentet i takstrukturen: dän knäspända, stödjande komplex, som bygges av undersparrar och bindare, finnes i skeppsbyggnaden en motsvarighet av något primitivare natur i dän knäavstyvade toften, hvilken åtminstone i de större båtarna [Tune, Gokstad] är fast förbunden med spanten och alltså tjänar som en slags »bindare». Någon särskild led, motsvarande takets undersparrar, var vid skeppets jämförelsevis låga resning och starkt utvecklade toft en obehövlighet. Däremot gives en dylik snart sagdt av sig själv vid takets av särskilda omständigheter framkallade mycket höga resning, som med nödvändighet erfordrar ett stöd åt grundsparren, svigtande som dän blir genom sin starka förlängning. Och då härtill läggas de starka krav på massans och tyngdens reducering, samma resning medför, blir dän här starkt avslipade bindarens kombination med stödsparrarna det enda rationela medlet att ersätta dän med materialiteten förlorade kraften. Spännträet, hvars huvuduppgift i skeppsstommen är att avstyva förbindelsen mällan toft och spant, återgår i takets stomme, överflyttadt till det nybildade, i »kölbågen» realiserade stödsystemet, i en så vidt möjligt motsvarig både lokalitet och funktion.

Hvad formen angår för dätta sistnämda moment, finna vi redan i båtbygget dän fria basen insvängd i en oklanderlig båglinie; och än vidare, att de motvända skänklarna av två närgränsande knän dragas samman med linierna hopflytande i en enda båge. Det fattas blott, att dänna båge antagit halvcirkelns rundning, för att vi skulle stått framme ända vid stavkyrkans arkatur. Dätta sista steg i dän formela utbildningen har tilläventyrs icke tagits å dätta gebit. Jag håller troligast, att dän romanska rundbågen här varit drivkraften. Och som ett stöd för dän meningen kunde påpekas det något närgångna sätt, hvarpå i takstolen — alltså nättopp spännträets utgångs-

punkt — rundbågen träder det struktiva in på livet. När spänntränas insvängning äj gör tillfylles för bildande av dän rena rundbågeformen, suppleras nämligen det felande genom en skamfilning av själva bindaren. Dätta ter sig onekligen något maniereradt och synes tyda på, att rundbågen är ett lån hitupp från ett ställe, där dän både bättre motiverades och lät sig anbringa utan förfördelning av det struktiva, nämligen från skeppsarkaden.

Vi anteckna som behållning, att ett av stavkyrkans märkligare fenomen på konstruktionens gebit: det systematiskt genomförda spännträet äller knäet existerat redan i dän hedniska Nordens trätektonik — inom däss som mäst nationela fack — och i en form, som blott behövde en sista lätt korrektur för att göras identisk med dän av stavkyrkan framtedda.

Dän granskning av skeppsbyggeriets konstruktionssystem, som företogs närmast för utredning av spännträet och bågen, gav i förbigående väl icke något exakt bevis, män en kraftig fingervisning rörande ursprunget för ännu ett konstruktift huvudmoment, nämligen takets sparrvärk. Det synes nämligen, som skulle dätta på en enkel och naturlig väg kunnat utveckla sig ur båtbyggets mera primära bildningar. Härmed vore ytterligare ett nationelt element för handen, och att så är, tro vi oss ytterligare kunna stödja.

Sparrvärket är blott en partiel tillämpning av stomprincipen, hvilken yppar sig icke endast i takets, utan även väggens byggnad. Har nu i fornnordisk tid dänna princip gjort sig gällande utom skeppsbyggeriet, där dän är snart sagdt självskriven? Dän har så; tack vare en lycklig slump veta vi det. Å det skepp, som under särdeles gynsamma omständigheter i början av det förra årtiondet framdrogs ur en gravkulle vid Gokstad å Norges sydkust, stod ännu delvis bevarad dän kamm-

are, som timrats åt dän döde.[1]) Å ett rektangulärt utlagdt, knuthugget fundament i dubbla lag reser sig byggnaden i form av ett sadeltak med däss gavelsköldar. Ytorna äro täckta av groft, ändarest virke: långsidorna av rundstammar, liksom fundamentet, gavelsköldarna av flathuggen plank med en lätt kupning å utsidan. En i fundamentet inplöjd fals upptager och ger fäste åt täckytorna. Vid gavlarnas midt äro stolpar neddrivna, hvilkas huvud förbindas av en horisontalås. Dätta sista moment formerar stommen, som uppbär det hela — närmast långväggarna, till hvilkas yttersta lag gavlarna äro förnaglade.

Alltså ett handgripligt vittne, att redan dän för-kristna Norden kände och övade icke blott »Riegelbau», utan däss specifikation »resvärket» och som förband använde vid sidan av förnagling falsning och infällning. Gavelplanken äro sinsemällan icke falsade, blott kantskurna — det är sannt — materialet i det stora hela rundstammar, alltså på allra lindrigaste vis bearbetadt; föreningen av bärare och buret en nog naiv. Män är man av dätta befogad till slutsatsen, att mera utvecklade former icke funnos? Visserligen icke. Vid dän dödes kammare, som inom några timmar skulle gömmas i jord, hade det varit en onödig luxus, hvad som vid de levandes boningar var en nödvändighet. Av idéerna från dässa senare begagnade man, hvad man behövde äller för godt fann — rästen lät man fara.

Bland detaljer, som på ett mer i ögonen fallande sätt vittna, att de gamla nordiska skeppsbyggartraditionerna gjort sig gällande i stavkyrkan, vill jag framhålla några. Skeppets mast hade till lättnad av dän ideliga resningen och sänkningen fått sin i mastblocket ingripande basis tillyxad på ett sätt, att dän lätt och utan att bända gled ned i det motsvariga insnittet. Profilen återgår i stavkyrkan, där de i fundamentet nedbäddade

[1]) N. Nicolaysen, Langskibet fra Gokstad, s. 46 ff. 64 f. Kristiania 1882.

ändarna av de höga innerstolparna uppvisa ett liknande snitt. Utan tvivel är det dän gamla välkända praxis från båtbygget, som fallit kyrkbyggaren i tanke, då han skulle fästa och resa sina kolonner. Knäbildningen är, som ovan visats, inom båda systemen väsentligen identisk. Själva det sätt, hvarpå i båtbygget de bågbildande skänklarna — medels ett snedsnitt — hopfällas, återgår i stavkyrkans arkatur. Dän parkettartade prägel, stavkyrkans golv erhållit därigenom, att planken äro nedbäddade i falsar i bjälklaget, så att dätta senare bildar integrerande led i golvytan, är måhända ett minne av dän analoga metod, som givit det i ordets egäntligaste mening »inlagda» skeppsgolvet däss befryndade fysiognomi. Därigenom, att knäet göres något tunnare än toften, »utsparas» här i bjälklaget en fals, hvari däcksborden inläggas, och golvklädseln brytes sålunda gång äfter annan av stomvärket som ledbildande. Idén är onekligen dänsamma. Och dän i stavkyrkan något påfallande bildningen var vid skeppsdäcket en självskriven sak. Ytterligare kunde påpekas dän rika utveckling av förbandet, båtbygget framkallat. Falsning, infällning och förnagling kände man i däss olika facer och använde jämsides. Vid förnaglingen brukades både järn och trä, det förra drivet ända i klinknagelns utveckling. En så vidt förfaren praxis innebär givetvis alla önskliga förutsättningar för det utvecklade, följdriktiga system, som finnes tillämpadt i stavkyrkan. Skeppets stomvärk är liksom kyrkans siradt med en listrand; och å de övergripande kanterna av skeppsborden återgår randen liksom å tämplets till det yttre likartade väggbildning.

Det var hittills blott min avsigt påvisa, att åtskilligt av stavkyrkans både konstruktiva och ornamentala, både princip-saker och detaljer är av nordiskt ursprung, varit kändt och övadt i dän förkristna Nordens trätektonik. Jag har härvid som material begagnat en, synes det måhända, något avlägsen gren av dänsamma — av det enkla skäl, att något annat

brukbart icke finnes. Män — frågas — har man då rätt att överföra drag mällan två såpass avlägse tektoniska species som skeppsbygge och tämpelbygge? Jag tror, att man i ifrågavarande fall har dän rätten. Vore det species, hvarmed jämförelsen åvägabringas, ett relatift lågt stående, då vore naturligen vanskligare att till de högre sfererna överföra de inom dänna lägre konstaterade tektoniska principer. Män när samma species intager icke ett underordnadt, utan ett av huvudrummen inom det tektoniska gebitet, torde svårligen det möjliga, t. o. m. sannolika i en avhängighet kunna bestridas. Och dätta senare menar jag i vårt fall i en alldeles särskild grad vara händelsen.

De scandiska folken voro duktiga skeppsbyggare. Det vet redan Tacitus;[1]) och våra klippiga kuster ha bevarat sen urgrå forntid dokument på dän saken. Ett folk, hvars tillvaro var så beroende av havet, drevs av nödvändigheten att nedlägga sitt skarpsinne på uppgifter som dän antydda, och det är givet, att sekellång övning under dylika förhållanden uppdrivit och utvecklat tekniken till en högsta möjliga. Också höra vi allt från dän tid, literaturen begynner teckna sig till minnes dagens märkligheter, det nordiska skeppsbyggets värk prisas för stora mått och praktfull utstyrsel. De uppspringande stammarna å konungens ledungsskepp voro sirade med bilder, glänsande i färger och guld; seglet var sömmadt av brokiga vävnader, och borden kantade färgsmyckade sköldars rad. En dylik bild, därå det praktiska sinnet skärpts och fantasien spelat måhända sen aralda-tid, trängde fram av sig själv, då samma praktiska sinne och samma fantasi leddes av nya uppgifter till samarbete — enkannerligen av dän uppgiften att lyfta hvardagsboningens nödtorft till ett rum, värdigt icke människan längre, utan andarna, hon tillbad. Några språkets minnen om dätta förhållande må påpekas.

---

[1]) Germania, XLIV.

Dän idéassociation av dän flytande och jordfasta människoboningen, som röjer sig exempelvis i dän tekniska terminologien, torde ha en fastare grund än i någon av skaldens lösmynta analogier. Sålunda talte dän gamle nordbon om en stam icke blott på sitt skepp, utan ock på sitt hus. Han hade sina »brandar» å det förra som å det senare; och liksom sagan vet om drakehuvud, som flyttats från skeppssnabeln till tämpeltinnarna,[1]) så vet dän ock om »brandar», som omedelbart överförts från skeppet å dän jordfasta boningen.[2]) För toften äller det spanten hophållande tvärträet i skeppet egde han en teknisk term i ordet »biti»; och med samma term utmärker han de bjälkar i sitt hus, hvilka gjorde tjänst i motsvarigt syfte och läge.

Sammanhållas ovan påpekade omständigheter, hvilka, redan hvar för sig betydelsefulla, genom sin konvergens bli det yttermer, låter sig icke utan stor godtycklighet förneka t. o. m. ett direkt överförande av motiv — konstruktiva och ornamentala — från det om något nationela, genuint-nordiska skeppsbyggets motivförråd.

---

[1]) Saga Sig. Eyst. ok Ólafs. c. 14.

[2]) »en brandana af knerrinum lét hann setja yfir útidyr sínar», Grettis Saga, c. 38.

Till stavkyrkans genom storlek och läge mäst frapperande ornament höra de väldiga, i glupande huvud utlöpande drakhalsar, hvilka uppspringa som krön å byggnadens »stam». Med grund i hvad ovan framhållits, menar jag, att ifrågavarande ornament med rätta betecknats[1]) som ett omedelbart lån från »drakarna» å blåa böljan, hvilka skyllde sina namn de bilder av hvarjehanda art — i regeln dock drakens — som smyckade dän höga stäven.

Dätta ornament var för övrigt i ena som andra fallet blott tillämpning av en idé, som hör till de fundamentala i dän germanska ornamentiken. Däss rötter kunna följas upp i broncens, om icke i stenens åldrar, och i de germanska folkvandringarnas tid växer dän, måhända befruktad av närskyllda idéer i antikens konst, ut till en makt, som givit form och stämning åt hela dän yngre germanska barbarkonsten. För däss tryck drives ut å dän tomma ytan ett myllrande liv av idel djurfantasier, hvilka, redan från förstone nog oavhängiga av naturens bildningar, av dän råa nycken äfterhand förvandlas, sönderstyckas och nykombineras, tills det hela dör ut i ett kaos av sönderslitenhet; och äj nog med dätta — ytan i däss helhet och framför allt däss friare slutmoment levandegöras äfter samma princip på ett än radikalare sätt, i det djurmotivet underlägges även formtotaliteten. Och det är icke endast å halsbandet och armringen, å fibulan och svärdsbeslaget, som djuret i mer äller mindre em-

---

[1]) Minutoli, Der Dom zu Drontheim, s. 10. Dietrichson, Om ornamentiken, s. 97.

bryoniska former sticker fram sitt huvud. Dän tanken har helt visst genomträngt allt, hvad sirande konst hette, ty vi återfinna dän, förkroppsligad i former, inför hvilka de romanska drakarna blekna, i vikingatidens mer storvulna träsnide. Man har talt om en viss menlöshet och karakterens släthet i de germanska djurfantasierna och som typer för de motsatta egenskaperna framhållit dän romanska konstepokens motsvariga produkter. Är också en dylik tillvitelse befogad i fråga om de skematiskt hållna och av föremålets döda form nog mycket betingade djurfigurerna av dän miniatyrmässigare metalltekniken, ådagalägga prov från träsnidets gebit, att redan vikingatiden i sina djurdekorationer var mäktig av en oförlikneligt vild och kraftig fysiognomik.

Å de norska »brudestolarna» från det romanska konstskedet är det en mycket vanlig företeelse, att hörnet av sid- äller ryggstycket springer ut i ett huvud. Dän modellen var antagligen icke hämtad från några romanska korstolar,[1]) utan från — vikingahövdingens säte, hvars högt uppspringande stöd kröntes av mäktiga huvud, glupande och huggtandade och tatuerade med iriska slingor. Än i våra dagar får man se i avlägse bygder, hur bonden utsnidar å sitt vindsked huvudet av något mer äller mindre bestämbart djurspecies; och Otte förtäljer[2]) om en liknande sed hos de sachsiska bönderna, hvilka sen gammalt pynta sina gavlar med huvud av hästar äller svanar, de senare genom sagan om »der Schwanenritter» förknippade med germanernas gamla hedniska myt- och sagavärld. Och även till dänna speciela tillämpning av dän allmänna idén har redan vikingatiden att uppvisa motstycken, såsom Gokstadfyndet med sina antag-

---

[1]) hvilkas konstruktion och ornamentik, att dömma av de få i behåll varande prov, måtte varit av helt annan art. M. Albert Lenoir, Architecture monastique, II—III, p. 134. Paris MDCCCLII. Viollet-le-Duc, Dictionnaire raisonné de l'architecture française du XIe au XVIe siècle, 7—8. p. 458. Paris 1854—68.

[2]) Archäologisches Wörterbuch, s. 181, 220. Zweite Aufl. Leipzig 1877.

ligen från skeppställtet härrörande vindsked betygar.[1]) Själva rorbalken å skeppet i nämda fynd utväxer på ett i metalltekniken välbekant sätt i ett vidunderligt huvud.

Alltså idén, som drev fram å stavkyrkans gavelkrön dässa foster av en i sin vildhet mäktig och obruten fantasi, dän var mycket gammal, ett samgermanskt arvegods; och redan i dän nordiska vikingatiden var dän tillämpad i material och funktioner, som ge fullgod paralell och förklaring till stavkyrkans samtliga fenomen av dänsamma. Ty det är icke endast i gaveldrakarna, dän yppar sig. Även stavkyrkan har sina i djurhuvud utsirade vindsked — väggstolpar och portalkolonner, hvilka, likt rorbalken, sluta antill sitt fäste medels ett huvud; och jag menar i de bildningar, som å pilastrarnas toppar koncentrerat innerorneringens allra bjärtaste, ännu ett uttryck för dän hedniska germanismens dekorationsprincip.

Ännu medan blommade som rikast dän ornamentstil, som i de stora germanvandringarnas dagar slog sina vilda skott, spirade i främmande örtagårdar en planta upp till att överskygga barbarfolkens konst, både kelters och germaners. Med dän odling, som väckt dän, leddes dän ut från sin »gröna ö» längst i väster till gaeler och sachsare, till frankerna i Gallien, till tyskar och romaner. På sistone kom dän även till Norden.

Till sitt väsen var dän intet främmande för de former, som mötte. Redan ur stoffets synpunkt yppar en i det närmaste identisk motiv-fond en fantasifrändskap; och hvad dän formela behandlingen vidkommer, har dän iriska stilen blott fullkomnat anlag, som slumra i dän germanska. Ur en synpunkt framträder en sådan fullkomning i sättet för de traditionela motivkretsarnas samarbetning: ett inkorporerande i hvarann av linear- och animalelement, som hvarken mekaniskt äller organiskt

---

[1]) Nicolaysen, Langskibet fra Gokstad, s. 41.

kunde drivas längre. Ur en annan synpunkt är det sinne för dän fria liniens skönhet, som är grundbetingningen för någon betydelsefullare lineär dekoration, i samma iriska stil ett hvarken förr äller senare överträffadt. Härmed är antydt, både hvad dätta nya hade kvar av det gamla, och hvad det var, som höjde det över detsamma. Idékretsen, det ornamentala stoffet är däm gemensamt; och ännu på det formelas gebit finnes en genomgripande överensstämmelse i dän hänsynslösa emancipationen gent emot naturen och däss former. Så till vida stodo de båda i niveau med hvarandra. Dän förädling åter, som höjde det nya, var, som framhållits, närmast en liniens. Se på en irisk arabesk från däss glans dagar![1]) Med hvilken säkerhet dässa linier ledas ut i de mönster av symmetrisk fasthet äller av rhythmens mjuka vågliv, som bilda ornamentets kärnform; med hvilken djärvhet de drivas utan häjd och rast att böja, vrida och korsa sig i det labyrintiska slingvärk, som i frihet omspelar ornamentets kärna; och i hela dätta linieliv, bivärkets icke mindre än kärnformens, hvilken känslighet, som ända in i de oroligaste detaljer bevarat liniens skärhet, samlande delarna till ett helt av livfull harmoni! Härmed ha tecknats både styrka och svaghet av ifrågavarande stil. Med dänna förkärlek för det lineära följde en helt naturlig försummelse av det andra ornamentala motivet. För djurformen och det animala livet som sådant hade man ingen blick. Vi erinra om de iriska miniatyrernas figurskilderier som det ojämförligt drastiska vittnet på dän satsen. Här äro brott mot naturens form- och färglagar, hvilka icke kunna försonas genom någon individuel vanförhet — en medvetenhet och konsekvens i onaturen, som vinner sin förklaring endast och allenast ur en stor, genomgripande stilistisk princip. När dän iriske illuminanten utan minsta betänk-

[1]) t. ex. i dän s. k. St. Cuthbert's Gospels äller »Durham book». M. Digby Wyatt, The art of illuminating as practised in Europe from the earliest times. 7 cent. n:o 3, 4. London 1860.

lighet t. ex. färgar håret blått på sina evangelister och hälgon och åt karnationen förlänar alla tänkbara färgens skiftningar utom dän naturliga, har tydligen hans syfte varit — mindre färgfenomenet av en normal människogestalt än en abstrakt kombination av bjärt och livlig färgvärkan. Och det geometriskt lekande manéret vid bildningen av ansigtets delar, mun, öra, näsa, av hår, klädedrägt, hela lemmar? Hvad har dän klådige munken menat? Icke var det hans tanke att igängiva naturen. Näj, och vi skönja här ingen, om icke dän att — med begagnande av syner, däm tilläventyrs en förhandenvarande skriftpassus lockade för inbillningen, med begagnande av dässa som ett mera omedvetet skema, liva sitt pergament med en formskiftande, brokig linielek. Att i dänna linielek, hvars grundkarakter, som namnet säger oss, är linearornamentets, de spridda dragen kommo att ordna sig till några stelnade utlinier av en organisk figur, torde utom i dän tillfälliga fantasibilden haft ännu en och mindre tillfällig grund. Dän organiska figuren som sammanfattnings- och totalmoment var nämligen ett godt medel att undvika en död, i längden tröttande monotoni genom dän mångfald och rikedom i kombinationer av det geometriska elementet, dänsamma tillstadde.

Män är dätta en formlag redan i det högre figurskilderiet, är det givet, att arabesken, det egäntliga ornamentet, det för stiliseringslagen lättast och naturligast utsatta objektet, skall vara skuret äfter samma princip. Så är det ock. Det fåtal organiska motiv, som här anträffas, repetera i sin bildning på det bjärtaste figurskilderiets stillag. Det är i grunden några nyckfullt utkastade kombinationer av fria linearelement; och det organiska skemat synes gripet förnämligast i syfte att undvika dän monotoni och livlöshet, som ständigt vidlåder det enbart lineära ornamentet.

Det iriska skema, hvars grundlinier ovan tecknats, följde mot Nord kulturbytet på hemvändande vikingaflottor. Dän in-

hemska konstindustrien tillägnar sig snart de nya, genom liv och rikedom och formrenhet tilltalande dekorationsmönstren;[1]) aktningsvärda försök att hopsmälta de nya idéerna med dän nu i full upplösning stadda folkvandringsornamentikens spåras här och hvar, och äfterhand genomtränger dän nya ornamentprincipen livande och befruktande, hela dän yngre nordiska järnålderns ornamentstil.[2]) De konstförfarne metallsmederna smycka sina spännen och beslag med iriska slingor och koppel — äfter de iriska linielagarna virar och knyter å »bautan» stenristaren det minnesgoda runbandet; och ännu på en tid, då dätta band blivit till en kedja åt korset, ser man icke sällan som ett lekande fyllningsornament äller som ingress i själva runbandet irernas stereotypa djurformationer.[3]) Några spillror, en lycklig slump bevarat av det förgängliga träet, lägga i dagen, att träsnidaren smyckat sitt bräckligare ämne äfter samma linielagar som sten- och metallsmedernas.[4]) Det är alltså intet under, om vi ännu i dän kristna tidens träsnide skulle igänfinna ytterligare spår av dän iriska, vikingatiden behärskande stilarten. Och vi ha redan bevittnat däm. Dän lilla grupp av dekorerade portaler, plank- och stolpspillror, som äfter det bäst behållna monumentet kunde betecknas som Urnesgruppen,[5]) återgiver dän iriska stilens samtliga typmärken i samma storvulna, något kärva manér, som kännemärker dän irisk-nordiska dialektens stenvariant. Det är samma lag för liniens lopp, som bjuder det

---

[1]) Sophus Müller, Dyreornamentiken i Norden, i Aarbøger f. n. o. o. h. 1880, s. 288 f.

[2]) Ett faktum, som, antydt redan av Worsaae, Nicolaysen, Montelius m. fl., med skärpa och i hela sin vidd vetenskapligt fastslagits först av Ingvald Undset och Sophus Müller.

[3]) Dybeck, Svenska runurkunder I—II, pl. G. Stephens, The old-northern runic monuments. v. II, III.

[4]) Gokstad, Vrigstad, Jellinge m. fl.

[5]) Dietrichson, Om ornamentiken, s. 102.

fulla, runda, mjuka och genom rastlösa överskärningar parar vekheten med en trotsig kraft; samma kontrastens lag, som åt dän ändlösa slingkroppen giver liv och skiftning genom mycket starka differenser i linearbandets bredd; samma lag för de ur det högre organiska livet lånade detaljernas formgivning, såsom djurets huvud och lemmar; till sist samma kompositionens lag, som ger enhet, fasthet och klarhet åt det hela genom att linda friheten kring en kärnform av rhythmisk äller symmetrisk struktur.

I de hittills berörda ornamentstilarna, dän germanska och dän iriska, var växtvärlden som motivbjudande åt konsten — i det stora och hela ett »terra incognita».

Det ligger mycket nära tillhands en tanke, att med det kulturbyte, hvarmed antiken sedan okända dagar i dän romerska republikens ålder hugnat »barbarerna» — ett byte, medladt till en början genom en fredlig internationel handel, så genom trängen under örnbanéren, slutligen genom dän världsskakande kontakt, som grusade Rom — att med dätta kulturbyte, säga vi, de germanska och keltiska barbarerna förr äller senare delaktiggjorts av klassiska och förklassiska konsttraditioner. Till en viss grad är dätta bevisligt, och vetenskapen har redan noterat satsen bland sina fundamentala. Ett helt barbariskt konstskede kan icke nämnas, utan att idén om en förknippning, en avhängighet av antikens konst springer fram. Några hava på dänna väg gått mycket långt. Man har inom dän ornamentala konsten fastslagit vissa principer å det ena gebitet, man har återfunnit desamma å det andra, och man har med mycken säkerhet slutit, att de å endera sidan — hvilkendera är självklart — måste vara ett lån. Och äj nog med dänna allmännare avhängighet. Försök hava gjorts, och icke utan omak, att stadfästa även en specielare: ett barbariskt ornamentmotivs omedelbara avstamning av ett antikt motivspecies. Jag vill icke förneka, att det stundom kräves en viss rörlighet hos inbillningskraften

för att följa med på och godkänna dässa associationer. Män jag lämnar däm i sitt värde. Kan man på dän vägen uppspåra stamfäder till germanska »lejonabbreviaturer» och deras förvanter, urtyper till brakteatpräglar etc. — visst är, att metoden är obrukbar i fråga om de lån, konsten gjort ur naturens andra rike: växtens, av det enkla skäl, att barbaren icke haft takt nog att tillägna sig några sådana. Även om han å de av konsten förädlade föremål, som genom handel äller krigsbyte äller på något annat sätt kommit i hans ego, skulle upptäckt en högre ornamentstils reproduktioner av palmen äller lotusblomman, akanthen äller vinrankan, brast honom hvarje förutsättning för begripandet och odlandet av dän artens ornament; och när sent omsider ett växtornament uppspirar hos ifrågavarande folk, ha tydligen mer äller mindre artificiela krafter varit drivande.

De älsta facerna av kristen konst — katakombens och basilikans — voro — i arabesken genomgående och i figurskilderiet så vidt, som ett kristet innehåll mäktade foga sig i antikärvda former — några bleka avskedsstrålar av dänna samma sol, som gjutit skönhetens glans om heden kult och liv. För så vidt alltså däss skapelser, hvilket i bästa fall var händelsen, voro några simpelt utförda reproduktioner äller imitationer av dän hedniska antikens höga original, var dänna konst en hednisk, och det är tydligt, huru under dylika förhållanden lätt och osökt hedniskt-antika konstminnen insmugit och hallstämplat barbarfolkens på dän nya väg, som kristendomen öppnade — genom dän pontifikala äller kyrkans konst sipprat ned till arv och ego i dän nationala, folkets konst. Redan under de frankiska merovingerna skönja vi dän vägens tillägnelse av antika och forn-kristna dekorationsmotiv, och det är möjligt, att ett antikt skema legat under dän stelnade bladkontur, som redan tidigt tecknar sig i det iriska slingvärket. Män både i fastlandskonsten och dän iriska äro dässa spår ännu ytterligt torftiga,

och först dän renaissanceperiod, som huvudsakligen genom väckelser från Byzanz bryter in under det karolingiska härskarhuset, har att uppvisa en mera systematisk, otvetydig tillägnelse av antika motiv; en tillägnelse, som icke stannar i klerkens illuminerade pergamentkodex, utan tränger ned i dän nationela konsten, avsättande å folkets fäderneärvda smycken nya, märkliga former, hvilkas betydelse det ovana ögat snart åter skall glömma äller vränga.[1])

Dän första och förnämsta vinningen av dänna gamla renaissance var växtmotivets insättning i germanernas ornament; och då man erinrar, huru redan i Rom dän sällspordt livskraftiga akanthus överskyggat och i Byzanz nästan kväft, på några stockar när av murgrön och vinlöv, sina svagare fränder i dän grekiska ornamentikens rika »blumenlese», blir det begripligt, att dätta nyförvärvade motiv i de ojämförligt flästa fall lånat akanthens former. Av sin grekiska urbild har visserligen dänna barbarens akanthus föga i behåll.[2]) Vi erinra, att mönstret var kommet över Byzanz; och redan här hade under mosaikregimens formspäkande stränghet allt det väna och skära, som smyckade däss helleniska jungfruålder, all dän yppighet, imperatorskonsten slösat på däss äftersommar, bleknat och skrumpit i några torra skema av det klassiska originalet. Män dänna byzantinska skickelse av akanthus, enkannerligen i rankans form, där bladen icke sällan utsugits för att giva styrka och självständighet åt en i stela linearsirater uttänjd stängel och alltså i grunden reducerats till ett slags bihang äller fyllning åt en linearslinga, var å andra sidan synnerligen ägnad till medlingsform mällan dän antika växtrankan och dän irisk-germanska bandslingan. Och som frukten av mötet mällan an-

[1]) såsom vittna t. ex. de mer och mindre mystiska dekorationerna å våra bekanta treflikiga spännen, ypperligt hopställda och förklarade av B. Salin, Ur djur- och växtmotivens utvecklingshistoria, s. 80 f., 88 f. Stockholm 1890.

[2]) se t. ex. illumin. i Karl dän skalliges Bibel och Lotharsevangeliaret.

tikens konst och barbarernas blir under dylika förhållanden än lättförklarligare det bladbehängda slingbandet.

Fastlandsgermanerna hade redan under föregående perioder stått i livlig förbindelse med de britiska öfolken.[1]) Dän äldre anglo-sachsiska ornamentiken är behärskad av dän iriska,[2]) och frankernas är tydligen på allra närmaste väg influerad av irers och sachsares. Kulturbytet — inklusive de dekorativa idéernas, fortvarar under dänna period, ehuru nu naturligen dän rikare frankiska är dän riktande. Växtmotivet upptages av briterna och bearbetas äfterhand av dässa i enlighet med de äldre inhemska stillagarna på ett än fullständigare sätt, än som skett hos frankerna. Medan ännu i karolingerkonsten en skugga bevarats av dän klassiska formationen, blir vid dänna nya avledning bladvärket dels genom ett slöare snitt av bladet, dels genom en allt våldsammare tänjning och slingning av stjälken i korrekta spiraler, som kopplas i hvarann genom fria förgreningar — så vidt möjligt emanciperadt av sitt vegetativa original; män å andra sidan däss bättre lämpadt att i dän gamla bandslingans frihet omsnärja de hvarjehanda karrikatyrer av det antika ornamentets animal-motiv — foglar, läjon, vingade drakar etc. — hvilka i enlighet med de äldre nationela kombinationsidéerna inpassas i rankslingan.[3])

Härmed var under dän dubbla påvärkan av antik och barbarisk fornkonst det nya ornamentskema utkastadt, som bland annat kulturgods följde i kölvattnet en ny troslära från Albion till Hakons och Eyvinds land. Det är dätta samma ornament

---

[1]) Sophus Müller, Dyreornamentiken i Norden, s. 332 f.

[2]) » » » » s. 336.

[3]) Prov på dänna närmaste, omedelbara förebild för det som mäst typiska ledet i stavkyrkans dekoration lämna några engelska manuscr. från 11 och 12 seklen: Harleian collect. no. 3045, ett bibelfragm. under märket 1 C VII samt under reg. 2 C 10, reg. 2 A 22, samtliga i Royal Library av Brit. Mus.; reproduc. i Digby Wyatt, The art of illuminating, 12 cent. no. 4—9.

— hvars historia på norsk botten givits i en tidigare del — som i egenskap av blomma i dän norska stavkyrkdekorationen i allmänhet avses, då man talar om stavkyrkans ornamentstil. Att här framdraga någon slags bevisning utöver dän, ornamentet självt erbjuder, för ovan utredda avstamning torde vara obehövligt. Blott några erinringar tillåta vi oss.

Norge erhöll av England sin kristendom. Däss förste konung av kristen tro var fostrad och döpt vid sachsaren Æthelstans hov, och av de missionärer, med hvilkas bistånd Norges konungar allt från Hakon bedrevo omvändelseverket, var det övervägande flertalet utgånget från England. Av engelska munkar och nunnor voro grundade de yppersta av Norges kloster.[1] När dän norske mannen börjar anförtro åt pergamentet, hvad dittills fädernas läppar lämnat sönerna av sång och saga, lagbalk och prästlära, äller hvad annat var kärt för minnet, hämtar han från det hållet med pergamentet sin nya bokstavskonst. Och när han på dän slopade hofgrunden reser tämpel och altare åt sin nye Gud, lär han från samma håll, hur hans boning skall värdigt redas och smyckas. Än i dag möter i spillrorna av Norges medeltida stenarkitektur bekräftelsen på det innerliga sambandet i ursprung och utveckling av de båda ländernas byggnadsstilar. Från Hovedöens klosterkyrka[2] och därmed liktidiga äller ännu äldre tämpel i en primitiv romansk stil [Moster, Aker m. fl.] följa vi dän norska utvecklingen åtminstone sen 1100-talets midt genom åtskilliga däss och det följandes kyrkliga och profana monument — domen i Stavanger, Reins[3]) och Munkelifs[4]) klosterkyrkor, Hakonshallen,

---

[1]) Christian Lange, De norske klostres historie i middelalderen, s. 48, 76. Christiania 1847.

[2]) Aarsberetninger af Foreningen til norske fortidsmindesmerkers bevaring. 1846, s. 8, pl. 2. 1849, s. 9 ff. 14.

[3]) Aarsberetninger, 1864, s. 1, pl. 1. 1871, s. 39.

[4]) » 1859, s. 59.

Nidarosdomens olika partier[1]) ned till oktogonen, pärlan av Norges arkitektur; och det är från början till slut blott reflexer av dän engelska byggnadsstilen, som äfter att prässats i sitt anglo-normandiska fjällpansar lyftes i ung-gotikens konstlösa jubel för att triumfera i dän fullmognas prakt. Det är sannt, att bland dässa brottstycken måhända intet givits av det kristna tämpelbyggets två första sekel; män att dän stilfrändskap, som ur rästerna från dän norska arkitekturens storhetstid utan avbrott följes genom 11- och 12-hundratalens enklare och rikare former av rund- och spetsbåge — från dän romanska klosterbasilikan ned till det hög-gotiska korkapellet — att dän skulle begynt först å dän punkt, där vi händelsevis råkat få sigte på dänsamma, är däss mindre sannolikt, som kulturförbindelsen i däss helhet icke visar något avbrott, sedan dän en gång redan i heden tid genom vikingatågen blivit inledd och vid trosskiftet ytterligare tillknuten. Det är sannt, att det med dässa spillror bevarade handgripliga bevisningsmaterial närmast gäller stilen i stenmonumentet. Dässa grundmurar, väggytor och arkader, som gömma de stora karakterslinierna, dässa portal- och gesimsbildningar, listprofiler och dekorationer yppa oss de form- och linielagar, som lämnades åt muraren och stenhuggaren att förvärkliga. Män skulle en samtida träbyggnad av monumental art gått oberörd av stillagarna för det ädlare stenmonumentet? Analogier från andra tider och orter i mängd skulle a priori göra sannolikheten, att dätta äj varit fallet, mycket stor. Ur det stavbyggda monumentet självt vilja vi närmare stadfästa dätta förhållande.

Det är tydligt, att dänna företeelse skyller vissa lokala förhållanden — materiela och klimatiska — mycket av sin

---

[1]) Aarsberetninger, 1856, s. 29. Throndhjems Domkirke udg. efter foranstaltn. af den norske regjering, text af prof. P. A. Munch. Christiania 1859. Dietrichson, Den norske træskjærerkunst, s. 2.

egendomliga fysiognomi.[1]) Drag, som för det ästetiska totalintrycket äro av allra största vigt, ha måhända härifrån — åtminstone delvis — fått sin prägel. Vi minna om dän förhärskande vertikallinien och resningens »schwung», fulländad och krönt av dän gotiskt lyftade takvinkeln, hvars branta, stupande linier äro förtoningen åt dän redan i omgångens taklinie anslagna och i sidskeppets förstärkta linieklangen. Måhända har dän hvita drivan gjort sitt till att göra dän linien så djärv. Dän avskuddade så lätt dän nordiska vinterns svepning, som i solskensdagarna blev tung och tärande. Och när ovädret kom, då vinden låg hårdt med rägn äller snö så, som dän kan mällan fjällen, då drev dän bittra nödvändigheten till att utfinna både sköld och pansar åt dässa lätta, bräckliga, trotsiga lemmar. Då ledde man byggnaden rundt dän där mystiska gången — »munkegången» — som gav lä åt det framför annat vigtiga fundamentet och, högt uppdragen om ytterväggen, bröt dän makt, stormen skulle fått över de stora vertikalytorna; och över de ännu blottade delarna sveptes ett skyddande pansar i dän spånklädsel, som gömmer under en kraftig relief de döda fältens släthet och i sin rostbruna färgstrykning drager över det hela något trolskt och ruvande. Klimatiska förhållanden nödgade äntligen att inskränka de ännu i det romanska tämplet oansenliga fönsteröppningarna till dässa små hål och gluggar, som av luft och ljus insläppte blott det allra nödvändigaste för människans uppehåll inom byggnaden.[2])

Vissa egendomligheter i grundformer, proportioner och absoluta mått äro uppenbarligen betingade av ämnet, hvari man arbetade. Bjälkar och mastträd stodo icke att erhålla utöver vissa begränsade mått, och då man här som regel undvikit all slags skarvning, var enda utvägen för ernående av ett rum med

---

[1]) Schnaase, Geschichte der bildenden Künste, IV 2, s. 446 f. Düsseldorf 1854. Dietrichson, Hov og stavekirker etc. s. 8 f.

[2]) Dietrichson, Ejendommelighederne etc. s. 45.

tillbörlig areal att i en dimension ta igän, hvad som brast i dän andra; hvarav följden blev, att differensen mällan längd och bredd vardt en i jämförelse med de traditionela måttförhållandena mycket obetydlig.[1]) Dätta förhållande åter har med all sannolikhet framkallat dän originala idén av en rundt om midtresningen — äj blott äfter långsidorna, som traditionen kravde, utan från dässa omedelbart äfter gavlarna fortledd omgång, som det mäst rationela medel att giva byggnaden i däss helhet en stadga, på hvilken gavlarna hade samma krav som de föga extensivare flankerna.

Det gent emot traditionen kanske djärvaste greppet i hela stavkyrkfenomenet bidrog i sin ordning att rikta det redan genom förenämda operationer förstärkta linielivet, att lätta övergångarna, ena och avrunda massan.

Avräknas, hvad stavkyrkan — liksom väl överhuvud det träbyggda tämplet — i fråga om plan och grundformer, såsom rummets delning i långhus och kor, det förras skeppsdelning, arkatur etc., skyller dän traditionela tämpelhabitus, som tillskurits för och bevarats genom tiderna i främsta hand av stenen — återstå detaljer, ur hvilka dän speciela avstamningen av det romanska stentämplets framlyser mycket bjärt.[2]) En sådan

---

[1]) Dietrichson, Ejendommelighederne etc. s. 47.

[2]) I samband härmed några ord om det förmenta byzantinska inflytandet [Dahl, Minutoli, Kugler, Lübke]. I och för sig vore ju intet rimligare, då man besinnar dän livliga förbindelse, Norge närmast genom sitt kungahus underhöll med länder, där dän byzantinska stilen var allrådande; och då Schnaase som stöd för sin mening, att någon stilfrändskap åt det hållet icke kan existera, framhåller brist på konstnärligt intresse hos däm, som medlade förbindelsen, motsäges han, så vidt jag finner, av historiska fakta. Harald Hårdråde, f. d. chefen för varägernas garde, Sigurd Jorsalafararen m. fl., hvilkas namn äro förknippade på det allra livligaste med dän norska arkitekturens historia, vore i dätta fall nog att namngiva. Och sagan, som om dylika saker är så ytterst fåordig och ointresserad, har fängslats av konstföremål, hvilka på dässa vägar införts från dän grekiska konstens

detalj är dän romanska stenarkitekturens som mäst typiska form för tärningkapitälet, hvilken å en äller annan plats, i skeppsarkad, svalgång, portalinfattning, midtstav, anträffas nästan hela serien utöver av de oss bevarade kyrkorna. En annan, härmed nära förknippad, är dän i vissa Sogn-kyrkor [Urnes, Hoprekstad, Fortun, Vangsnes, Rinde, Kaupanger] framställda arkivolt, i hvars profil det romanska stenmanérets kombination av band och rundstavar avtecknat några av sina enklare skema. Det är kändt, huru dän anglo-normandiska romanismen — för att råda bot på sina ofta nog oproportionerligt satta skeppskolonners än tyngre och oformligare kapitälbildning — nödgas upplösa kapitälet i en slags gesims äller krans av små utsprång, hvilka, där bågarna stöta an, göra tjänst som konsolartade fästen åt dässa. Måhända är det bemälda bildning, som givit impulsen till stavkyrkans å motsvarig plats. Ett kapitäl var här å rundstammens midt tämligen obekvämt att anbringa, män stilkänslan, som vid antydda passus kräver ett övergångsled mällan lyftningslinien och dän hvilande samt ett fäste och motstånd åt bågarna, var i regeln för stark att medgiva däss totala slopande, och med en — låt vara illusorisk — kragsten äller konsol tillgodoser man på ett enkelt, män sinnrikt sätt hännes krav. Triforiets huvudled, arkaden, spännes i sin rikaste typus likt dän anglo-normandiska i en enkel, obruten rhythmus i takt med skeppsarkadens; medan kolonnettgalleriet ersättes med en mindre besvärlig, mera struktift-praktisk inrättning i dän serie korslagda snedsträvor, därå en kraftig, av färgkoppen understödd mäjselbehandling markerar ledets dekorativa uppgift.[1]) Arkaden, sådan dän uppträder i svalgångens hel-

---

stilområde. Saga Sig. Eyst. ok Ólafs, c. 41. Näj, tanken är mycket rimlig. Män vinner dän av det förhandenvarande materialet någon bekräftelse? Jag har icke funnit någon.

[1]) Vid högtidligare tillfällen höljdes troligen såväl triforiet som omgångens vägg med en de sydeuropeiska väggdraperierna motsvarig »bonad». Små järnnaglar

och halvöppna facer, röjer i sin ledbildning en otvivelaktig tillägnelse av stentämplets romanska; och en tanke, som av samtliga romanska dialekter med mycken flit tillämpats: att genom blindarkader bryta de yttre väggfältens entonighet, har lämnat ett enstaka spår i stavkyrkan [Vaage i Gudbrandsdal].

I fråga om portalerna, enkannerligen dän egendomliga utmärkelsen av deras arkivolter, må erinras om stentektonikens allt sen de etruriska portalerna kända och mycket naturliga benägenhet att på ett äller annat sätt artikulera dän betydelsefulla slutstenen ävensom grundstenarna i dän genom kilsnitt hopkomna båghvälvningen. I stavkyrkans ornamentala utväxter om dän här struktift indifferenta hjässpunken ser jag blott ett eget fritt uttryck för dänna med hvalvmotivet självt från stentektoniken lånade idé. Tilläventyrs ha stentektonikens bildningar influerat även dän i ett föregående kapitel skildrade utvecklingen av berörda led. I dän romanska stenstilen och i all synnerhet däss anglo-normandiska variant[1]) givas talrika fall, där tympanon slutits och däss yta bekommit en särskild dekoration. Dän tanken, omhandtagen av stavkyrkans självständiga, för det organiska sammanhanget känsliga manér, kunde näppeligen på ett rationelare sätt förvärkligats än i våra portaler av s. k. rak överliggare.[2])

---

med hakeformigt uppböjda huvud, rimligtvis till fäste för täckena, hava anträffats på reguliera distanser rummet rundt såväl i klerestoriets fundamentbjälke [Hoprekstad, enl. meddel. av Arkitekt P. Blix] som i omgångens stavlægje [Lomen, Nicolaysen, Mindesmerker, IV—V].

[1]) Med norska dotterform [Throndhjems kapitelhus, Selje kloster, Svithunskyrkan i Stavanger, Raade, Rygge, Ranheim, Siske m. fl.].

[2]) Bland korets egenheter märkes en liten, genom en lucka slutbar, vanligen rundbågad väggöppning, hvars ursprungliga bestämmelse är mig lika tvivelaktig som de bildningars, hvilka antagligen varit impulsgivande — de egendomliga koröppningar, som anträffats i en mängd av Englands medeltidstämpel och av de britiska konstarkeologerna blivit på stridiga sätt karaktersbestämda, som »lychnoscopes», »speculatories», »confessional-» äller »offertory-windows» etc.

Är det sannt, hvad i föregående givits grund för, att Norges stavkyrkbyggnad är årsbarn med däss kristendom, måste tydligen även i de oss bevarade minnena finnas åtskilligt, som icke är att utleda ur de arkitektoniska former, hvari en på 1000-talet återuppblommande — i sin anglo-normandiska dialekt först i slutet av dätta och egäntligen i följande sekel utvecklad stenarkitektur tagit liv och gestalt. Det måste finnas här minnen — och rimligtvis i det som mäst fundamentala — av en stil, som är äldre än dänna. Hvilka äro dässa minnen? I hvilka konstruktiva och ornamentala egenheter är stavkyrkan avhängig av en för-romansk stil?

Hvad ornamentet vidgår, är frågan redan utredd. Det har uppvisats, huru på dätta område med stor pietät för det fäderneärvda de gamla, endels mycket gamla ornamenttraditionerna hållits vid liv; huru vissa frappanta led i dekorationen äro drivna av dän som mäst ogrumlade germanismens idéer; huru dän ornamentstil, som, född och fostrad av Erin, korsade germanernas, avsatt de renaste prov i en liten grupp, hvars fragmentariska skick vi beklaga; huru slutligen i det ornamentskema, hvilket, så vidt vi äro domföre, tiden älskade framför hvarje annat, det genom sin originalt behandlade motivrikedom egendomligaste å dekorationens fält — huru i dätta ornament gammalt och nytt förmälas så till vida, som ett av en tidig renaissance återupplivadt antikt dekorationsstoff underkastats barbarens formlagar och ur en assimilering av irisk-germansk bandslinga och klassiska rankmotiv, av antikens örnar, gripar, läjon, chimærer och barbarens abstrakta monstra vuxit upp dän romanska

rankan med de ruvande drakar och all zodiakens djur i sin skugga. Dätta brokiga liv, en gång vunnet, tålde äj vid sidan dän anglo-normandiska stentektonikens döda, dystra, korrekta linearornament. Också äro, om överhuvud några spår stå att uppvisa av dätta, desamma försvinnande. I dän geometriska stjärnornering, som utfyller delar av Vaages väggarkad, låge tilläventyrs ett.

Till dänna erinring är blott att foga vår djupa okunnighet om, huru vidt å britisk mark — av irer, sachsare och de älsta normander — tillämpats som arkitektonisk dän ornamentik, hvars förhistoria läses, när icke textad i bjärta färger å munkens pergament, i stenskrift å de dödas vårdar äller driven i metaller, som smyckade dän levande och följde dän döde i grav. Några upplysande notiser om arten av en byggnads dekoration — det är en sak, man fåfängt letar hos de medeltida krönikörerna, och dän förnämsta kunskapskällan, i monumentet självt, är i dätta fall en tyvärr i det närmaste försinad. Att även å tämplet tillämpades både de iriska och germanska dekorationsprinciperna, det veta vi. Spillror av irisk stenarkitektur, därå redan dän anglo-normandiska tämpelstilen hunnit avsätta sitt linieornament, visa ännu både iriska slingor och dässa samma monströsa huvud, som äro begynnelsen och änden i det germanska ornamentet. Å sockel äller kapitäl av portalernas halvkolonner uthuggas dässa huvud på ett sätt, som samman med ifrågavarande leds grundformer på det livligaste erinrar om stavkyrkans resp. bildningar.

Hvad strukturen och dän arkitektoniska kärnformen vidkommer, är för en utredning av sambandet med dän förromanska tämpelbyggnaden — närmast dän i trä — dän ovan påpekade monumentbristen om möjligt än mera fatal. Något finnes dock, något gives av de literära källorna, hvilket, sammanlagdt, låter åtminstone ana några stora, allmänna drag av tidens byggkonst.

Av dän mycket märkliga insats i det medeltida odlingsarbetet, som kommit av Erins barn,[1]) är i en tidigare del tecknat ett drag. En vidare utveckling av vårt ämne gör krav på en fullare bild av fenomenet.

Dänna samma förtrampade Erin, som i våra dagar likt Juda vid Babels älvar hängt sina harpor i pilträd, sedan hon klagat i melankoliskt gripande toner ett folks skövlade levnadslycka — dänna jämmerns och smärtans Erin var en gång typen av ljus och levnadsmod. I tider av mörker var hon ett skinande ljus, och till fjärran land — från gaelernas bärg över Donau och Alper drogo hännes söner ut att tända gnistor å härdar, som bidade, äller som kolnat, sedan folkvandringens stormar dragit däröver. Och med religionens tände de kulturens, ty de framhållas av en beundrande samtid icke blott för sitt religiösa nit, utan ock som de store, makalöse lärare i hvarjehanda vittra idrotter och i konstens lekar. Gent emot de hierarkiska traditionerna oavhängige i lära och liv som måhända ingen andra fraktion inom det medeltida prästväldet, gåvo de på flerfaldiga sätt uttryck åt dän obundne andens värksamhetsdrift. De byggde bl. a. tämpel i ett alldeles eget manér, som tidens krönika på åtskilliga håll tecknat sig till minnes med uttrycken »mos scotorum», »opus scoticum» och liknande; och det är förnämligast ur de knappa kommentarerna till dässa termer, vi ha att utläsa svaret på frågan: om och huru vidt i briternas förromanska arkitektur förutsättningar funnos för Norges stavbyggda tämpel.

Har man rätt att i dän enda monumentala lämning, som å britisk grund finnes från tiden i fråga,[2]) se en illustration av

---

[1]) Schnaase, Geschichte der bildenden Künste, IV 2, s. 415, 461 f. Dietrichson, Middelalderens trækirker, i Letterst. Tidsskr. 1885, s. 96. H. Zimmer, Ueber die Bedeutung des irischen Elements für die Mittelalterliche Cultur, i Preussische Jahrbücher, 59, s. 27 ff. 1887.

[2]) Dietrichson, Middelalderens trækirker, s. 229 f.

literaturens nog svävande bestämningar, har man vidare rätt att av bemälda monument, som traditionen tillskriver vår stils sista sekel, sluta till stilens utveckling — åtminstone i fråga om de konstruktiva principerna — i så fall finnas här visserligen tendenser, män outvecklade. Dän konstruktiva grundtanke, hvarmed redan en av Roms arkitekter särtecknar en västerländsk trätektonik gent emot orientaliskt blockvärk [1]) — samma grundtanke, som i det norska stavtämplet funnit sitt mäst sinnrika och genomarbetade uttryck — återgår sålunda i Greenstead-kyrkans [2]) väggbildning av vertikala, hopcementerade halvstammar, i hvilkas avtoppning en numera förlorad stombyggnad lämnat märken. Av något organiskt falsförband finnes däremot intet spår, en primitiv cementfyllning jämte träförnagling ersätter detsamma; häller intet av något stödsystem, motsvarigt det, som givit stavkyrkan däss knä- och strävspänning. Literaturens uppgift om arten av rummets betäckning samman med monumentets eget vittne om dän i sig själv nog stabila väggbildningen synes tillika giva en vink om spännvärkets obehövlighet.

Om de arkitektoniska grundformerna — rummets plan och fördelning etc. — veta vi än mindre. Voro de t. ex., de gamle byggmästarne »more scotorum», komna över det enkla, odelade rummet, mäktade de i sitt nya material återgiva stenbasilikans skeppsdelning? Basilika-attributet, literaturen tillfogar några hithörande tämpel, upplyser i dätta fall intet, enär det finnes brukadt även om sådana av odeladt rum. Visste de att ur träet utveckla rundformer, sådana exempelvis en korabsid kravde? Vi erinra, att samtliga lämningar, Erin själv har i behåll av sin älsta stenarkitektur, visa enskeppighet — från de älsta, måhända av St. Patricii dagar, ned till det tolfte seklets, såsom Tuamkathedralen och Cormacskapellet på Cashelklippan. Dän

---

[1]) Semper, Der Stil, II. s. 288.

[2]) Dietrichson, Middelalderens trækirker, s. 229 f.

typiska grundplan utan korabsis, hvilken med enskeppigheten går igän — inom stenarkitekturen — serien utöver, och under hvars inflytande det sannolikt varit, som dän normandiska absiden, överflyttad till England, äfter en kort tillvaro som anglonormandisk försvinner — tyder med föregående på en traditionens stränghet, som tilläventyrs reglerat även det träbyggda tämplets former.

Och är dätta riktigt, skulle dän utveckling, som skiljer det primitiva stavhöljet kring ett odeladt långhus med en enkel kor-rektangel från dän rika och sinnrika resningen i Norges treskeppiga, absidslutande stavtämpel, försiggått å norsk botten. Och det hanns med på en tid, som skiljer från Hakons dagar dän punkt, då vi först få sigte på dänna utveckling — för så vidt dänsamma icke haft än längre rymd att förfoga över, hvilket några förmena.

Det har framkastats tankar, som också med styrka grundats och förfäktats,[1]) att redan hedningens gudahus varit experimentalfält för de idéer rörande struktur och arkitektoniska formförhållanden, som satt frukt i dän kristnes. Det ligger i dän tanken i och för sig alls intet orimligt. Förbindelsen med de britiska örikena tog sin början och fortgick redan med mycken livlighet på en tid, då nordbon ännu reste altare åt Valhalls gudar, medan briten åt Kristus. Och nordbon, som härute lärde så mycket — pseudo-klassiska heros-sagor och apokryfiska evangelier, sibylliner och kyrkofäder, Ovidius och Apocalypsen — lärde, på några hundsmulor när, allt hvad dän hederlige Snorre och några infama anonymer kokat ihop på värs och prosa i vår ädla Edda och de sånger, som orättfärdigt delat hännes namn — nordbon, som enligt allra nyaste »epokgörande» upptäckt äller »uppslag» lärde av medeltidens kristna theologer snart sagdt sina gudar att känna — skulle han då icke från samma håll kunnat lära dän mycket simplare saken att inrätta däm höviska boningar! Och hvad sålunda a priori är en högst antaglig sak, bestyrkes onekligen av de tillfälliga upplysningar, sagaliteraturen lämnar oss om hedningens »hof». Det är idel saker, som tala mycket starkt för, att hofet varit stavbygdt, haft en inre, rummet skeppsartadt delande resning, haft kor och långhus, korteligen en så förvillande överensstämmelse med det kristna tämplet, att

---

[1]) Dietrichson, Hov og stavekirker i deres forhold til de angelsachsiske kirker, s. 10 f.

just ur dänna samma uppvakna några snöda misstankar om det faktiska i dänna intima relation.

Vi erinra till en början, att av monumentalt material för kännedom av det hedniska hofet finnes veterligen — intet. Vi äro härför uteslutande hänvisade till literaturen. Hvilka anspråk har då dänna på tillförlitlighet? I regeln mycket stora. Isländingarna, däss egäntliga bärare, voro ett minnesgodt slägte, som formligen ruvade över minnena av sin gamla äras tid — dän tid, då de bäste av Norges barn offrade av timlig lycka allt mot en frihet, som bidade på ett öde skär i det stora havet. De hade rätt att yvas över sådana anhärrar, och fäder präntade i söner i sena led deras stolta stamträd, kring hvilka merändels dän konstlösa berättelsen om anhärrens liv och slägtens ungdomsöden virade de gröna skott, som giva livets färg och livets intresse åt en torr genealogi. Och i dänna berättelse, där livet, det levande livet — dätta liv, som glöder under det islagda lavatäcket, inom människans barm liksom inom naturens kämpar mot ett våld, som är övermäktigt — som strider och lider, svallar så vildt i sin korta vårfröjd och vrider i vanmakt under vinterns långa famntag, farande fort att trotsa, oomvändeligt i kärlek och hat — dän nordiske mannens liv, sådant det var i Haralds och Eigills dagar, och därav än fins en smula i blodet på det nittonde seklets barn — där, säga vi, dätta liv gömt i några konstlösa rader sin nakna värklighet så som i dässa repliker, hvilka genomtränga märg och ben, äller i dänna kallblodigt episka skildring, som prässar hjärtat så underligt — där måste sanningen ock vara gömd, och det vore hädiskt att tänka, det berättaren ljög. Näj, han ljög icke, och dän, som nedskrev berättelsen, lyssnade helt visst så troget, han kunde. Icke sällan, då några större differenser skilja seder och bruk i dän tid, han skildrar, från hans egen, känner han dätta och giver genom ett: »sem þá var siðr» äller någon liknande vändning en tydlig vink, att han senterat skilnaden, och

att hans målning även i dänna lilla punkt är strängt objektiv. Män med all dänna omisskänneliga strävan äfter objektivitet — var det ens möjligt att undgå misstag? Det torde erinras, att dän, som slutredigerat dän gamla sagan, alltså i någon mon åtminstone tryckt en individuel prägel på något, som under dän muntliga traditionens tid aldrig kunnat bliva fullt stereotypt — levde på en tid, då kristendomen varit rådande över tvänne sekel och allt, som rörde heden tro och kult, blivit, om icke förträngdt, åtminstone förvrängdt. Hvad tron beträffar, minna vi om behandlingen av dän hedniska olympen, hvilken äfter en tid av identifiering och assimilering med dän kristnes — sit venia verbo, ty dän kristna medeltiden hade också sin olymp — äfterhand sjunker i niveau med de kristna demonernas och i det skicket fortlever i folkfantasiens svartalver och bärgafolk. Och rörande kulten torde redan i sagaskrivarens dagar hvarje sannskyldig hednisk tämpelräst varit sopad från jorden. Som »hof» hade de hedniska tämplen ju intet vidare existensskäl, och brukades de ännu för något ändamål — t. ex. som kyrkor — voro de naturligen omstuvade äfter det nyas krav. I ena som andra fallet fanns för kännedom av det hedniska hofet, sådant det för århundraden sedan varit, intet annat än, hvad sagan bar. Män dän intresserade sig föga för slikt. Fanns tilläventyrs en äller annan hithörande uppgift, hörde dän till det mera tillfälliga utanvärket, som för sagans kärna var oväsentligt, och som folktraditionen i saknad av det handgripliga korrektivet däss lättare kunde supplera ur förhandenvarande material. Och hvad redan i traditionstiden låg nära, låg än närmare för dän originalet fjärmare nedskrivaren. Då slutligen i tidens realistiska lynne låg ett visst förbud mot några »fria fantasier», var för honom — sagans slutredigent — enda utvägen att vid de arkitektoniska passus ty till det samtida och på dän vägen förläna hedningens hof ett slägttycke med dän kristnes tämpel, som närmar sig identitet.

Allt nog, att nordbon redan i sitt hednatämpel tillämpat en byggart, som han bevisligen använde i dän lägre nyttighetsbyggnaden, är en sak, som tidsförhållandena göra än mera trolig; män sagavittnet om dän byggnadens närmare art har för mig intet värde — mera i följd av dän allmänna grund, som ovan givits, än av dän specielare, att de som mäst öppenhjärtiga och upplysande meddelanden i dänna punkt lämnas av sagor, hvilkas tillförlitlighet i vigtigare punkter kan mycket starkt ifrågasättas.

* * *

Det var min avsigt att för dän vänlige läsaren framdraga bilden — så vidt dän skönjes ur igänblivna spillror — av en kulturprodukt, hvars minne borde vara heligt oss Nordens barn; att så vidt möjligt avslöja de lagar, som utkastat däss grundlinier, och blotta de band, som länkat samman med befryndade fenomen i åldrar, som farit. Har dätta i någon mon lyckats, är min uppgift fylld med några ord om de öden, som bidade dässa gamla monument på deras väg mot förgängelsen.

Vi kunna förmoda, att de i regeln ännu ned i det 16 seklet stått i orubbadt skick, och att först reformationen inledt dän vandalism, hvars senaste bragd[1]) bevittnats av vårt eget. En ökad folkmängd i förening med nya kultuskrav drev väl till dän första stormlöpningen. Det gamla trånga, avsöndrade koret försvinner med ljus och rökelseångor, silkesömmade mässkåpor och mystiska, obegripna, stämningsrika mässoffer. Däss väggar utflyttas i flygt med långhusets, skiljeväggen till dätta senare genomhugges äller nedfälles, och även ur rummets synpunkt brytes sålunda skrankan mällan menighet och präst, hvilken senare träder ut bland sin hjord och från en nyinrättad estrad fyller det nya budet att broderligen leda och undervisa, i stället för det gamla att i en transscendent härlighet stämma känslor och inbillning genom mystisk ritus och en äller annan gång måhända — från koröppningen, gränslinien — giva en reagens åt stämningen i en torr äller rafflande homilie. En ännu hänsynslösare tänjningsprocess bereder i långhuset plats för en ökad åhörarekrets. Väggarna genomskäras, flere äller färre, och från öppningarna utledas i simpelt, brädforadt blockvärk ett slags korsarmar, som å bottenvåningar och gallerier rymma lika mycket folk som det gamla tämpelrummet. Dän gamla mystiska skymningen utdrives genom en mängd rektangulära inhuggningar i vägg och takfält, hvilka till skydd mot elementen omklädas med gavelartade huvar och stängas med

---

[1]) I värkställandet av kgl. resolutionen med anledning av Grue kyrkas brand år 1823. Dahl. Denkmale, Nachtr. s. 2.

blyinfattade, stundom i tidens manér målade [1]) glasrutor — alltsammans ordnadt och anbragt med dän mäst älskvärda pittoreska vårdslöshet.

Och hand i hand med det mänskliga förstöringsarbetet går naturens.

Spånklädseln förvittrar trots en flitig tjärstrykning gång äfter annan och upplappas med nytt material, hvars formela överensstämmelse med det gamla icke tages så noga. Dätta fasta, stränga pansarhölje får till sist ett närmare slägttycke med en gammal trasfrökens brokiga ekipering. [2]) Svalgången fyller i det längsta sin tjänst som dän trogna skölden. Ännu i början av 1700-talet existerar dän enligt intyg av gamla ekonomihandlingar tämligen allmänt. Så faller även dän. En lutande resning med sitt vindbrända hölje hänger till sist i något hörn för att bevara åt det nittonde seklet åtminstone en aning om, hur stavkyrkans svalgång såg ut. Takryttaren, som så käckt oscillerat under vindens anfäktelser, kastas slutligen ledbruten ur sadeln, och en tunnare spira, hvars centralbyggda hjälm erbjuder mindre vindyta, uppsättes i stället kring en resning av mastträd och snedsträvor, som genom råa infällningar förbindas med det gamla stomvärket. Stavväggens utsidor gömmas under en tunnare bordklädsel; små rägn- och vindskärmar anbringas äfter svalgångens bortfall till skydd över de blottade portalerna, äller omklädas dässa av en fullständig bordgavel; sacrarier (»skrudhus») och materialupplag anhängas huvudbyggnaden i form av små skjul i blockvärk äller enkelt bordhölje — och äfter dässa och liknande åtgärder finnes till sist i det yttre av det gamla stavtämplet så föga igän, att vi ursäkta dän flyktigare blick, som

---

[1]) Dahl, Denkmale Nachtr. s. 2. Foren. til norske fortidsmindesmerkers bevaring Aarsberetn. 1881, s. 31.

[2]) Vid Hoprekstad iakttog Arkitekt Blix icke mindre än tjugu olika spåntyper, dels i ek, dels i fur.

händelsevis skulle förblanda byggnaden med dän nordiska barockens ruckel.

Och träder man in, möter till dätta yttre dän ljuvligaste harmoni. Det gamla strama, originala sparrtaket skymdt av ett beskedligt tunnhvalv äller »himling» comme il faut; kolonner och väggstolpar skamfilade för att tiga med sin äldre bestämmelse av frie bärare och väggfästen och låna stöd åt de hvarjehanda detaljer — bänkar, gallerbås, predikstolar etc. — hvilkas egen formgivning för övrigt röjer dän hänsynsfullhet gent emot skönhetens lagar, som präglar barockstilens foster; de gamla konstfullt inlagda golven ersatta med en simpel bordläggning; väggarna besmetade med rosor och kyrkänglar, fruktguirlander och conchyliemönster, allt i dänna skrikande färgläggning och plumpa formgivning, som skyller sin stereotypa återkomst i folkkonsten — mindre dän oskolade handen än själva principen i en stil, som var blottad på all känsla för liniens renhet och färgens lugna harmoni. Icke ens dän gamla plastiska utsmyckningen fick här passera intact, mottaglig som dän var för åtminstone en målerisk anstrykning av tidens smak. Från de genom brokiga färgband illusoriskt kannelerade, spiralvridna äller annorledes utstafferade kolonnerna flyttas pänseln till kapitälets mäjselslinga, fortsätter över korplankans genombrutna ornament och har slutligen »til glæde for øjet» — åtminstone tidens — givit rägnbågens liv åt dän redan nog spelande portaldekorationen.

Det var så, »allongens» och »zopfens» tid med sina medel sökte försona, hvad dän i enfald brutit, när dän, biträdd av tidens tand, skändade de stora liniers och formers ursprungliga renhet. Här vore ännu mycket till belysning av dän tidens odling och smak, män vi lämna det, ty det är i sin helhet en ledsam historia och i vår teckning nödigt blott till konturerna.

Genom dänna förbistringens tid kommo dock av ödets gunst behållna i ett renare skick några enstaka skepnader för att väcka i sena dagar en aning, hur stavtämplet såg ut i sin ungdoms

skrud, och intresset att i ord och bild bevara dän bleknande synen åt minnet.

Det var en Norges son, en konstnär, som greps av det egendomligt pittoreska i dässa gamla byggnader, tecknade — med landskapsmålarens frihet gent emot vissa detaljer, hvilkas intresse är ett övervägande theoretiskt — de förnämsta ibland däm och ledsagade med några uttalanden om stil och ursprung sina kartonger.[1]) Ifrågavarande, i sitt ämne fundamentala värk publicerades i Tyskland och har — om man frånräknar Minutolis[2]) reseintryck, av hvilka enkannerligen Lübke slagit mynt — tjänat som enda hemul för de bekante tyske konsthistorici Kugler, Schnaase och Lübke, hvilka ur däss fåtal illustrationer och delvis misstydda textbidrag utprässat jämte några tänkvärda saker åtskilligt vilseledande.

Kugler[3]) relaterar i sedvanlig chronikstil några allmännare fysiognomiska drag, upptager dän antydan, redan Dahl givit om en byzantinsk stilpåvärkning i rumsdisposition m. m., samt hänvisar, utan att närmare grunda sin mening, i fråga om dekorationen på anglo-sachsiska miniatyrer och tysk romanism av det 12 seklet såsom stilbefryndade.

Lübke[4]) — ännu i dän upplaga av sin stora Geschichte der Architectur, dit förf. varit i tillfälle följa honom — ägnar under trogen anslutning till Minutolis nog naiva bidrag en sida, därav större delen är upptagen av illustrationer, åt skildringen — icke av det norska stavtämplet, män däss barocka travestie från 17 och 18 seklen. Det begrepp, man av en dylik erhåller om vår gamla originala nordiska tämpelstil, är — såsom av ovan

---

[1]) J. C. C. Dahl i sitt ovan flerstädes cit. Denkmale einer sehr ausgebildeten Holzbaukunst etc. I—III. Dresden 1837.

[2]) Der Dom zu Drontheim und die mittelalterliche christliche Baukunst der scandinavischen Normannen. S. 9 f. Berlin 1853.

[3]) Handbuch der Kunstgeschichte. Zweite Aufl. s. 498 f. Stuttgart 1848.

[4]) Geschichte der Architectur, I s. 455. Vierte Aufl. Leipzig 1870.

givna lätt torde inses — sämre än intet. En genom samstämmiga uttalanden av Dahl, Kugler och Minutoli allt avgjordare byzantiner-theori vinner här ännu en röst, medan i övrigt till fenomenets förklaring intet lämnats av Lübke, som i dänna punkt på ett i ögonen fallande sätt försummat de vinkar, han äljes med fördel upptager av sin andre store föregångare.

Ty Schnaase[1]) är onekligen dän av de tre, som med något av sin vanliga intuition sett både längst och riktigast. Hans skarpa, hela kulturfältet bestrykande blick har redan ur det lilla material, som stod till hans förfogande, framlockat premisser och föreningsband — enkannerligen nationela — hvilka i ett rikare arbetsmaterial vinna ytterligare stadfästelse.

Så kommo av Norges söner ännu tvänne, hvilka åt det vackra anslaget i Dahls värk gåvo dän karaktersskärpande nyansering, som lärdomen mäktar, när dän förmäles med konstsinne och livas av en innerlig fosterlandskärlek. Dän ene av de två var Nicolaysen,[2]) dän om Norges fornminnen högtförtjänte gamle antikvaren. Dän andre var Dietrichson,[2]) vår talangfulle, alltjämt lika ungdomligt sympathiske konsthistoriker. De gåvo på skilda sätt sina bidrag. Nicolaysen samlade genom kompetente tecknare etc. ett tillförlitligt åskådningsmaterial i de mönstergilla konstruktionsritningar samt av dekorativa detaljer mästadels fotografiska reproduktioner, hvilkas originalblad förvaras i dän norska fornminnesföreningens kartonger. Av det sålunda hopkomna materialet har dän trogne arbetaren under en följd av år hunnit publicera läjonparten och, själv ledsagande teckningen med en så vidt möjligt uttömmande, kortfattad och objektiv detaljskildring, skapat ett värk, som har äran vara och förbliva dän norska stavkyrkans krönika i ordets vackra bemärkelse. Med en dylik materialsamling är även förutsättning-

---

[1]) Geschichte der bildenden Künste IV, 2. s. 443 ff. Düsseldorf 1854.

[2]) Se de literaturförteckningar, som finnas bifogade de deskriptiva kapitlen om konstruktion och ornamentik.

en vunnen för en systematiserande behandling av stoffet. Någon sådan lämnar äj Nicolaysen. Hans uttalanden om vissa återgående märken, som måhända antyda dialektismer, om ursprung, om relation till milieu'n etc. äro mycket knappa och tillfälliga, instuckna någon gång liksom bireflexioner. Systembehandlingen, dän vetenskapliga analysen och de ur dänsamma yppade kombinationerna, det var dän andre mannens sak.

En genom stor förtrolighet med dän medeltida literaturen vunnen och under vidsträckta resor autoptiskt tillknuten bekantskap med medeltidens träarkitektur sätter honom istånd att med en unik kompetens bedömma strukturens fenomen, och det finaste formsinne biktar ornamentets hemligheter.

Jag erkänner min djupa förbindelse till dässe mine föregångare, liksom jag väntar mig från dässe samme, som arbetat på dän gemensamma frågans lösning, dän säkraste dommen, huruvida mitt bidrag gav något nytt, som är värdt att begrundas och leva.

* * *

Ett praktiskt uttryck erhöll slutligen det nyvaknade intresset i de restaurationsarbeten, dän norska fornminnesföreningen i mon av sina knappa tillgångar låtit värkställa under de sista decennier.

Där lyfta sig ånyo i fjällets skugga ovan brusande älv och vid fjordens smaragdgröna vatten dässa dystra tinnar med drakar och kors — som vålnader från somnad tid.

Thelebygden, dän gamla härden för sång och sägen och fornärvd sed, har redan sen 1850 sin — låt vara mindre lyckligt — renoverade Hiterdal, där Ole Sem, dän rike storbonden, äller hans bleka dotter kan tälja dig med minnet av sin gamla slägtklenod mycket, av hvad Norges folk har älskat och trott, och hvad det är stolt att ha egt. På en route genom Valders har man tillfälle att flerstädes se under ett nyare hölje mer och mindre vigtiga

räster av det gamla (Hedal, Hægge, Lomen, Hurum) samt i dän präktiga Aurdalsliden snedt emot Breidablik ett ganska väl behållet prov på en enklare stavkyrktyp (Reinli). Och fortsättes så över fjället till Sogn, vänta här yppare ting. Först Borgund, ensliga dalens blomma i en sannskyldig »liten vrå mällan bärgen». Så nere vid fjorden, dän stolta, fjällkransade Sognefjord, där båtkarlen visar dig »Signas» klippgemak och stränder, som vittnade Frithiofs lycka — därnere i viken, som bävande ryggar undan för dän hvita gletschern, ligger Hoprekstad, hvarest just i våra dagar en gammal tvinande skepnad återvunnit med sin ungdoms skrud däss melankoliska fägring, så vidt som Norges främste praktiske kännare av de gamla stavmonumenten genom en sällspord stiltrohet har mäktat återuppliva dänsamma. Och så på dän stolta klippterrass, som uppe mot Solvorn badar i Lysterfjord, det gamla Urnestämplet — ovan bauta och kämpagravar drömmande om forntima storhet och bidande av en barmhärtig framtid sin föryngring. Män även närmare kulturens centra kan numera stiftas bekantskap med dässa fjällens och vikarnas barn. Någon halvtimmes väg utanför Bergen ligger rikt — fast något fritt — renoverad och instucken i ett förtjusande sceneri dän gamla Fortunskyrkan från innersta Sogn. Och hvarje främling, som under sistgångna lustrum besökt dän norska huvudstaden, minnes väl dän fattiga fjällets dotter, hvilken »likt askeladden i æventyret kom til ære paa Kongens gaard», tack vare dän goda gåvan av Norges Drott, dän Idun och Saga bevare!

FINIS.